

Мірекеп
Ш

84(57003)7-5
Ш34

Қазақ айнасы

Өлеңдер мен поэмалар

Шіркеу

АЛМАТЫ
«АТАМҰРА»
2003

ББК 84 Қаз 7–5
Ш 11

Пікір жазған – **Серікқазы Қорабай**, филология ғылымы-
ның кандидаты, доцент

Шөкәрім

Ш 11 Қазақ айнасы. Өлеңдер мен поэмалар. – Алматы: Атамұра,
2003. – 296 бет.

ISBN 9965–05–904–7

XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басындағы қазақ әдебиеті тарихындағы ірі тұлғалардың бірі, Ұлы Абайдың реалистік дәстүрін жалғастырған, эпикалық жанрдың дамуына үлес қосқан Шөкәрім Құдайбердіұлының бұл жинағына нақты өмір суреттерін, махаббат мәңгілігін, табиғат әсемдігін өзек еткен, сондай-ақ ақылгөйлік, әлеуметтік-ағартушылық сипаттағы өлеңдерімен бірге «Қалқаман–Мамыр», «Еңлік–Кебек», «Нартайлақ пен Айсұлу», «Қодардың өлімі» және «Ләйлі–Мәжнүн» сияқты эпикалық поэмалары берілген.

Кітап көпшілік оқырманға арналған.

Ш 4702250202–337
418(05)–2003 хабарландырусыз – 2003

499717

ББК 84 Қаз 7–5

ISBN 9965–05–904–7

© Шөкәрім, 2003
© «Атамұра» баспасы, 2003

Өлеңдер

*Қазақтың жайнар даласы,
Жетілер оқып баласы.*

ЖАСТЫҚ ТУРАЛЫ

Гауһардай көзі,
Бұлбұлдай сөзі,
                    Жаннан асқан бір пері.
Жүзі бар айдай,
Мінезі майдай,
                    Өзгеден артық сол жері.
Дариядай ақыл мол еді,
Жан ғашығым сол еді.

Ұжмақтың хоры,
Іздедім соны,
                    Тал бойының кірі жоқ.
Бойы бар сымдай,
Белі бар кындай,
                    Мүшесінің міні жоқ.
Қыз осындай болар ма,
Оны сөккен оңар ма?

Жаудырап көзі,
Тамшылап сөзі,
                    Жібектей шашын тараса,
Қалмайды халін,
Шығады жаның,
                    Қиғаштай көзбен қараса.
Бұл дүниеде қыз қызық,
Бозбалада ой бұзық.

Сынаптай толқып,
Түлкідей жортып,
                    Кетеді көңіл әр жаққа.
Қырандай қағып,
Алмастай ағып,
                    Мұратын түгел алмаққа.
Ер талабы бос қалмас,
Толқынды көңіл тоқталмас.

Шырайың кашып,
Асығып-сасып,
                    Қыз үшін түнде кезгенде,
Бар малды салып,
Шаруадан қалып,
                    Серілер үйден безгенде,
Қарамай ұят, арына,
Жанды қиып жарына.

Акселеу мініп,
Қылаңнан киіп,
                    Қараған жанға көрінбей,
Ізденіп жарды,
Пида ғып жанды,
                    Алыс деп ауыл ерінбей,
Айлалы жолдас қасқа алып,
Аң көрген лашын бастанып.

Ауылды барлап,
Айнала шарлап,
                    Баруға тура бата алмай.
Кезеңнен бағып,
Жүрегің қағып,
                    Далада шыдап жата алмай,
Барып кел деп жолдасқа,
Бір хабар алсақ болмас па?

Сып етіп жолдас,
Дыбысы болмас,
                    Сұр жыландай сусылдап.
Ілеспей көзің,
Әкелер сөзің,
                    Тұрымтайдай қутыңдап:
«Тілеймін тілек берсін, — деп, —
Ер болса, үйге келсін», — деп.

Болды деп қиын,
Жеңілдеп киім,
                    Шыр айналып ұршықтай,
Еппенен барып,
Ынтасын салып,
                    Тышқан көрген мысықтай.
Кіргенде еріп есіктен,
Болмаса жапсар, тесіктен.

Боз үйге кіріп,
~~Буының құрып,~~
Жарыңның барсаң қасына,
Сипалап жүріп,
Төсегін біліп,
Тигенде қолың басына,
Ақылың кетіп, жан қалар,
Ғашығың сонда аңғарар.

Қолынан тартып,
Білегін артып,
Ақ тамақтан шөп етіп,
Тал бойың еріп,
Тілінді беріп,
Сүлдерің қалар ес кетіп.
А, дүние, дүние,
Ақылға сонда кім ие?!

Есінді жиып,
Иіскелеп сүйіп,
Оған да көңілің басылмай,
Тілекті алып,
Тоятың қанып,
Құйылып түскен лашындай,
Арманың бітіп жымындап,
Төсінде жатсаң тынымдап.

Таң келсе қуып,
Бой кетер суып,
Енді қашан келем деп.
Ал, жарым, қош деп,
Пәлен күн тос деп,
Тез келмесең, өлем деп.
Болмады деп таң ұзақ,
Сол болар қайғың жалғыз-ақ.

Қысылып таңнан
Ағарып қалған,
Жатуға болмас жайланып,
Қош айтып жарға,
Амалың бар ма,
Қайтуға енді айналып,
Жатайын десең таң қиын,
Тастайын десең жар қиын.

Боз үйден шығып,
Дөң асып, бұғып,
                    Ертіп алып жарынды,
Шығарып салып,
Аулаққа барып,
                    Асыққа айтып зарынды,
Кетесің таңнан тұра алмай,
Жарыққа қайла қыла алмай.

Шыққан соң белге,
Көз салсаң елге,
                    Қарап тұр әлі жарыңыз.
Жолдасқа айтып,
Ат басын тартып,
                    Жүгіртіп қайта барыңыз.
Бір сүйіп алып тамақтан,
Асасың азар қабақтан.

КӘРІЛІК ТУРАЛЫ

Бар болса білім,
Сен сөйле, тілім,
                    Жан менен дене бірінде.
Ойласаң көңіл,
Өзіңе жеңіл,
                    Қайратың қалың күнінде.
                    Жас көңілде жарық бар,
                    Көріде кемдік анық бар.
Не шықпас жастан,
Қайтпайды тастан,
                    Ізденуге күшің бар.
Сайрандап жүріп,
Сансызды біліп,
                    Қалыпсыз, қызық ісің бар.
                    Жастықтан қызық іс болмас,
                    Көріде ақыл, күш болмас.

Қайратың қалып,
Ақылдан танып,
                    Көрілік келсе басына,
Кәдірің кетіп,
Заманың өтіп,
                    Жан жуымас қасына.

Сезімсіз жанын
Болады көрілік белгісі.
Оны да сезбей,
Үмітін үзбей,
Келмейді шалдың өлгісі.
Алпыстан әрі бармандар,
Аңдамай шал боп қалмандар!

ЖАСТАРҒА

Кел, жастар, біз бір түрлі жол табалық,
Арам айла, зорлықсыз мал табалық.
Өшпес өмір, таусылмас мал берерлік
Бір білімді данышпан жан табалық.

Ал енді, олай болса, кімді алалық?
Қазақта қай жақсы бар көз саларлық?
Шын іздесек, табармыз шыны ғалым,
Күнде күйлей бермелік бозбалалық.

Сақ болалық, бір шоқып, бір қаралық!
Қарауылдар мезгіл ғой, тұр, қаралық!
Жүз айтқанмен, өзгенің бәрі надан,
Жалыналық Абайға, жүр, баралық!

Білімді сол кісіден ізденелік!
«Әдейі іздеп біз келдік сізге» делік.
«Өмір зая болмастық өнер үйрет,
Ақылыңды аяма бізге» делік.

«Көп қуға көзіңізді сүзбе» делік!
«Ұқпас деп бізден үміт үзбе» делік!
«Залымдар заң үйретіп адастырды,
Бізді сал жөнделерлік ізге» делік!

Тапқан іске таласпай, шын көнелік!
Жұртқа күлкі болмалық, жөнделелік!
Арамдықпен, алдаумен күн өткізбей,
Өтірікке өлгенше, шынға өлелік!

Бұл Абай саудагер ғой ақыл сатқан,
Әр түрлі асылы көп өтпей жатқан.

Тегін білсең – аласың, бос береді,
Тұстасынан ешкім жоқ мұны тапқан.

Құрбыласы қулық пен айла баққан,
Олардан алдамшы деп көңлі қайтқан.
Енді бізге ақылын көрсетіп тұр,
Алушы жоқ па екен деп жастар жақтан.

Алмасак үміт үзер тағы жастан,
Өлсек те ұмтылалық осы бастан.
Өткізе алмай, еліне қайтса көшіп,
Қаламыз асыл түгіл ине алмастан.

Қой, ойлалық шатылып, шатаспастан,
Онамыз ба Абайдан бата алмастан?
Асыл алсақ, асылын аямайды,
Келді ғой өз еліне сата алмастан.

Пұлы өтсе, үміті бар қуанбақтан,
Еңбегім жанды ғой деп жұбанбақтан.
Абай кетсе, осы елде кім қалады,
Не табамыз наданнан сұранбақтан?

Қой, жігіттер, күн болды ойланарлық,
Білім, әдет, ақылды ойға аларлық.
Надандықтан еліріп босқа жүрсек,
Мына заман көрсетер бізге тарлық!

Өзің біліп біреуге қылсаң жарлық,
Асыл сол – ақыл, білім бойда барлық.
Айла, өтірік, арсыздық өнер емес,
Мен де анаудай болсам деп таласарлық.

Үлкендерде мінез жоқ танданарлық,
Олардың қылған ісі ұрлық-қарлық.
Арам ойды ақыл деп ардан күсіп,
Түбінде тартқызбай ма ол бір зарлық?

Мынау Абай – бір ғалым жол шығарлық,
Замандасы болмады сөзді ұғарлық.
Амалы жоқ, айналды енді бізге,
Күн туды етегіне жабысарлық.

Пұл асылы табылса, қолға алалық,
Кісі емес ескерусіз бос қаларлық.

Күнде осындай табылмас бізге басшы,
Күн болса кейінгіде қозғаларлық.

Ақыл, білім осындай ар жақтарлық,
Айласыз, өтіріксіз жап сақтарлық!
Үзіп-жұлып ұятсыз атанбай-ақ,
Ақылмен жол табалық ел бастарлық!

Осыған қазақ бар ма жанасарлық,
Ғылым, өнер, ақылмен санасарлық?
Жұрт алмаса, ақылын біз алалық,
Өзгедей надан емес адасарлық.

Бұл елде түк ақыл жоқ жарасарлық,
Рахым ғып бір-біріне қарасарлық.
Өз Абайын өздері ұнатпайды,
Шын надан осылар ғой біз қашарлық.

Мына жұртта мінез жоқ ойланарлық,
Бізге де заман келер сайланарлық.
Елге еріп есер, бәңгі атанғанша,
Ой табалық жақсы атақ байланарлық!

Ақыл жоқ бұл қазақта ойға ұнарлық,
Өзін-өзі тексеріп, бой сынарлық.
Білім іздеп білуге кесел болар,
Көрсеқызар, көзі ашық бос құмарлық.

Ойланар уақыт болды бас қосарлық,
Дұспан көп енді бізге жол тосарлық.
Арамдықтан көңілді арылталық,
Ақыл ойлап, алалға қол босарлық.

Мидағы ой-тамырға жол салалық,
Жүрекке оймен сынап апаралық!
Ақ жүректің ғадалат қылған ісін
Қабылдауға қызығып қозғалалық!

Жарасымды мінезді жатқа алалық,
Жанға қас жамандықтан сақтаналық!
Арсыз, ғайбат, өтірік, ынсапсыздық —
Бұлардан бой тасалап ақталалық!

Аспандап аса бермей шақталалық,
Аласыздық, адалдық жақты алалық!

Өтіріктен жалығып, өнер тапсақ,
Біз сонда жетілдік деп мақтаналық!

Хош енді, көп наданның тілін алдық,
Бірімізге біріміз поле салдық.
Ой да жоқ, ұят та жоқ, күнде андысып,
Жүргенмен жағаласып не таба алдық?

Арам ақыл үйрендік айла, амалдық,
Құлық пен өтірікті сайлап алдық.
Ынсап, рахым, ұяттан жүген ұстап,
Өзіміз ең түбінде қайда бардық?

Елірдік, ерегістік, елді жардық,
Байлаусыз пайдасы жоқ іс шығардық.
Бүгін дос, таң атса қас бола қалып,
Бұлт еттік, мен болдым деп ат аларлық.

Тыным жоқ, тыныш жүріп мал бағарлық,
Арыз бердік бас кетіп, айдаларлық.
«Енді бізге ғадалат айта көр» деп,
Өзіміз ақырында қайда бардық?

Бұл іспен бойға мақтан кірді тантық,
Әркімнің әлі бар деп алар андық.
Жеңгеніміз желіктік желпен қағып,
Женілгенді жер болған атқа тандық.
Ортамыздан от жағып, өрт шығардық,
Көре тұра құтырып, күйіп-жандық.

Қой, ұйтпелік, өзіміз жарасалық!
Наданмен неге бірге адасалық?!
Жаман айла, жат мінез пайда бермес,
Бойдағы мінімізге қарасалық!

Жаман әдет тастауға ұнасалық!
Мына мінез қалай деп сынасалық!
Түп-тура бетімізге айтысалық,
Ашуланбай, ақылмен шыдасалық!

Арсыз, арам айланы тастасалық!
Адал іске талаппен бастасалық!
Неде болса білімді ізденелік!
Надандықпен біржола қастасалық!

Жалған айтып, біреуге жалынбалық!
Біз, сірә, үлкендердей қағынбалық!
Наданға өлсек-тағы бағынбалық!
Өтірік, өсекке еріп сабылмалық!

Рахым жоқ, қанағат жоқ, арсыз болып,
Жас бойға жаман атақ тағынбалық!
Таза ойлап, татулық іс табалық!
Жау жоқта, тіпті жауды сағынбалық!

Адалға әлімізше аяңдалық!
Арамға аяқ баспай шабандалық!
Елемесең, есіңе енбейді ақыл,
Ескерсең, осы сөзім сендерге анық.

Болмас іске бұртандап тырыспалық!
Бетке айтқанның зәрі жоқ, ұрыспалық!
Көзге жылпың көрініп, сыртқа қылпың,
Артымыздан құр өсек қылыспалық!

Сөз байласақ, уағдада тұрысалық!
Сыртымыздан жақсылық қылысалық!
«Қашқан – жаудан құтылар» деген қане,
Надандықтан жиреніп, жылысалық!

Білмегенді білуге тырысалық!
Жалқаулықты көңілден сырысалық!
Босқа күлген күлкіні күйлемелік!
Шын ақылға мойынды бұрысалық!

Жақсы білім іздеуге жалықпалық!
Табылмаса, тарығып, талықпалық!
Салақтықты қоялық, сақ болалық!
Білгенді, білмегенді анықталық!

Ғалым көрсек – әр істі сұрасалық!
Ондайға басымызды құрасалық!
Өстіп істеп өзіміз қамданбасақ,
Бізге ақыл үйрете алмас мына халық.

Кейде бірге жүрелік, кейде ойналық!
Ойнап, күліп, кешікпей ой ойлалық!
Ойынымыз аз болсын, ойымыз көп,
Оймен талап етпеген іс қоймалық!

Күнде көздеп, мінезді тексерелік!
Айланы ақыл демей, сескенелік!
Адалдың жолында өлсек, арман бар ма?
Ақты аныққа шығарам деп көрелік!
Кісіге оны бұрған өкпелелік!
Тіл алса, «мұны қой» деп ақыл айтып,
Тындамаса, жау көріп кектенелік!

Білімді неге бойға көп көрелік?!
Ақтан тауып несіпті жеп көрелік!
Артық ақыл ойланып таба қалсақ,
Біз-дағы алушыға тек берелік!

Надандықпен қарнымыз тоқ демелік!
Біз білмеген еш ақыл жоқ демелік!
«Айланы ақыл, арсыздық әдеп қой» деп,
Арамды адал, асылды боқ демелік!

Ақылды сол – ынсап пен ар сақтайды,
Арсыз сол – арамдықпен жан сақтайды.
Адал сол – таза еңбекпен күнін көріп,
Жаны үшін адамшылық ар сатпайды.

Жалғаншылар сөз айтса, «сырым» дейді,
Біліп қойсаң, «бұ да бір қырым» дейді.
«Әншейін байқайын деп айтып едім,
Өтірігімді ұстап па ең бұрын?» дейді.

Надандар төрт аяқты малға ұқсайды,
Қаңғырған тамақ іздеп аңға ұқсайды.
Өз бетімен табатын өнері жоқ,
Талапсыз, өлі сүйек жанға ұқсайды.

Бұлар – мәлім, сатып жүр, көрдің мұны,
Болмайды кімге залал мұның түбі?
Өздері біреуіне бірі сатсын,
Алмалық біз қызығып енді осыны!

Сатады өтірігін шынға жастап,
Жүрміз деп жарасымды өнер бастап.
Айналасы белгілі, аз ақша ғой,
Пөлшесін тауысайық жыртып тастап!

Осы жұрт өтірікпен жүр ту ұстап,
Айланы не қыламыз берсе уыстап?
Күні бұрын ондайға жуымалық!
Орын алып, кетпесін бой қуыстап.

Айла орнына ақылды жұмысталайық!
Өтіріктің орнына Шын ұсталайық!
Жалған айтып, жан сатып, жалынбай-ақ,
Тура жолда тұрып-ақ тынысталайық!

Өз әкеміз айтса да ұнамалық,
Ағамыздың сөзі деп тындамалық:
Үйреткені өнер ме, әрекет пе,
Өзіміз ортамызда сынға алалық!

Олар бізге оқы дер қу болмақты,
Уағдасыз, жалғаншы су болмақты.
Сыяз сайын әркіммен арпалысып,
Күнде дау, күнде жанжал, шу болмақты.

Өнер қылма ар сатып, жалданбақты!
Ұлық болып, елді жеп малданбақты!
Біреуді жеп, біреуді табамыз ба,
Қашан жақсы көруші ек алданбақты?

Өлсең де ондай сөзге құлақ салма!
Ардан күсіп, ақылдан құры қалма!
Әкен түгіл, арғы атаң айтса-дағы,
Білімі жоқ наданның тілін алма!

Қулықты біз қылғанмен, ол қылмай ма?
Бізге де өнкей надан жабылмай ма?
Айла, арамдық, арсыздық, ынсапсыздық
Бізге бар да, өзгеге табылмай ма?

Жамандық күнә болып жазылмай ма?
Адалдықпен жиған мал бағылмай ма?
Уағдашыл болған жан өле қалып,
Өтірікші құдайға шағылмай ма?

Өмір өнбес бір күнгі қылған жалға,
Көз тоймас үзіп-жұлып алған малға,

499414

Жұрттың ісі неге жөн болмасын деп,
Ой ұнамай, ондайға өлсең нанба!

Мақтанбалық айламен алдағанға!
Надан боп, ұқсамалық айуан малға!
Жан біткеннің бәріне жара салып,
Жан сақтаған не болар жалғыз таңға?

Залалы тие берсе мұқым жанға,
Рахымсыз, қайырымсыз боп қысылғанға.
Не дүние, не болмаса ақыретте
Болар-ақ бір тиындық шыбын жанға!

Залым кісі кірмейді тіпті санға,
Сынайтуғын бір сыншы табылғанда.
Білімдігің бит шаққан құрлы болмас,
Тамам күнәң жиылып жабылғанда.

Ар қайда? Рахым қайда? Әдеп қайда?
Быт-шыт боп неге жүрміз әрбір сайда?
Көз жұмып, «Көппен көрген ұлы той» деп,
Береді бұл надандық кімге пайда?

Білімдіге білімсіз бағынбай ма?
Іздесе, пендеге жол табылмай ма?
Ақты қойып, арамды әдет етсек,
Денеміз дозаққа өзі жағылмай ма?

10 Ажал оғы бір күні атылмай ма?
Тура келсе, тіл тартпай қатырмай ма?
«Әлхилла ассалата жаназа» деп,
Ақ кебінге оралып жатылмай ма?

Қай пенде жолықпайды осындайға?
Соны ойлап жүрегіміз шошынбай ма?
«Дүниеден не қылдың, не қойдың?» деп,
Алдында неше жерде тосылмай ма?

Жатпалық жалқауланып тіпті жайға!
Жайлы ақыл ойланалық жанға пайда!
Кейінгінің қалмалық обалына!
Сонда мақұл боламыз бір құдайға.

Осы ел жүр өтірікті үнем қылып,
Ақты қойып, арамға көңіл бұрып.
Қудырандап, қу, білгіш атанам деп,
Шығарады бір пәле қарап тұрып.

Біреуіне біреуі қақпан құрып,
Андаусызда кетем дер бір түсіріп.
Біле сала қылады о да қулық,
Аяғы сау жан қалмас сүйтіп жүріп.

Мақтанады жетілген кісімсініп,
Қулыққа қалыппын деп қатты ысылып.
«Ел мінезі қолымда санаулы» деп,
Жан біткеннің айласын өзі біліп.

Айтқанда өтірікті – судай жылып,
Шынды ескерген адам жоқ көзіне іліп.
«Қу» десең, құлағына бір кірмейді,
Езуін тастар ма еді, сірә, тіліп!

Тоқталған бір пенде жоқ қыры сынып,
Мойнына әбден алған сайтан мініп.
Айтсаң-ақ, «анау қу» деп жымындайды,
Соған ыза боласың іштен тынып.

Арамдыққа осы жұрт жүр ұмсынып,
Аздан бері тым кетті құдай ұрып
Білмегені білгеннің тілін алмай,
Бәрі бірдей шулайды иттей үріп.

Бір күн біреу жалғанмен жүр құтылып,
Біреу жүр айламенен үзіп-жұлып.
Ертең көрсең, екеуі қолға түсіп,
Кескектеген түлкідей тұр тұтылып.

Арамдықтан шығады кім сытылып?
Бір желіксе, кетеді тым құтырып.
«Жығылған жан күреске тоймас» деген,
Қарта ойнаған кісідей күнде ұтылып.

Абай жүр соны мазақ өлең қылып,
Біреуі ұғар ма деп көзі ашылып.

Білмекке талап етіп көрейін деп,
Шын сөзге көңілімді бөлейін деп.
Надан болып қорлықты көргенімше,
Естінің айтқанымен өлейін деп.

Үлкендер ұмтылмайды ұғайын деп,
Мен-дағы бұл қылықтан шығайын деп.
Айтқан сайын аяғын кер басады,
Құлағына мақтаны тығайын деп.

Құмары – құлықпенен жығайын деп,
Айламен аялыма бұғайың деп,
Бәрі ішінен қанжарын байланып жүр,
Көрінгеннің көзіне сұғайын деп.

Халалға ойламайды шыдайын деп,
Арамның түбі болар уайым деп.
Күнде жау боп, күрілдеп, жұлысады,
Тек отырған бір жан жоқ құдайым деп.

Байладым белді бекем буайын деп,
Жүректі адалдықпен жуайын деп.
Талпынған мақсат іздеп махрұм қалмас,
Адамдық ғылым жолын қуайын деп.

Жаз келер, қысты күнгі қысым өтіп,
Қар, суық, аяз, боран – бәрі кетіп.

Қасықтай қар, тобықтай тоң қалмайды,
Бар құдай барша жанға рахым етіп.

Жетпекке үлкендікке жас балалар,
Жүгірер қырдан ойға дүбірлесіп.

Шал-кемпір күншуақтап, көңілі жай боп,
Өткен күн, өмірін айтып, күбірлесіп.

Бота, құлын, бұзау, лак, қозы туып,
Қуанып ойнақтайды, олар да өсіп.

Сүйтсе де адам көзі бір тоймайды,
Құдайым берсе-дағы қанша несіп.

АРМАН

Жаз шығып, жаманшылық жоғалғанда,
Тал гүлдеп, шалғын өсіп, оналғанда.
Көлбеңдеп көкорайда күрілдетіп,
Орақшы пішен шауып шөп алғанда.
Бүлдірген, қаракатты тереміз деп,
Қыз-келіншек сай-сайға жоғалғанда.
Аулақта құмарымды қандырам деп,
Асығы іздеп барар со барғанда.
Оларға тал – шымылдық, шалғын – төсек,
Басына жастық қылар томардан да.
Көз тойып, көңіл толмақ пендеде жоқ,
Болады айрылған соң со да арманда.

Адамды, санай берсең, көп арманда,
«Мінсіз бақ, сансыз дәулет» деп арманда.
Жанның бәрін жалмайтын күш те керек,
Айлақеске алдайтын еп арманда.

Ит пен қарға, шошқаға боқ арманда,
Мергенге түзу мылтық, оқ арманда.
Тамақсыз, табысы жоқ кәріптерге
Жалғыз күнгі тамақтың тоғы арманда.

Жалаңашқа киімнің жоғы арманда,
Тоңғанға отын менен шок арманда.
Талап қылса, табылар соның бәрі,
Мал жаусын ба оларға жоғарыдан да.

Жасты көксеп кемпір мен шал арманда,
Өсіп үлкен бола алмай бала арманда.
Еркектей еркін өмір сүрмедік деп,
Әйелдер де болады және арманда.

Тамам жанға бақ пенен мал арманда,
Ұрыға жүйрік аттың жалы арманда.
Жердің жүзін жесе де көзі тоймай,
Патшалар да болып жүр әлі арманда.

Кербезге киімінің сәні арманда,
Науқасқа жалғыз шыбын жаны арманда.

Кек қуған кер, ызакор, күншілдерге
Жұтатын дұспанының қаны арманда.

Бағаласам, адамның бәрі арманда,
Санай берсем, табылар сан арман да.
Өзі білмес, білгеннің тілін алмас,
~~Анық ойлап қарасам, өне, арманда.~~

Жиырма үш жасымда
Бұл өлең жазылған.
Табылмай басында
Өзіне лайық ән.
Мұңлы, күйсіз, жесір боп жатыр еді,
Мінеки, ойланып, өз әні табылған.

Бақытсыз жүрегім
~~Жалындап жанып тұр.~~
Үмітті тілегім
Орынсыз қалып тұр.
Ақыл, қайрат, сабырдың бәрі кетіп,
Адасқан асығың мұңлы әнге салып тұр.

Көзіме көріндің
Ашылмас сорыма.
Байқамай іліндім
Сикырлы торыңа.
Жаду көзің басымды айналдырып,
Құрбан ғып шалдың ба жарыңды жолыңа?

Кетпестей сәуле бар
Ойымда нұрыңнан,
Ол неге жоғалар,
Айрылман мұңымнан.
Қарақаттай көзіңмен қызықтырып,
Ұстадың жанымды тұзақ қып тұлымнан.

Қадала қарайды
Үңіліп маған жар,
Жүректен тарайды
Сондықтан мұңлы зар.

Жүзін көрмей тұрғанда өлсем нетті,
Енді жоқ жанымда жанбауға ықтияр.

Нұрыңнан нұр алып
Аспанда жарық ай,
Келеді козғалып,
Жақындап бері қарай.
Аямадын өлер деп мен ғаріпті,
Мейірімсіз сәулем-ау, сырынды айт, бұл қалай?

Өртеніп, жанды ішім,
Ақыл жоқ бойымда,
Кетсең де, сәулешім,
Суретің ойымда.
Нұрлы жүзің сипаттап зарланайын,
Айтайын әлемнің істеген тойында.

Жібектей қап-қара,
Таралған шашың бар,
Бұлдырсыз тап-таза
Жаралған басың бар.
Қардай аппақ өжімсіз мандайың кең,
Қынаптан суырған қанжардай қасың бар.

Кірпігің тізіліп,
Миыма қадалар,
Нұр көзің сүзіліп,
Ойыма от салар.
Сикыр жүзің ақылды байлап алып,
Тор шашың шырмалап, басымды ноқталар.

Сүйем деп бір рет
Келді жан ерінге,
Сезіп тұр қасиет
Аузыңнан, тегінде.
Пәрменінді айт, шықсын ба, не қайтсын ба,
Жолына құрбан боп, шыдап тұр өлімге.

Күн батып жоғалды
Нұрыңнан ұялып,
Жұлдыз бен ай қалды
Сәуленнен нәр алып.
Жеті қарақшы айналып сені іздеп жүр,
Бәрі де сені ойлап, мас болып сандалып.

Үркер мен Таразы
Шашуды шашуға,
Шолпан да қарады
Мауқын бір басуға.
Темірқазық арқандап қос бозатын,
Жаратып, ойы бар тойына қосуға.

Таң атты бозарып,
Жоғалды жұлдыз, ай,
Шыдасын о неғып,
Есі ауып жығылмай.
Тойға келген таң желі сыбырласып,
Сызылтып ән салып, шырқады бозторғай.

Жүзінді көргелі
Күн шықты қайтадан,
Бір көріп өлгелі
Ұмтылды бері таман.
Бұлт перде бүркеніп сығалап жүр,
Көз жасы – жаңбыр ғой, асық боп жылаған.

Гүл билеп жайқалып,
Бұлбұлдар сайраған,
Жорға су тайпалып,
Бұрандап жайнаған.
Жел мен бұлт – дуана, бақсы болып,
Дүрілдеп, күрілдеп, от–қанжар қайраған.

Бұл әлем айланған
Асық боп сен үшін.
Шашына байланған
Дертіннің емі үшін.
Ұят, ынсап бар ма екен, ойла, менде,
Жаралдын деп білем, сәулем-ау, мен үшін.

Ақыл-ес сұрама
Дуана сорлыңнан,
Менде ақыл тұра ма,
Байқасаң, порымнан.
Жаным, тәнім еркінде не қылсаң да,
Өзінсің аямай әурелеп қор қылған.

Көңілде сәулемсін,
Көздегі нұрым-ау.

Ақылды астыртын
    Ұрлаған, ұрым-ау.
Өмір бойы өртеніп жүргенімше,
Не өлтір, не тірілт, осы шын сырым-ау!..

АШУ МЕН ЫНСАП

Білгенімді жазушы ем,
Бекем буып белімді.
Мінін айтып қазушы ем,
Түзетпек боп елімді.
Бұлдарлық ой менде жоқ,
Бұған шыққан терімді.
Ұқтырарлық пенде жоқ
Қате басқан жерімді.

Күні-түні ойланып,
Жазудан да жалықтым.
Газет, кітап қолға алып,
Оқудан да талықтым.
Ел тіліме көнбеді,
Жыладым да қамықтым.
Үмітсіздік дендеді,
Зорықтым да шалықтым.

Бағасы бір халқыма
Жабағы мен мамықтың.
Нанбайды рас антыма,
Қадірі мол танықтың.
Айырмайды арасын
Бұлдыр менен анықтың.
Енді қайда барасың,
Түрі мынау халықтың.

Айла таппай адастым,
Қайғы артылып мойныма.
Ақылымнан шатастым,
Жас төгілді қойныма.
Ойландым да толғандым,
У жайылды бойыма.
Мұндасуға қамдандым
Қайратым мен Ойыма.

Үміт үзген қорқақ Ой
Дірілдейді қалшылдап.
«Мүмкін емес, мұны қой», —
Деп жалынды жалпылдап.
Бір жағынан Еріншек
Тағы келді салпылдап.
«Болмаймын, — деп, — келіншек», —
Ашу шықты арсылдап.

«Елді сөк те жаманда, —
Деп ұрысты Ашуым, —
Жамандықтан аман ба,
Шыннан қалай қашуың? »
Қиын болды баяндап,
Аяқты қалай басуым.
Сабыр келді аяндап,
«Жарамас — деп, — сасуың. —

Бөріне де хабар сал,
Рахым, Ұят, Ар қайда?
Қаруынды жиып ал,
Құр ашудан не пайда?
Қайратың мен Сактығың
Көріне ме маңайда?
Өлше істің ақтығын,
Ынсап бар ма оңайда».

«Өңкей асау, мас халық,
Бәрін бойдан қашырған.
Көп наданнан жасқанып,
Сорлың елге бас ұрған.
Рахым, Ұят, Арының
Бетін топырақ жасырған.
Қайраты қайтып көрінің,
Қайғысын сүйтіп асырған».

Сабыр айтты: «Мына сын
Сабырымды қайнатты.
Өңкей ақымақ, шелді көз
Ақты қайтіп жайратты?
Мені ұстауға шыдай көр,
Сүйтіп жұмса Қайратты.

Ынсабыңа хабар бер», —
Деп ақылды сайратты.

Қайратымнан қайтқанмен,
Ол жуырда келсін бе?
Келме деп те айтқанмен,
Дедім: «Мені менсінбе!»
Біреу шықты қабірден:
«Баяғы сорым сенсің бе?
Айрылмасаң Сабырдан,
Мен келмейді дейсің бе?»

Ұмыттың ба ескі жар,
Аяқ бауым — Сабыр ғой!
Сабырлы ер де менде бар,
Ол екеуміз тамыр ғой.
Қайраттанып шақырсаң,
Қаруларың қазір ғой.
Бәрін кет деп ақырсаң,
Өзіңе қазған қабір ғой.

2
Ал ақылдас, бәрі бар,
Дайын қылдым бәрін де, —
Сақтық, Ұят, Рахым, Ар,
Ынсап деген кәрің де.
Біз тұрғанда арамның
Дәм бола ма нәрінде?
Қайғы емес қой наданның
Тығылғаны әріңе».

Жан кіргендей қозғалдым,
Тұла бойым шымырлап.
Жан-жағыма көз салдым,
Сөйлейін деп қыбырлап.
Біреу келді жаныма,
Құлағыма сыбырлап.
Түртіп қалды саныма,
«Сөйлеме, — деп, — жыбырлап. —

Және сөйлеп барасың,
Жай отырсаң нетеді?
Өз мазанды аласың,
Жан тыныштық кетеді.

Ауыр қайғы, терең ой
Өкпеге зиян етеді.
Тілімді ал да, мұны қой,
Түбіңе осы жетеді».

Жалт қарасам бетіне —
Баяғы құрғыр Еріншек.
Көзім түсті етіне,
Бір уыздай келіншек!
Құры көзбен қарасам,
Қызығады ой тентек.
Ақылмен өлшеп санасам,
Қозады оған ескі кек.

«Ай, Еріншек, қара жүз,
Не қылмадың сен маған?
Енді менен күдер үз,
Жақындама бер таман!
Сенің қылған ісің ғой,
Харекетсіз көп надан.
Рахымы жоқ жәдігөй,
Қойып едің кімді аман?»

Жас күнімде ерінтіп,
Шала қалдым ғылымнан.
Жау қолында керілтіп,
Жеңілдірдің зұлымнан.
Өмір кесел, ұры, қар,
Не табасың мұныңнан?
Мені өлтірсе залымдар,
Алушы ма едің құнымнан?!

Осы көрген көп бейнет
Бәрі сенен емес пе?
Былшылдамай әрмен кет,
Болмас іске егеспе.
Әлдеқашан ант бердім
Бал берсең де жемеске.
Рахаттан да жалт бердім,
Тыныштық бар демеске».

Кетті Еріншек өкпелеп,
Қайта келіп қонбасқа.

Өкпеге тағы тепкілеп,
Тарланды салдым болмасқа.
Кеткенімен жұмыс жоқ,
Қазақ ісі оңбасқа.
Мен сорлыда тыным жоқ,
Ақылдастым жолдасқа.

Сөйлесті бәрі сыбырлап,
Мен отырдым тындауға.
Жүрегім тұр жыбырлап,
Дәл тапқанда ымдауға.
Ойлағанын бәрі де
Ортаға салды шындауға.
Қалжың емес, әрине,
Керек десті шындауға.

Кейбіреуі майда айтып,
Елжіретті, жылатты.
Қайсыбірі қайғы айтып,
Үміттің үйін құлатты!
Айтып-айтып келді де,
Бәрі Ынсапқа сынатты.
Ынсап өлшеп көрді де,
Былайша деп ұнатты:

«Ел саңырау, надан ғой,
Естіле ме құр айғай,
Емделмеген адам ғой,
Ем бола ма құр ойбай.
Құлағы мен көзін аш,
Оқу оқыт, ғылым жай.
Насихатты сөйтіп шаш,
Соны жүрсің біле алмай.

Газетке жаз, кітап жаз,
Бастыр, оқыт қазаққа.
Мақтағанға болып мәз,
Қала берме мазаққа.
Сусыз егін не шықсын,
Суғар, шыда азапқа.
Дәмін алып ел ұқсын,
Сонда ұмтылар тамаққа».

Осы сөзді дұрыс деп,
Жүрек сокты, күптады.
Түзу істі бұрыс деп,
Ол жасырып, тыкпады.
Айқай салып бақырса,
Ойсыз құлақ ұкпады.
Қанша тұқым шашылса,
Жер жыртылмай шыкпады.

Жүкпайды екен айтқан сөз
Ғылымы жоқ наданға.
Кеудесінде болса көз,
Жұғар сондай адамға.
Ондай адам казактан
Көп туса осы заманға,
Босар еді-ау азаптан,
Қазак шығып самалға.

ШАРУА МЕН ЫСЫРАП

Қайтер еді, жігіттер,
Тым қымбатты кимесек.
Мақтан үшін борышты
Үсті-үстіне үймесек.
Қаладағы байлардың
Ыңғайына билесек.
Аяғында қайтеміз,
Банкрот боп күйресек.
Орта кисек ұрса ма,
Біз ешкімге тимесек.
Бұзақылық емес кой,
Құр нақақтан күймесек.
Елтірі мен теріні
Жақсы қылып илесек.
Әрі берік, әрі жылы,
Жыртылмайды сүйресек.
Керім-кербез кей жігіт
Жек көреді-ау бүй десек.
Боламыз ба жазалы,
Шаруаны сүй десек.

Әміркеннен мәсі-етік
Парыз болып шықты ма?

Аяғыңды зорлықпен
Біреу оған тықты ма?
Өңі жылтыр болмаса,
Опайкеден мықты ма?
Етігіңнен именіп,
Жауың қорқып бүқты ма?
Бұл расходқа еріксіз
Бізді біреу сұқты ма?
Науқас болып немесе,
Қазаққа да жұқты ма?
Киімі қымбат екен деп,
Ешкім сенен ықты ма?
Бұлды киім борыш боп,
Алқымыңнан сықты ма?
Орынсыз шашқан ысырап
Абыройыңды жықты ма?
Ұрсыңқырап айттым-ау,
Ерегіспей ұқты ма?

Үш теңгелік сукнодан
Мәлескен берік емес пе?
Сыпайы пішіп, жөн тіксе,
Құба төбел демес пе?
Шайды азайтып сүт ішсек,
Жуытпай ма кеңеске?
Бал қоймай-ақ, май қойсақ,
Келген қонақ жемес пе?
Мұнша неге құмармыз
Түбі пайда емеске?
Шалқи бермей шамалан,
Шаруа кетті келмеске.
Күміс тұрман тағынып,
«Мен қалаймын?» деп еспе!

Бәрі мақтан, бәрі борыш,
Рас сөзге егеспе.
Не деген мал шыдайды
Бұл киюмен, бұл жеске?
Өкінерсің, көрерсің,
Не таңертең, не кешке.

Түлкі тымақ, сырты пай,
Мойында бар ақ шарып.
Қымбат ішік, қыл шапан,
Папирос тарттым баптанып.

Бешбет, шалбар – сукнодан,
Тігінші тіккен ақша алып.
Күміс баулы сағатым
Қойнымда жүр сақталып.
Резеңкеден калошым,
Аяғыма шақталып.
Ер-тұрманым жарқырап,
Күміс жапқан қақталып.
Қуанып өле жаздаймын,
Киіміме мақтанып.
Үйткенменен бәрі – борыш,
Құтылам ба ақталып?
Пұл әпердім әркімге,
Ерте ойланбай сақтанып.
Бір күн осы кетеді-ау
Шек-қарнымды ақтарып.

Кел, арзандау киелік,
Кербездікті тұр қылмай.
Ойланар кез болды ғой,
Орынсызды құр қылмай.
Сабын алып онан да,
Үстімізді кір қылмай,
Тазалайық денені,
Сыртымызды сыр қылмай.
Жалтырауық тағынып,
Қылтиғанды қыр қылмай.
Мазактатып әркімге
Өзімізді жыр қылмай.
Пайдалыны бұл қазақ
Не себептен тұр қылмай?
Мақтан қуған елірме
Шаруаны жүр қылмай.
Бояу мақтан бола ма,
Ішімізді нұр қылмай?
Өтеміз бе осымен
Жөнді жұмыс бір қылмай?

АНЫҚ ПЕН ТАНЫҚ

Ойлаңыз ақыл, білім қайда болмақ,
Денеді қандай орын, жайда болмақ?
Білу, нану, ұнату – ақыл ісі,
Қайтсе зиян, қайткенде пайда болмақ?

Тән — сезіп, құлақ — естіп, көзбен көрмек,
Мұрын — иіс, тіл — дәмнен хабар бермек.
Бесеуінен мидағы ой хабар алып,
Жақсы, жаман әр істі сол тексермек.

Ой сонда неше толғау шимай салмақ,
Қайтсе жөні келер деп өлшеуге алмақ.
Дәл солай қылайын деп ұнағанда,
Ғаділетті жүрегің бір қозғалмақ.

Бір билік сол жүректен шығарылмақ,
Денеге ол шымырлап әсер қылмақ.
Ойынды дұрыс деме, теріс деме,
Сол арасын анықтап байқа бірақ.

«Жарайды» деп, ұнаса, бас иземек,
Жек көрсе, жиіркеніп дірілдемек.
Жүрегіңнің тілі жоқ, ымбалы сол,
Ұғып ал да бола көр соған көмек.

Қазақта жоқ ақылмен ой бекітпек,
Нәпсі ұнатса болғаны, бәрі бітпек.
Тәуекел деп ат қойып ықтималға,
Байлауы жоқ нәрседен пайда күтпек.

Табамын деп талпынып ойына алмақ,
Өз әлінше о-дағы сынға салмақ.
Аз ойланса қазақтың басы қатып,
Зиян істі пайда деп қойып қалмақ.

Ықтималдың есігі екеу болмақ,
Ішіне пайда, зиян — бәрі толмақ.
Нысананы сығалап, дәлдеп атпай,
Көзін жұмып оқ атқан қайтіп оңбақ?

Іс қылады таптым деп біздің қазақ,
Онан көрген пайдасы болады аз-ақ.
Аяғында ол ісі зиян шығып,
Көрінгенге күлкімен болар мазақ.

Арам оймен ар сатып үзіп-жұлмақ,
«Міне, пайда қылдым» деп мақтан қылмақ.

Біреу білген айланы біреу біліп,
Өзі құрған дарына о да асылмақ.

Шолақ ойлап, шолтандап, сырттансымақ,
Аса мықты жан шығып көзге дым-ақ.
Аударысып жүргенде ауып кетіп,
Абыройың ашылар, байқа, шырақ.

Шолақ ойдың аяғы осы болмақ,
Біраз күнге көңілдің хошы болмақ.
Арсыз, арам, асығыс, айлакерлік,
Мұның бәрі шайтанның досы болмақ.

Құдай кешер, алла деп күнә қылмақ,
Ар кетіріп, ант ішіп, жан сатылмақ.
Не жалғанда, немесе ақиретте
Оңалмастай өкпеден бір атылмақ.

МАХАББАТ ПЕН ҚҰМАРЛЫҚ

Ашылған көз тұра ма бір зат көрмей,
Миға хабар бермей ме түсі өзгермей.
Әдейілеп көрейін демесең де,
Қарсы алдына қоя ма түк кез келмей?
Сол сықылды көңілдің көзі ашылса,
Көп ойланып, қиынға сермей-сермей.
Білер, айтар, ойлатар, хабар жетер,
Еркінді алар, сөйлетер тыным бермей.
Ойдан маржан, меруерт төгілгенде,
Отыра алар кім шыдап оны термей.
Дағды қылсаң, дап-дайын істің бәрі,
Адамзат тұра алмайды әдетке ермей.
Бал ашқан соң оп-оңай бақсы болмақ,
Ол қоя ма ғайыптан хабар бермей.
Тоқты сойып дәндеген тоқтай алмас,
Жылқы ұрлағыш батыр боп о да елермей.
Бір рюмкадан басталар маскүнемдік,
Наша үстіне нашаға өрлей-өрлей.
Ойласаң, соның бәрі бір құмарлық,
Қуа бермей қайтеді тепши-терлей.
Аздан кейін араны ашылады,
Қаза берсе таусылмас шыққан кендей.

Жердің жүзін қыларсың бір-ақ уыс,
Бәрінен де өзіңнің кеудең кендей.
Жын да жын, құмар да жын, мастық та жын,
Өлең де жын, қоя ма бойды жеңбей.
Шын құмар шымырлатпай қоймас сірә,
Әр жерге соқтықтырар аққан сендей.
Әрине, бір құмарсыз өмір қаран,
Ондай жанның тұра алмас оты сөнбей.
Сөйтсе де ифрат¹ бар, тафрит² бар,
Жарай ма соны айырып реттемей.
Не қылсаң қыл, адамға махаббат деп,
Мейлің сөк, мейлің үйрет, айла ізденбей.
Ол сүюің шын болсын, жалған емес,
Бұлдыр болма өзіңе-өзің сенбей.
Дүниеқұмар, залалкес бола қалсаң,
Өлімді ойла келерлік күні ертендей.
Маған сөйтсе қайтер ем деп ойлашы,
Адамның баласы ғой о да сендей.
Шырақтар, ең құмарың осы болсын,
«Алла сүйсең, адамды сүй» дегендей.
Құмарың бір, ісің көп болсын, жаным,
Көпке құмар, еріншек болма мендей.
«Молданың ісін қылма, айтқанын қыл»,
Ерте сақтан әр іске әдеттенбей.
Қапы қалсаң, қайта оқып, тағы да ойла,
Деп жүрме: сөзің қалды ішіме енбей.
Ой құмар, өлең құмар, малға құмар —
Бұл үш құмар қоя ма мені көмбей?
Қайрат қайтса, амалсыз бәрі қалар,
Қайран ой қартаяды-ау өзім өлмей.
Ермегім жоқ, өлімнен үмітім жоқ,
Қайтейін осындаймен көңіл бөлмей.

ДҮНИЕ МЕН ӨМІР

Білімділер насихат көп жазады,
Адам үшін уайым жеп жазады.
Байқап оқып отырсам, соның бәрі:
Дүниені «сұм, алдамшы» деп жазады.

---

¹ *Ифрат* — тым артық (автор).

² *Тафрит* — тым кем (автор).

Мен-дағы тіршілікке қадам бастым,
Рахат, бейнет, өр іске араластым.
Өмір бойы қуанбақ жынды ісі гой,
Кейде асып, кейде қашып, кейде састым.

Рахат көрсем, сыйдырып мақтаныма,
Таласы бар кімнің деп тапқаныма,
Қарсы жалдап, қайрандап шыға бердім,
Көнбедім деп жалғанның қаққанына.

Қайғы көрсем: «дүниенің жалғандығы, —
Дедім, — алдап, мінеки, алғандығы».
Ол не десен, бұрынғы жазғандардың
Сөзі орнығып көңіліме қалғандығы.

«Мен де соққы жедім, — деп, — сұм дүниеден»,
Көп жазып ем, оныма өкіндім мен.
Ойласам, көрген бейнет, тартқан қайғы
Болыпты не біреуден, не өзімнен.

Дүниенің ол туралы жазасы жоқ,
Біз сөкті деп тоқтай ма алла атқан оқ.
Пәрменімен айналған шархи фәләк¹ —
Күн мен ай, жұлдыз, әуе, жер менен көк.

Кімде-кім қайғы тартып, бейнет көрсе,
Сұм жалғанның қылғаны бұл дей берсе,
Әлбетте, бұл — тағдырға наразылық,
Түбі аллаға қарсылық, ондайға ерсе.

Кім үйретті дүниені жамандатып,
Оны сөгіп, өзінді амандатып?
Мұны үйреткен — білімсіз шала молда,
Қу қазыққа байлаған табандатып.

Кейбіреулер жазады «қу өмір» деп,
«Тұрағы жоқ, алдамшы, су өмір» деп.
«Көрген қызық, қылған іс — бәрі де ұмыт,
Иә көленке, яки түс, у өмір» деп.

Бұған да еріп көп жаздым түшіркеніп,
Білімділер сөзі деп ентеленіп.

---

¹ Шархи фәләк — барша дүниенің айналасы (автор).

Өмір емес, алдаған өзінді-өзін,
Пәленшекке айтты деп қалма сеніп.

Бұл екі сөз айтуға тым орайлы,
Жүрекке әсер берер сонша жайлы.
Терісті де дұрыс деп сендіретін
Шешендердің келеді тілі ыңғайлы.

Дүние деген қызыққан ісің болса,
Қызықтырған кім сені оған онша?
Пайдасыз, баянсызын біле тұра,
Қуа бердің ойланбай неге сонша?

Өмір деген жастықтан қартаймақ па,
Бейнет, рахат, байлықпен мал таймақ па.
Боларға ұмтыл, болмасқа қанағат қыл,
Жала жауып, салынба жантаймаққа.

Өмір, дүние, жер мен көк, өткен заман,
Ажал алмай қоймайды ешкімді аман.
Өлмей, өшпей, қартаймай жүргін келсе,
Ол – болмай ма тағдырды жамандаған?

Тумақ, өлмек, қартаймақ болмай қоймас,
Қанша қызық көрсе де, пенде тоймас.
Сол тоймастық – дүниені жамандатқан
Сен сөкті деп тағдырды қайта жоймас.

Бейнет көрме, біреуге бейнет берме,
Дүние – алдамшы, өмір – қу деп елерме.
Қамдан, сақтан, қағып бақ, бәле келсе,
Бәрін құдай қылады дегенге ерме.

Қаза келсе, өзіннен, иә біреуден,
Немесе бір нәрсенің себебінен.
Дауың дұрыс бола ма, ойласаңшы,
Өмір – қу, дүние – алдамшы дегеніңмен?

Дүние – алдамшы, өмір – қу есерлерге,
Есерлікпен жолығар кеселдерге.
Ол екеуі мінді емес, мін өзінде,
Сөзің бөлек өзгеден десендер де.

МАҚТАУ МЕН СӨГІС

Біреу сені мақтаса, қуанасын,
Жамандаса, жабырқап, суаласын.
Мақтаған кім, сөккен кім — онда ісің жоқ,
Бәрібір сен де елірме дуанасын.

Дос мақтаса, не пайда онан саған,
Дұспан сөксе, не кемдік көрдің жаман?
Шын сөзбенен мақтаса иә боқтаса,
Мақтау — пайда, зиян ба жамандаған?

Бойда жоқпен мақтаса, яки сөксе,
Қуанбақ, не кейімек өзіңе еп пе?
Ғаділ жүрек, таза ақыл мақтайтұғын,
Солар сөкпес іс қылар жолды көксе.

Дос мақтайды сен жақсы көрмек үшін,
Дұспан мақтар елірте бермек үшін.
Есептемей есірік елің мақтар,
Көп нені айтса, соны айтып ермек үшін.

Бұл үш мақтау берер ме саған пайда,
Мақтаулыны білерлік адам қайда?
Өзіңнен ілгерілер сүйсінерлік
Жол тап-тағы ақылды солай айда.

Кейде дос та жамандар жоқ нәрсе үшін,
Дұспан сөгер сыртыңнан қайрап тісін.
Өнері жоқ, өсекшіл ел жамандар,
Өтірік пе, рас па, көрмей ішін.

Келер-кетер зиян жоқ мұнан тағы,
Мін болмайды наданның қорламағы.
Білімділер сөгерлік ісің болса,
Жоғалта бер, айласын ойла-дағы.

Түйіп айтқан талассыз мақтау, боқтау,
Жақсы іске — ындын, зиянға салар тоқтау.
Көп наданның сөзімен күйкылжысаң,
Сен де жынды боласың есі жоқтау!

МІНДЕУ МЕН КҮНДЕУ

Көп сөз айтқан бұрынғы білімділер,
Пайдалансын, ұқсын деп кейінгілер.
Сынға салып талғамай талапты жас,
Соның бәрін катесіз жөн деп білер.

Олай емес, ойласан, талай мін бар,
Бұрын шын, қаталы шын, анық шын бар.
У берді ме сусын деп, су берді ме,
Көзің жұм да жұта бер деген кім бар?

Кім айтса да сынамай қойма, жаным,
Ақылыңа сынатып ойла, жаным.
Пәленшекке айтқан сөз дұрыс қой деп,
Жүректің таразысын жойма, жаным.

Тегіс тексер, сөз көрсең, сыр мен сынын,
Түзетуге именбе, тапсаң мінін.
Әдеп сақта жалғыз-ақ қате айтты деп,
Былшылдапты дей көрме, білсең шынын.

Біле тұра кім айтар қате сөзін,
Білімдіге есептер әркім өзін.
Тұрған жері, әдеті, туған елі
Адастырар, айтқызар байлап көзін.

Мал іздеп, мансап іздеп, сауық жиын,
Дүниенің көрмек үшін әрбір сыйын.
Адамзат аландықтан босамайды,
Сол себептен катесіз сөйлеу қиын.

Менің де көп жаралы жүрегім бар,
Надандықтан қираған сүйегім бар.
Күндемей, шын міндесең, разымын,
«Қайта, жастар сөйтсін» деп тілегім бар.

Сынамасан жақсының сөзін қорып,
Талабыңды жоғалтар іштен сорып.
«Сандалған түспе ізіме» деген Абай,
Жүрсіндер осы сөзін қалай жорып?

«Талас, тап» деп айтатын Абай өзі,
Тапамыз ба жоқ қой деп бүгін көзі?

Айтқанымды сынама деген емес,
«Күндеме де қарғама» деген сөзі.

Мейлің сөк, мейлің мақта, оған не бар,
Бізден түк жоқ, өзінің иманы жар.
Қатесін тап, күндеме, жамандама,
Кейде жөн, кейде қате айтқан шығар.

Абай түгіл, ақылды көп жан өткен,
Түпсіз терең ғылымға көзі жеткен.
Солардың да бар сөзі бір жерде емес,
Кейі жөн, кейі қате айтып кеткен.

Алдыңғының соқпағын артқы түзер,
Ғылым деген нәрсе емес күдер үзер.
Мінін алып, міндіге мінсіз қосып,
Бұрынғыны жаңартып, жастар түзер.

Өндіге тағы өң беріп қырған қалай,
Түзетілмей шаң басып тұрған қалай.
Түзеймін деп қиратып күншілдікпен,
Дұрыс істі теріске бұрған қалай?

Осыны ұқсаң — ұғарсың көп сөзімді,
Алдасам, алмай-ақ қой еп сөзімді.
Әнге салып алаңдап, ұқпай жүрме,
Әншейін бір өлең ғой деп сөзімді.

ӨЗІМЕ

Қолда қалам, көзде жас, толқынып ой,
Шіміркеніп, тітіреп, салқындап бой,
Тозған мола сықылды сұм көрініп,
Өткен күнде қызыққан сауық пен той.

Қаның қашып, жасаурап екі көзің,
Не болдым деп табалап өзінді-өзің.
Өткен іс ойға түсіп ойлатады,
Қисынсызды қызық деп қуған кезің.

Және ойыңа келгенде алдыңғы жақ,
Сұм жүрегің кетеді қозғалып-ақ.
Артың — анау, алдың — су, көз жетпейді,
Өтетұғын қамынды ойланып бақ.

Неңді аяйсын, отырсын кімді қимай,
Құтырдың ғой тәуір-ақ жерге сыймай.
Салып-салып сандалып отырмысын,
Жоқ өзің өз нәпсінді ерте тыймай!

Досың қайсы, қимастай елің қайсы?
Ел салмағын көтерер белің қайсы?
Аузың темір татиды берін татып,
Жалғанды қимайтұғын жерің қайсы?

Дүние тұр қалыбында, сен өзгердің,
Берін көрдің, түбіне көз жібердің.
Ешкімнен көретұғын дәнеме жоқ,
Өзінді-өзің өлімге ұстап бердің.

Пайдасыз бен баянсыз қуған ісің,
Түпсізді толтырам деп кетті күшің.
Ентелеген еңбектің бәрі жанбай,
Ақ өлімді шақырдың, сол жұмысың.

Енді қайтып сен мықты бола алмайсың,
Жас күндегі тұғырға қона алмайсың.
Кейін баспай, ентелеп ілгері бас,
К... айналсаң, еш жерде оңалмайсың.

Құдайдан жарылқа деп жәрдем сұра,
Сен талайды қылдың ғой біле тұра.
Аяғыңды андап бас, өлім таяу,
Қарсы алдында дайын тұр қазған ұра.

Соны ойла, өзге қызық істі ойлама,
Біреуге айла, біреуге күшті ойлама.
Кеткен қайта келмейді кейісең де,
Түнде көрген көлеңке түсті ойлама.

Көкіректе толған шер, көңіл қаяу,
Ермейсің деп елім жау, досым баяу.
Сүйер кісім, сүйенер жақыным жоқ,
Бір өзіне сиындым, бар құдай-ау.

Елге көнсем, ақ жолдан адасамын,
Көнбей жүрсем, көп итпен таласамын.

Тек отырсам, тепкілеп шыдатпайды,
Енді қайтіп бұл елмен жарасамын.

Бір момынның ұстасам түзу ісін,
Жөңдейін деп ғарыптың жөн жұмысын.
Ақтан безген ары жоқ өңкей залым
Ырылдатып жабады ит пен құсын.

Көп төбетке жетеді қайдан күшім,
Құтқара алмай адалды пысады ішім.
Қабағынды қаққанша қас болады,
Жақыным деп болысып жүрген кісім.

Осы күнде арамның жолдасы мол,
Қу мен сұмды кім жиса, шын мықты сол.
Мақтан, атақ іздесең құдайдан без,
Ардан күсіп, арамның біреуі бол.

Мұны қылсаң боласың сен де мықты,
Қайдағы қу, алдампаз төрге шықты.
Ел ішінде сенен қор жан бола ма,
Ұстаймын деп отырсаң адалдықты.

Елеуреген есірік елдің бәрі,
Өңкей батыр, пәлекор жас пен кәрі.
Сені адам деп есіркеп кім елейді,
Құлап қалған қу молаң кімге дәрі...

Әрине, сен де бірге жүрсең екен,
К...інді ашып, көйлекті түрсең екен.
Абұйыр жоқ, сана жоқ, ақтан безіп,
Дамбал шеш ит зікірге кірсең екен.

Мен адалмын дегенге жолдас қайда,
Екі көзі төрт болып қалар сайда.
Сырласы жоқ, сырласар жақыны жоқ,
Бар сүйеніш, үміт бір құдайда.

БАЙ МЕН КЕДЕЙ

Бай болдың, батыр болдың, шешен болдың,
Ел билеп, топ бастаған көсем болдың.
Сен қылмаған өнер жоқ бола қойсын,
Бір адам қандай болсын десең, болдың.

Немене, қор да болдын, кем де болдын,
Малсыз кедей кімменен тең де болдын?
Екеуінің бірін ал өзің тандап,
Түбінде мен не болдым, сен не болдын?

Байлықты алып, мұратқа өзің жеттін,
Кемдікті маған беріп тентіреттін.
Қымыз ішсең, көже ішіп мен де жүрмін,
Бәрі бір, бай болғанмен қайтып өттің?

Сүйткенмен мен де өлемін, сен де өлесің,
Қаза келсе – қалмайсың, жөнелесің.
Тәңірі алдында, білмеймін, кім озады,
Өлгенде малың жалдап не көресің?

Енді маған дейсің ғой көрдің бейнет,
Сен-ақ тіпті кейімей сөзіңе жет.
Өз көзіңнен басқаның бәрі жауың,
Қане, сонан қайғысыз құтылып кет!

Біреу зорлап алады, біреу алдап,
Ұры-залым... бәрі түр жыланша арбап.
Жаның толған жалмауыз жалаңдаған,
Тілі шыққан бала да сені қармап.

Мал бағусыз, малшыға сөзің батпай,
Қысы-жазы тынымсыз үйде жатпай,
«Қарағым, ана малды қайыршы?» деп,
Қане, сен де жүрмісің көзің сатпай.

Мен бақпаймын малыңды ақы бермей,
Және өзіме ақырма қарсы келмей.
Көңілім сүйсе ұйықтаймын, не жатамын,
Енді өзгеге бақтыршы маған сенбей.

Мен сықылды әкелсең тағы біреу,
Өз көзіне қоймайды о да тіреу.
Аяғында өзіңе келген жоқ па
Мал бағып, күл шығарып, боқтық күреу.

Байлық жақсы екені елге мәлім,
Өзің істеп әдет қыл, келсе халің.
Қолың білсе, біреуге жалынбайсың,
Шыдамды бол, еріншек болма, жаным.

Анық байлық – денеге біткен өнер,
Білімдінің бәрі де соған төнер.
Арам жиып мақтанған дәулет емес,
Алдымызда бір күн бар есеп берер.

АБАЙ МАРҚҰМ ӨТКЕН СОҢ ӨЗІМЕ АЙТҚАН ЖЫРЛАРЫМ

«Ажал жетсе өлдің бе,
Өлім келді, көрдің бе?
Баянсызға салынба», –
Десе, тоқтау бердің бе?

Жетпесті қудың, жеттің бе,
Барша жаннан өттің бе?
Тағдырың жазған ақ өлім,
Құтылып онан кеттің бе?

Қарманып едің, таптың ба,
Қарындасқа жақтың ба?
Қарсыласқан жауынды,
Қаніки, жерге қақтың ба?

Білдім дедің, не білдің,
Басыңа пайда не қылдың?
Бәрі де болды баянсыз,
Өзіңнен-өзің жеңілдің.

Өлместей оны көруші ең,
Соған да қарсы келуші ең.
Алған сонан жаныңды
Кімге сақтап беруші ең?!

Өзің кімнен кем едің,
Кім үшін уайым жеп едің?
Күдерінді үздің бе,
Сүйенішім мықты деп едің!

Қаніки, қайтып келді ме,
Жаныңа жәрдем берді ме?
Жаландаған жалмауыз,
Жан-жағыңнан көрді ме?

Тиянақ көрме жалғанды,
Қуа берме арманды.

Пайғамбар мен сахаба,
Сен түгіл содан қалған-ды.

Күтырмай енді тек отыр,
Күнәңа уайым жеп отыр.
Алдында кірер үйің бар,
«А, тоба, онда» деп отыр.

Есің барда елің тап,
Барғанда кірер жерің тап.
Жаратқанның құлысың,
Жағатұғын ебін тап.

Ел мінезін білдің ғой,
Талай-ақ бірге жүрдің ғой.
Итпен бірге ит болып,
Күнәсіне кірдің ғой.

Енді есінді жисаңшы,
Манар тауға сыйсаңшы.
Аласұрып аптықпай,
Бұл жалғанды қисаңшы.

Неменені қимайсың,
Нәпсіні неге тыймайсың?
Өзінді кімге сыйлатып,
Өзің кімді сыйлайсың?

Жан аяспас кісің жоқ,
Арманда қалар ісің жоқ.
Енді жүрер жалғанда,
Қарасам, сенде пішін жоқ.

Жалғанды талақ қылыпсың,
Бас-аяғын біліпсің.
Есі шыққан кісідей,
Құр сандалып жүріпсің.

Жалындамай сөне қал,
Алла ісіне көне қал.
Бәрінің дәмін таттың ғой,
У ішкендей өле қал!

Тамам жанды билемек,
Жалғыз өзің сөйлемек...
Мұның түбі не болар,
Үмітің болды не демек?

Досты мықты қылмақсын,
Дұспанынды қырмақсын.
Аяғында сен де бір
Кішірек құдай болмақсын.

Жуанның ойы осы ғой,
Бұл мінезден шошы, қой.
Шыға алмассың ырғалып,
Ол – қайраттың босы ғой.

Шын досың саған не берді,
Соңыңнан сенің неге ерді?
«Арам да болсам ақтасын,
Күнәма керек» деп ерді.

Еш нәрсенді алмайды,
Жұмысы келсе, жалдайды.
Құй отқа түс, суға түс,
Арам да болсаң қалмайды.

Шын жолдасың осы ма,
Осылар жанның досы ма?
Ақ ісіңе адам жақ,
Адамнан тіпті шошыма!

Туысқан мен жақының,
Оларға толса тақымың,
Тату жүр деп зарлаған
Алынып па еді ақылың?

Адалдық айтып женді ме,
Немесе сөзге көнді ме?
Неше жылдай ұққан жоқ,
Ақылы жаңа енді ме?

Болмасқа бұлай қара тер,
Алдыңғы жақты қамдай бер.

Жақынынан жау жақсы,
Ең жақынын – кара жер.

Дүспанын анау, ел мынау,
Ойласаншы, япыр-ау.
Адам болып туып ең,
Ақылың қайда, батыр-ау?

Құры білген не керек,
Білгенді қылған, со керек.
Баянсыздың бәрін қой,
Боласың сонда шын зерек.

Жанына қызық жалғанда
Неменен қалды арманда.
Бұл жалғаннан не серік,
Төңірі алдына барғанда.

Лапылдадың, жандың ғой,
Тілегінді алдың ғой.
Су екен деп, у ішіп,
Жаның жай боп қандың ғой.

Іздегенің мақтан ғой,
Далақтап күнде шапқан ғой.
Не күн туды басыңа,
Тегінде, жын қаққан ғой.

Жын қақпаса мұның не,
Шынымен қор болдым де.
Есінді жи, ерте ойлан,
Қаза келді – өлдім де.

Бір өлген соң жау да жоқ,
Алдына келер дау да жоқ.
Бұл жалғаннан кеткен соң,
Партия сатқан сауда жоқ.

Қалғандар жүрсін қағынып,
Қайтесің оны сағынып.
Тепкілесін молаңды,
Жатырсың деп не қылып?

Қазақтың жаманы болмас,
Жаманнан аманы болмас.
Бірігіп іс қылатұғын,
Түзелер заманы болмас!

Бұл елде адалдық бар ма,
Ондайын байқадыңдар ма?
Істейді нені де болса,
Наданға арамдық ар ма?

Ар сатар шайға да болса,
Бір асам майға да болса.
Ізденіп табады, жейді
Арамды қайда да болса.

Жуаны қылады зорлық,
Момынның көргені қорлық.
Теп-тегіс қулық пен ұрлық,
Ал енді қайтіп ел болдық?

Көкорайға қонғанда,
Қозылар ойнар дүркіреп.
Жаздың күні болғанда,
Жаңбыр жауар күркіреп.

Жаралы біздің көңілге
Бір тамбайды сіркіреп.
Таянды ғой өлімге –
Қақырық басты кіркіреп.

Амандаса келісіп,
Бір бағыланды сойғызар.
Кел деп аяқ берісіп,
Қымызға әбден тойғызар.

Тері жадырап, жайылды,
Дене балқып, бой қызар.
Қайғы менен уайымды
Ойлауды да қойғызар.

Бағылан етін балқытып,
Біріне-бірі же десіп,
Шаттанысып, шалқысып,
Кем-кетігін теңесіп.

Әзілдесіп әр сөзге,
Қалжың айтып, егесіп...
Сөз қылар екен сол кезде
Біз байғұсты не десіп?

Адал кісі еді-ау деп,
Алғыс айтып алғай ма?
Әркімді о да жеді-ау деп,
Әйтпесе сөгіп, қарғай ма?

Мен бір – тілсіз көлікпін,
Басыма соқпа, дауың жоқ.
Тепкілеме, өлікпін,
Шайтаннан басқа жауым жоқ.
Қызығып сендер ұмтылар
Қасыма ерген қауым жоқ.
Жазаны кешіп, мұтындар,
Жазадан, сірә, сауың жоқ.

Мен кеттім де, сен қалдың,
Зияным енді тие ме.
Ненді жұттым, ненді алдым,
Кешсеңші жалғыз иеге.

Саған да сауап керек қой,
Кім сенеді дүниеге.
Осыны білген зерек қой,
Жолықпасаң киеге.

Жок болса ақың өзімде,
Қалғандарды зарлатпа.

Өтірік болса сөзімде,
Ойыма менің алдатпа.

Ақың болса біт алып,
Көп жетімге қарғатпа.
Өлгенге өтірік дау салып,
Қайынды талға жалғатпа.

Өлген жанның моласын
Тепкілемек өнер ме.
Онымен қайтіп оңасың,
Ойласаң, пайда келер ме?

Өзімнен басқа әркім бар,
Бәрін де жеңдім дей берме.
Алдында қиын бір күн бар...
Аптығып, асып, елерме.

Ақың болса басымда,
Осы күнде мені өлтір.
Отырмын ғой қасында,
Өзіңнің жазаң деп өлтір.

Жазам болса тартайын,
Қолыңнан келсе, әне, өлтір!
Обалымды артайын,
Қызықсаң босқа, және өлтір!

Ол қолыңнан келмесе,
Ойнақтама, дулама.
Ойлашы өзін, ендеше,
Соған көңлің тола ма?

Үйтсең — қатын болғаның,
Еркек олай бола ма.
Ол емес қой оңғаның,
Мұнымен кісі оңа ма?

Біреудің мінін кешірсең,
Саған да күдай кешеді.
Бәрін де қылмай есірсең,
Төбенді өлі-ақ теседі.

Көңілі жұмсақ адамның
Күрмеуін алла шешеді.
Рахымсыз, пейлі жаманның
Орны дайын деседі.

Мен досыңмын, жау емес,
Еліре берме, қайта ту.
Жүрегім дертті, сау емес,
Сол себепті сөзім – у.

Ащы деп алмай қоймаңыз,
Аңсағанда, керек су.
Абайлап артын ойлаңыз,
Алды ғой алдап өңкей ку.

Мен өтермін, кетермін,
Жоқтарсың мені бір кезде.
Жәрдемім тимес, не етермін,
Бекінем осы бір сөзге.
Мақсұтың қайсы, досың кім,
Осының түбін шын көзде.
Бар ақылым – осыным,
Айтарым жоқ тіпті өзге.

ӨМІР

Біреу маған от жақ деп қылды бұйрық,
Жағайын деп ұмтылдым, көңіл жүйрік.
От жаққалы жатқаным – бір үлкен үй,
Отын жиып қойыпты талай күндік.

Шакпақ жағып жібердім, қуға түсті,
Тұтандырып алуым болды күшті.
Қызыл өңеш болғанда азар жанып,
Соған шейін асығып, ішім пысты.

Отқа әкеліп отынды салып еді,
Жалын шығып лапылдап жанып еді.
Үй жылынса, қайтейін, залал да көп,
Жалын барып талайды шалып еді.

Жалын кетіп, аздан соң шоқ болды күр,
Отын бітті, үрсем де жана алмай тұр.
Жалынды оттай жайнаған, кайран, өмір,
Шоқ сөнген соң қап-қара болды көмір.

Үш-ақ түрлі өмір бар – бәрі де мас,
Бір рәуішті болады шал менен жас.
Ең керекті дегенің ортаншы өмір,
Түгел қолың жетпейтін бір жанталас.

Қапы өткізбе сол кездің бір сағатын,
Өкініші қалмайды, кетсе ағатың.
Күні-түні дей көрме, ғылым ізде,
Қалсын десең артында адам атын.

Өмірдің басы – бала, ортасы – адам,
Қартайып, шал болған соң кетті шамаң.
Мақтап жүрген өмірің осы болса,
Үш-ақ ауыз өлеңмен болды тамам.

МАЛ ЖИМАҚ

Мақтан үшін мал жима, жан үшін жи,
Қазаққа көз сүзбестің қамы үшін жи.
Арың сатпа, терің сат, адалды ізде,
Ғибадат пеп адалдық, ар үшін жи.

Ерінбесең еңбекке, дәулет дайын,
Жаратқан жоқ жатсың деп бір құдайың.
Ойласын деп ой берді, көруге көз,
Аяқ берді, тапсын деп басқан сайың.

Үйде отырып салғанмен сарыуайым,
Тілегенің тұра ма саған дайын.
Жүріп-тұрып, ойланып істеп көрсен,
Харекеттің білесің сонда жайың.

Жатып ішкен жан – тыныш, салғырт-салақ,
Оған арам – харекет, ой ойламақ.
Іздемеген кісіге қайдан келсін
Таза киім, жылы орын, тәтті тамақ.

Егін сал, не сауда қыл, малынды бақ,
Білім білмек — әр іске шебер болмақ.
Қол өнерден пайда қыл үйреніп-ақ,
Кетпес дәулет осы ғой құдайға хақ.

Қол өнер — өзің өлсең — бірге өледі,
Сонда-дағы қалғандар үйренеді.
Сен кетсең де өнерің елде қалып,
Талай жанға азық пен мал береді.

Әрі ермек, әрі пайда, әрі дұрыс,
Демейді қол өнерді ешкім бұрыс.
Көрінгенге көз сатып жалынғанша,
Күндік өмір қалса да соған тырыс.

Деп ойлама бұйрықсыз дәулет қайда,
Жалықпай талап етсең — дайын пайда.
Адал құл аштан өлмес, құры қалмас,
«Жүрген алар» деген ғой құдай да.

Талаппен адал істі істемекпіз,
Тапсырдық бір аллаға біз демекпіз.
Ындының таза болса, именбеніз,
Дәулетті осылайша іздемекпіз.

Құдай таза жаратты, сен таза бол,
Ұқсаң, анық айттым ғой, бұл — тура жол.
Мақтан күйлеп, арамнан мал жинасаң,
Орның — дозақ, сорлы — сен, айтқаным сол!

НАСИХАТ

Балаңа ғылым үйрет жас күнінде,
Досыңа жақындама мас күнінде.
Халқына қайрылар деп насихат айтпа,
Ел бұзық, ерегескен, қас күнінде.

Алған соң өбден қызып, сөз ұқпайды,
Сүзекке елеуреген ем жүкпайды.
Аз басыла бергенде, ал колыңа,
Қызу кезде сөз ұқпай қылжақтайды.

Панала, пәле шықса, басың сақтап,
Ойлама оңамын деп екі жақтап.

Мастығынан айыққан кезін андып,
Ап-аман қара да отыр атың баптап.

Ол кезде ептеп алма жалғыз тиын,
«А, құдай, есін кіргіз» де де сыйын.
Мастың малын жеймін деп, жанынды жеп,
Тәңірі алдында өзіңе болар қиын.

Біреу тисе, құтылар қамынды ойлан,
Сонда-дағы дәм татпа жынды тойдан.
«Бүлінгеннен бүлдірге алма» деген,
Ел бұзылса, момын бол қоңыр қойдан.

Елді бұзған не десең — кетті наным,
«Ант ұрды ма?» — деген сол, ұқсаң, жаным.
Бір көзің бір көзіңе сенбеген соң,
Андиды ана көздің не қылғанын.

«Ол өйтсе, мен бүйтем» деп дайындап тұр,
Барша жан соған бола бәле ұстап жүр.
Біреуді сендіре алмай, не сене алмай,
Бірін-бірі жаралап ойменен құр.

Бірлік түгіл иман жоқ, наным кетсе,
Жуымас алдайды деп бір бұлт етсе.
Жаулық түгіл жанжал да шықпас еді,
Ант етпей-ақ айтылған сөзге жетсе.

Адалдың жолы болар заман бар ма,
Жем болдық шын жексұрын надандарға.
Адастың деп отырмын айғай салып,
Бар тапқаным сол болды, амал бар ма?

Осы күнде қазақтың бәрі де мас,
Жақсылардың біріне біреуі қас.
Атқа мінген жігіттен үмітім жоқ,
Сөзімді ұқса, ойланар кейінгі жас.

СӘНҚОЙЛАР

Шедірейіп, шекиіп,
Қасын керіп кекиіп.
Қолдан пішіп жасаған,
Біреу келер секиіп.

Шырт түкіріп, шынтақтап,
Жүз күбылып, қылтақтап.
Сұлуын-ай шіркіннің
Дегізбекші жұрт мақтап.

Мұнымен мақтау алмақ па?
Шамалап өзін салмақта.
Мұнша әдемі көрініп,
Көңлі қызға бармақ па?

Мен қыз емес, өзін қыз,
Осы күнде сындасыз.
Өз бетінді өзін бұз,
Үйте алмаймыз, жаным, біз.

Бояған пішін бола ма,
Оны қылған оңа ма.
Ерте бастан айтқаным —
Сол пішінге жолама...

Бір салмойын сал келер,
Омырауы дал келер.
Бақайынан келмес-ақ,
Өзінен басқа пенделер.

Құлағын киер тымақтың,
Мойны бостау шырақтың.
Мас кісідей талтақтар,
Осыны қайтіп ұнаттың?

Жүрсе, тұрса, бұлықсып,
Мұнысы тапқан қылықсып,
Өнер қылар, ат мінер,
Жығыла жаздап толықсып.

Осындай салғырт салымыз,
Көтеріп аттан алыңыз.
Аяғын жерге анықтап
Баса алмайды, наныңыз.

Өзіне-өзі өң берген,
Терісін түзеп жөнделген.

Осындай шебер елде көп,
Өз қылығын жөн көрген.

ЫЗАҚОРЛАР

Ашу келсе, тұрғызбас,
Артыңа мойын бүрғызбас.
Көрінеу отқа салады,
Орынды жұмыс қылғызбас.

Ыза керсе бойынды,
Ойлатпайды ойынды.
Басқызып алсаң, пайда жоқ,
Батпаннан ауыр шойынды.

Ашумен қылған іс емес,
Қайрат та емес, күш емес.
Ашуына билеткен,
Ақылы түзу кісі емес.

Пішінің кетер қуарып,
Аузың, ернің ұзарып.
Тышатұғын баладай
Екі көзің қызарып.

Қабаған иттей арсылдап,
Дуанадай қалшылдап,
Ыза қылған кісінің
Соңынан қалмай жалпылдап...

Осыдан пайда не шықты?
Мас күнінде нені ұқты?
Ақылға салып ойлашы,
Мұнымен болар кім мықты?

Буындырмай өзінді,
Бұлтитпай-ақ көзінді,
Ойланып айтсаң болмай ма,
Керекті ғана сөзінді?

Бойды ашуға билетпе,
Басынан жаман үйретпе.
Адырайып, аптығып,
Бір жерінді күйретпе.

Билеп алсаң ашуды,
Пайдасыз істен қашуды,
Сонда әдемі байқарсың
Аяқты қалай басуды.

Ашусыз адам болмайды,
Ескеру керек ондайды.
Қапы өткізбей қайырып
Алмағандар оңбайды.

Еріншек, ашу, құмарлық —
Бұларды істен шығардық.
Жамандықтың басы осы,
Кісі болса ұғарлық...

ЕРІНШЕК

Еріншектен — салақтық,
Салақтықтан — надандық...
Бірінен-бірі туады,
Жоғалар сүйтіп адамдық.

Еріншек таза жүре алмас,
Кірі-қоңын жуа алмас.
Харекет жоқ, ғылым жоқ,
Өз бойынан ұялмас.

Жүрейін десең, тұрғызар,
Төсекке мойын бұрғызар.
Аналар да жүр ғой деп,
Біреуді мысал қылғызар.

Тұрайын десең, жатқызар,
Буынды сүйтіп қатқызар.
Орынды іске кіргізбей,
Не болса соны шатқызар.

«Мен емес пе сабырың,
Жаныңа тыныш тамырың,
Асықпа, — деп алдайды, —
Қазулы ма, — деп, — қабырың?»

«Құдайдың, — дейді, — күні көп,
Асыққан істің міні көп.

Аз ғана рахат қылсаңшы,
Істерсің ертең мұны», — деп.

Осымен-ақ жүре сал,
Мына бір жерге-ақ кіре сал.
Бір жырымың үзілсе,
Қанжығаңмен іле сал.

Тарамыс қайда, біз қайда,
Асығыстан не пайда.
Тігіп ала қоярсың,
Біз табылған бір жайда.

Сонымен қалсаң алданып,
Ұмтылмасаң қамданып,
Жалқаудың құлы болғаның,
Жатпақ үшін жалданып.

Шаруа да көп басында,
Көндіру керек жасында.
Қылайын десең харекет,
Еріншек отыр қасында.

Және айтады ақылды,
Қысып қояр тақымды:
«Тілімді алсаң, тек отыр,
Менің сөзім мақұл-ды.

Жас басыңнан аптықпа,
Кіре берме боқтыққа.
Өмір өзі-ақ береді,
Тағдырға қарсы соқтықпа.

Құлақ қойсаң сөзіме,
Пайда айтамын өзіңе.
Арқалатпа бейнетті
Қызық көрер кезіңе.

Бейнетке жаның шыдай ма,
Осы сөзім ұнай ма?
Пендесін аштан өлтірмес,
Қарсы болма құдайға».

Мұның сөзі мақұл деп,
Айтқаны дұрыс ақыл деп,

Харекетсіз кеткенін,
Жай іздермін ақыр деп.

Бұл сөзді ұғып жас кетті,
Ішіп алып мас кетті.
Бар керектен айрылып,
Еріншек деген қас кетті.

Еріншектің қақпаны —
Көрінбей көзге жатқаны.
Біреу оған ілінсе,
Оны құдай атқаны.

Іс қалдырмас еселі —
Ең білімнің кеселі.
Кірсе бойдан шығу жоқ,
Күн сайын өсер бес елі.

Төбені сүйтіп теседі,
Орныққан сайын өседі.
Ғибадат жоқ, өнер жоқ,
Бәрінің жолын кеседі.

Даулаһсан желдей еседі,
Өзі айтып, өзі шешеді.
Үйір болған кісілер,
Жан тыныштық деседі.

Жан тыныштық бұл емес,
Жан дененің құлы емес.
Өзің байлап бересің,
Жан жұмысы ол емес.

ҚҰМАРЛЫҚ

Құмарлық деген бір ит бар,
Жаныңа жау шын ит бар.
Алды-артыңа қаратпас,
Рахымы жоқ тым ит бар.

Бай баласын көп көрдім,
Кедейлікті жек көрдім.
Сауық көрсем құмар боп,
Мен де сүйтем деп көрдім.

Мылтық атты, құс салды,
Домбыра, гармонь қолға алды.
Ауыл кезіп, ән салды,
Көрген адам таң қалды.

Дойбы, карта — бәрі бар,
Жүз құбылған әні бар.
Киім біткен қынаулы,
Таңырқарлық сәні бар.

Мен де осындай болам ба,
Бола алмасам оңам ба?
Бар малымды шашсам да,
Жетпей қойсам соған ба!

Арпалыстым, алыстым,
Жағаластым, жарыстым.
Дәл өзіндей болған соң,
Озамын деп қарыстым.

Жеттім, оздым. Жер білді,
Маңайдағы ел білді.
Бәрекелді батыр деп,
Қыз-бозбала сол күлді.

Мақтағанда бу ала,
Селкілдедім дуана.
Баяны жоқ, пайдасыз
Бір сағымды қуала.

Әлі келем далақтап,
Қызыл тілім салақтап.
Менен озған кім бар деп,
Алдыңғы жаққа алақтап.

Қара көрсем, кетемін,
Жетуге талап етемін.
Пайдасында ісім жоқ,
Не де болса жетемін.

Заман өтті, жас өтті,
Қайрат, өнер бос кетті.
Абұйыр жоқ, сана жоқ,
Өз басыңа не жетті?

Естігенді ұға бер,
Ыдысың болса – тыға бер.
Пайдасыз болса құмарын,
Сілкініп тастап шыға бер.

ҚАЛЖЫҢШЫЛ ҚЫЛЖАҚБАС

Жайдары күлдіргіш, қалқам,
Ұятсыз, әдепсіз, салқам.
Күлгенім бір сенің арқан,
Ыржақта, қылжақта, әйдә!

Мазақ қыл көрінген жанды,
Өнер қыл қылжақтағанды.
Сөзіңе құмарым қанды,
Жыртақта, бұлғақта, әйдә!

Жолыққан кісіге соқтық,
Қалжыңға қосып айт боқтық.
Осы ғой сәулесі жоқтық,
Сен келдің, мен білдім, әйдә!

Ішің у, сыртыңды майла,
Есердің бәрін де жайла.
Күлкімен көздерін байла,
Сенделдің, жөнделдің, әйдә!

Сөзіңе күлгенді ұна,
Күлмесе жалынып сұра.
Сөйлесең аузыңды бұра,
Жедің бок, әбден соқ, әйдә!

Бай өліп, баласы қалса,
Қасына сені ертіп алса.
Қылжақ пен күлкіге салса,
Тамақ тоқ, қайғы жоқ, әйдә!

Жағасың күлкімен жүріп,
Шығасың ішіне кіріп.
Аласың аузынан жырып,
Бұлтылда, жылпылда, әйдә!

Маймыл бол есерге сондай,
Арсылда адамға болмай.

Ит болып өтесің онбай,
Жыркылда, тыркылда, өйдө!

СӨЗ СЫНАП, ӨЛЕҢ ӨЛШЕМЕК

Сөз жазамын түнімен,
Бар үйқымды қашырып.
Тығып қойман мұны мен
Еш адамнан жасырып.

Мен кетермін, сөз қалар,
Ақ қағазға басылып.
Бозбалалар қолға алар,
Әр ауылға шашылып.

Оқырсың да қолға алып,
Сөздің мәнін табарсың.
Өз сөзіңе өң салып,
Дауды жүндей сабарсың.

Болмасам да қасында,
Алды-артымды қамарсың.
Миың бар ма басында,
Байқастамай шабарсың.

Білімді жұрттың ақыны
Біздің сөзді сынамас.
Жазушының жақыны
Қазақ мұны ұнамас.

Сынатарсың өзінді,
Менің түгім құрамас.
Өлген кісі сөзімді
Сынама деп сұрамас.

Сынасын деп жазғамын,
Сынама деп жатпаймын.
Қазақтың мінін қазғамын,
Айтқанымнан қайтпаймын.

Қазақ сыншыл болса екен,
Болмасын деп айтпаймын.
Жетегіме ерсе екен,
Өлсем де тыныш жатпаймын.

Мен жетелеп өлемін,
Өрге карай казакты.
Өлсем де ойын бөлемін,
Сөзбен салып азапты.

Білімдінің сөзіндей
Сөзім демен таза, ақ-ты
Қазақ болса өзімдей,
Қыла алмайды мазақты.

Қазақтың жайы белгілі,
Өлеңі өңкей құрама.
Байқадың ғой ендігі,
Оны менен сұрама.

«Ауылым қонды Нұраға,
Мінген атым сұр ала».
Керексіз сөзбен бұрала.
Қазақ сүйтпей тұра ма?

Сөзімді өлшеп қараңыз,
Уәзінге дәл шыға ма?
Қазақ деген балаңыз,
Уәзінді де ұға ма?

Сөзді әнге дұрыстап,
Өлшеуменен сыға ма.
Сыймаса да сырықтап,
Зорлық қылып тыға ма?!

АЖАЛСЫЗ ӘСКЕР

Патшалар сансыз шығын қылады,
Дайындап соғыс үшін әскерін.
Аямай бірін-бірі қырады,
Ел алар оққа байлап жастарын.

Тұрақсыз шыр айналған дүние,
~~Жұтады бөрінің де баатарын.~~
Ел түгіл жерлеріне кім ие,
Айтпасаң моласының тастарын.

Шын патша мен емес пе уайымсыз,
Әскерім – өлеңім мен сөздерім.

Олардың патшалығы байымсыз,
Көреді баянсызын көздерің.

Ойланыз, біздің әскер өле ме,
Қағазға бір басылып қалған соң.
Бұл мықты әскер емей немене,
Жайылып талай орын алған соң.

Қарумен қанша қатты ұрса да,
Сөзіме жанның өлі келмейді.
Бұл дүние шыр айналып тұрса да,
Әскерім қартаймайды, өлмейді.

Білесіз, бұл сөзіме өлім жоқ,
Тағы да жүрген жерін қырмайды.
Дүниенің рахатына сенім жоқ,
Ешбірі баянды боп тұрмайды.

Алмаймын патшалықты берсең де,
Қайтейін, өлім тартып алады.
Мен-дағы ажал жетіп, өлсем де,
Әскерім ақ қағазда қалады.

Оқиды кейінгілер сөзімді,
Бірі ұнап, бірі сынап күледі.
Өзімнің көрмесе де көзімді,
Зарланып өткенімді біледі.

Өлімнің хақ екенін көрсең де,
Өлместей омыраулап шатасың.
Дозақтың барын біліп жүрсең де,
Күнәға өлің келсе батасың.

Сауал көп ғибадатқа десең де,
Жалығып, жалқауланып жатасың.
Алланың адал ризығын жесең де,
Арамды әдейі іздеп татасың.

Сыртыңды сыланасың оң беріп,
Ішіңнің түзетпейсің қатасын.
Айламен алдағанды жөн көріп,
Адамды аң орнына атасың.

Жалғанның бір пайдасын көргенде,
Арланбай арынды да сатасың.
Алланың ақ өлімі келгенде,
Амалсыз кара тастай қатасың.

Шаранамен туып едің,
Бөз оранып өтесің.
Бір сағымды қуып едің,
Қай уақытта жетесің?
Қанша дәулет жиып едің,
Бәрі қалды, нетесің?
Мал үшін жан қиып едің,
Қайтіп алып кетесің?!

Достыңыз зор,
Дұспаның қор,
Бар тілекке жетсеңіз.

Сансыз бақыт,
Алтын тақыт,
Барша жаннан өтсеңіз.

Қалса уайым,
Болса дайын,
Нені талап етсеңіз.

Бәрі қайда,
Несі пайда,
Түк ала алмай кетсеңіз.

Дүние қу,
Бір ағын су,
Түстік онда шөп болып,
Күнде ағамыз,
Сандаламыз,
Бейнетіміз көп болып.

Кейде тасқа,
Кейде ағашқа
Соқтығамыз дөп келіп.

Суынан да,
Уынан да
Құтылармыз жоқ болып.

3 { Дүние ағып,
Сусыл қағып,
Фәни көлге құйылар.

Бірі ерте,
Бірі кешке
Шөп те келіп жиылар.

Көлге барып,
Тыным алып,
Бәрі сонда сыйылар.

Алды тыныс,
Болды тыныш,
Су ағыны тыйылар.

НАСИХАТ

Сен ғылымға болсаң ынтық, бұл сөзімді әбден үк:
Білгеніңнің жақсысын қыл, білмегенді біле бер.

Білген ердің бол шәкірті, білмегенді қыл шәкірт,
Үйренуге қылма намыс, үйретуге болма кер.

Өнерінді құр шірітпе, орнына анық жұмсамай,
Өкініші кетпес оның, өз ойында босқа өлер.

Қай ғылымды білсеңіз де, қазір оны елге жай,
Құр ішінде кеткенінше, пайдалансын өзгелер.

Шын наданға білгенінді ұқтырам деп ойлама,
Қанша бидай шашсаң-дағы, болмас егін тасты жер.

Тотыға тіл үйретілсе, сөзі — адам, өзі — құс,
Сол сықылды ол наданды ермек үшін сөйлетер.

Қара тасты қанға малсаң, о да маржан бола ма?
Тесік ыдыс, су құйылса, өзі қалар, су кетер.

Шын залымға берме ғылым, ол алар да оқ қылар,
Қаруым дер, кісі атып жер, ол ғылымды хайла етер.

Қарғысына сен қаларсың, елді алдап ол алар,
Ақылы жоқ, малы көптің бірталайын еңіретер.

Дүниені түзетуші һәм бұзушы — бір ғылым,
Әрі залым, әрі ғалым — ел түбіне сол жетер.

Шын надандар білмесе егер естілердің қадірін,
Оған ұрсып, сөкпеңіздер, шын ғұзырлы пенде сол.

Неге десең, білсе надан, өзі надан бола ма,
Оқымаған бір балаға хат оқытсан, жөн бе сол?

Әр адамның өз жұмысы, қылған ісі әр бөлек,
Ол наданның жұмысы жоқ ғылымыңызбен еш заман.

Білмегенді үйреніп, білгенді қылса, есті сол,
Білмегенін – білмеген, білгенді қылмау – сол жаман.

Сізге келсе кей надандар үйренемін деп ғылым,
Үйретудің ақысы деп, бір тиын да алма одан.

Неге десең, сен білесің алғаныңның не екенін,
Ол біле ме бергеніңнің пайда екенін я зиян.

Шикі надан ақылы жоқ жас баламен бір есеп,
Біле тұра алдап алмақ – естілердің жолы емес.

Ғылым үйретпек, ақы алмақ сауда есепті болса да,
Балалармен сауда қылмақ шарифатқа жөн емес.

Сізге надан қанша малын босқа берсе алмаңыз,
Неге десең, ол өзіндей ақылы бар кісі емес.

Пайда қылмай бір адамға, пайда қылма сен де онан,
Неге десең, «босқа аламын» – ол білімнің ісі емес.

Сен біреудің ғайыбын ашпа, түн сықылды перде тарт,
Күн сықылды аша берме жер жүзінің әр сырын.

Кісі бағын деме бағым, өз дененді нұрлы қыл,
Ай сықылды болма жарық, қарыз алып күн нұрын.

Күн сықылды көпке білдір, шықты ма күн, батты ма?
Ай сықылды айтып отыр қанша ғұмыр өткенін.

Түн сықылды тым түнеріп көзді тартып байлама,
Күндізі бол, байқасын жұрт келгені мен кеткенін.

Сусағанның сусыны бол су сықылды сүп-сұйық,
Бірақ ондай болма салқын ел көңілін қалдырып.

От сықылды жылы болсын жүзіңіз бен сөзіңіз,
Бірақ ондай мархабатсыз болма өртеп, жандырып.

Жел сықылды желпі жұрттың шаршағанын, талғанын,
Жықпа үйін, болма құйын, қылма жаман аматын.

Жер сықылды пайдалы бол, пайдалансын ел сенен,
Тасты жердей болма қатты, тілме жұрттың табанын.

Сен бұлттай бол көлеңке мен мезгілімен бер жауын,
Сел ағызба, жай түсірме, бұзба елдің шаруасын.

Дариядай дап-дайын бол пароходпен жүрсе де,
Болма толқын, ашпа құлқын, жұтамын деп баршасын!

БОЯУЛЫ СУЫР

Бір суыр адасыпты оттап жүріп,
Кез болды бір ауылға көп қаңғырып.
Ит қуалап тыққан соң иесіз үйге,
Бояу құйған шелекке кетті кіріп.

Қараңғы түн болғанша сонда жатты,
Үсті-басы бояуға әбден батты.
Ит кеткен соң шелектен шықты-дағы,
Таңға жақын өз інін азар тапты.

Біраз ұйықтап, оянды демін алып,
Байқады өз үстіне көзін салып.
Қараса, тамам жүні құбылып тұр,
Ойланды жүнін көріп қайран қалып.

Болады кейде жасыл, кейде сары,
Құлпырып, түрленіп тұр жүннің бәрі.
Көрмеген өмірінде бір түрлі түс,
Суыр деп айтар емес жолдастары.

Бұл суыр түрін көріп, көп ойлады,
Бейшара түкті білмей неге ойлады.
Құдайдың сүйген аңы мен екен деп,
Болдым ғой қасиетті деп ойлады.

Шақылдап шақырған соң дыбыс беріп,
Көп суыр жиылады мұны көріп.

«Батыр-ау, қалай болып қалғансың?» — деп,
Таңырқап, таңғалады бәрі келіп.

— Бір құс бар тауыс деген жүні жасыл,
Беріпті құдай маған сондай нәсіл.
Болыппын бүгін түнде мен де тауыс,
Аң бар ма бұ дүниеде менен асыл?

Тауыс дендер мені енді, суыр демей,
Қорқындар рұхсатсыз шөп те жемей.
Жүнім асыл, сендерден түрім бөлек,
Немене мен суырдың патшасы емей!

Суырлар шыны қорқып, жөн көреді,
Түрі жат, бұған қайтіп тең келеді?!
Ін түбінде бар екен кәрі суыр,
Аяндап ең соңында сол келеді:

— Жаным-ау, маза бермей шақылдадың,
Мақтанып, өз сөзінді мақұлдадың.
Жүнің жасыл болғанмен, өзің суыр,
Қалайша тауыспын деп тақылдадың?

Тауыс деген сайрайды, ән салады,
Дауысын естіген жан таңғалады.
Қане, сен де сайрашы, тауыс болсаң,
Әйтпесе бұл сөзіңе кім нанады?

Сайрайын деп қарады шикыл қағып,
Терге батып, көзінен сорасы ағып.
Келтіре алмай, сілесі әбден қатты,
Суыр үні ұқсасын құсқа неғып.

Кәрі суыр айтады: «Кел, қой, жаным,
Тауысқа ұқсамайды сенің әнің.
Ұшқан құс пен жердегі аң бір бола ма,
Қанатың жоқ екені елге мәлім».

Жетпей, сірә, қойман деп осы сертке,
Суыр байғұс ілінді мақтан дертке.
«Мен де ұшам» деп бір тасқа шығып алып,
Пәрменінше қарғиды арғы бетке.

Бояуына мақтанып босқа шатып,
Құс болып ұшамын деп құдай атып.

Арғы бетке жете алмай, орға түсіп,
Ағын суға күмп етіп кетті батып.

Жігіттер, бұл суырды қылма мазақ,
Осыдан естілерің болады аз-ақ.
Бояуды да бағым деп күн өткізіп,
Қол жетпеске ұмтылған көп қой қазақ.

ҚАНШЫР МЕН БӨДЕНЕ

Бір қаншырға айтыпты бөдене кеп:
— Сен үшін қатты уайым қыламын, — деп, —
Соландаған байғұссың ұшуға олақ,
Бір күні кетеді ғой тұрымтай жеп.

Қаншыр айтты: — Қаупім жоқ тұрымтайдан,
Шықпаймын қалың камыс, қопа сайдан.
Мен сендей жалтаң жерге оттамаймын,
Тығылған соң мені алып жейді қайдан?

Бөдене айтты: — Қамысың тыныс емес,
Босқа арықтап жүргенің дұрыс емес.
Айламен-ақ алғызбай кетіп жүрміз,
Тұрымтайың біздерге жұмыс емес.

Жүз құбылып, қуланып, жылпалақтап,
Таңырқатты қаншырды өзін мақтап:
«Тілімді алсаң, екеуміз дос болайық,
Маған ерсең, жүрейін жаудан сақтап».

Аңқау сорлы бір қудан алды сабақ,
Бөденемен дос қылды құлқын тамақ.
Жау міндеті мойнында бөдененің,
Екеуі емін-еркін қырда оттамақ.

Қыраңға шығып алып оттап жүрді,
Бетегелі мырғайға әбден кірді.
Тегінде бөдененің айтқаны рас,
Тарлауға жайылған соң шын семірді.

Бір қырға шығып еді оттай-оттай,
Зырқырап келе жатыр бір тұрымтай.

Бөдене көре салып бұға қойып,
Қаншырға хабар қылды: «бүк, — деп, — ойбай!»

Жалма-жан бұға қалды қаншыр батыр,
Жер еді панасыздау, шөпсіз, тақыр.
Екеуі тыпыр етпей жатса-дағы,
Тұрымтай тұпа-тура келе жатыр!

Бөдене әр айланы көп ойлады,
Бір түрлі сол арада еп ойлады.
«Тұрымтай мұны көріп алып кетсін,
Қаншырды ұшырайын» деп ойлады:

— Қойыпты бұл тұрымтай бізді көріп,
Мен қашсам, кетер едім бір бұлт беріп.
Сен ертерек қашпасаң құтылмайсың,
Бұл сені алып жейді тура келіп.

Мендей тарғыл емессің, барандаусың,
Қыбырлап, тыныш жатпай аландайсың.
Ерте ұшып бір қамысқа тығылып бақ,
Бұл жерде жатып аман қала алмайсың.

Андамай алдауға еріп қаншыр ұшты,
Тұрымтай оны көріп тым құнысты.
Қанатының қаққаны көзге ілеспей,
Адым жерге жібермей қағып түсті.

Бөдене ұшып, жыпылдап, кетті алысқа,
Дос болыңыз осындай алдамышқа.
Қасындағы қаншырды қанға бояп,
Өзі барып тығылды бір қамысқа.

Қамыста жатып алды қылмай қауіп,
Құтылды досын беріп, айла тауып.
Қонғанын бөдененің көрген біреу,
Жүгіртіп сол араға келді шауып.

Бөдене жатыр еді қыбыр етпей,
Қарап жүр шыр айналып, көзі жетпей.
Ат басып бөденені жаншып кетті,
Жазасын о да тартты аман кетпей.

Жігіттер, осы сөзге құлағың сал,
Басыңда миың болса, мұны ұғып қал.
Алды-артын ойламаған аңқау менен
Алдампаз арам достан гибрат ал!

АҚЫЛШЫ ТОРҒАЙ

Бір адам жүреді екен тұзақ құрып,
Бір торғай ұстап алды сүйтіп жүріп.
Балаларға сатайын деп ойлапты,
Торғайды жазып алып ұстап тұрып.

Сонда торғай сөйлепті адамдайын:
— Босатсаң, үйретем, — деп, — байлық жайын.
Азар болса сатарсың үш тиынға,
Мен саған бір пайдалы сөз айтайын.

Бұрын-дағы саттың ғой талай құсты,
Қане, сонан қаншалық пайда түсті?
Тоймақ түгіл бүйірің шыққан да жоқ,
Харекет деп ойлама мұндай істі.

Айтайын үш ауыз сөз, ұғып алсаң,
Өз обалың өзіңе ұқпай қалсаң.
Соны білсең есепсіз бай боласың,
Мал табуға айла сол, тілге нансаң.

Алғашқы сөзді айтамын қолда жүріп,
Онан кейін қораға қой қондырып.
Екіншісін сол жерде ұқтырайын,
Ең соңғысын айтамын талда отырып.

Тұзақшы қуаныпты осы сөзге,
«Келдім ғой, — деп, — бақ қонар жақсы кезге».
Аузынан босатпаққа уәде берді,
Алдаса, торғай көп деп мұнан өзге.

Торғай айтты: — Әрқашан андағайсың,
Орынсызға, өтірікке нанбағайсың.
Ойланбай алдау сөзге сене көрме,
Тегінде шынның жолын қамдағайсың.

Бұл сөзге тұзақшының көңлі ұнады,
Торғайды бір дуалға қондырады:

– Алғашқы бұл сөзінді әбден ұқтым,
Екінші сөзің қандай? – деп сұрады.

Торғай тұрып айтады тамға қонып:
– Өткен іске өкінбе ыза болып.
Кеткен қайтып келмейді кейігенмен,
Құр жүдейсің ішіңе қайғы толып.

Соны айтып ұшып-қонды биік талға:
– Болайын неге тұтқын сендей шалға.
Бар еді он мысқалдай гауһар тасым,
Айрылдың соны ала алмай алдағанға.

Гауһарды саған бермей кеттім алдап,
Ұстауға қолың жетпес енді қармап.
Мұны алсаң әлем асқан бай болушы ең,
Ала алмай өкініште қалдың зарлап.

Торғайдың алдағанын сонда біліп,
Тұзақшы өкінеді қайғы қылып.
Құдай берген асылдан айрылдым деп,
Жылайды өз сақалын өзі жұлып.

Сонда торғай айтады: – Әй, надан, мас,
Тым ұғымсыз екенсің, ақымақ, нас.
Үш мысқалдық денем жоқ, кішкентаймын,
Қай жеріме сыяды ол гауһар тас?

Әуелі – қисынсызға нанба дедім,
Алдау сөзге бойынды салма дедім.
Екінші – өткен іске уайым жеп,
Емі жоқ бос қайғыға қалма дедім.

Орынсыз өтірікке сонша нандың,
Өткен іске өкініп қайғыландың.
Үшінші сөзді саған үйретпеймін,
Алдыңғы екі сөзді ұқпай қалдың.

Соны айтып торғай кетті аспанға ұшып,
Шал қалды дел-сал болып қайғы қысып.
Сол торғай үшіншіде не айтпак еді,
Соны тап, есті болсаң, ойға түсіп?

ТАЛАП ПЕН АҚЫЛ

Талап деген бір жүйрік тұлпар сынды,
Бабын таппай мінгенді қылар жынды.
Тауға ұра ма басыңды, тасқа ұра ма,
Ал енді оған кісі қайтіп мінді?

Талап шапса ақылға мініп алып,
Жақсы, жаман бәріне бірдей салып.
Анық ақыл адымын аштырмайды,
Еш нәрсе одан құтылмас жетпей қалып.

Талап деген ындынмен ентелемек,
Ойға алып, қызыққанын қылсам демек.
Ол ісі орайлы ма, орайсыз ба,
Ойланып оны ақылға салса керек.

Тапқыш ой ғой ақылдың мағынасы,
Тоны жүрек болады, мида басы.
Орынсызға ұмтылтпай тоқтатуға
Талаптың алты түрлі бар ноктасы.

Ынсап, ұят, ар, рахым, сабыр, сақтық —
Талапқа алты түрлі нокта тақтық.
Алтауының ішінде ынсап әділ,
Өзгесінің тізгінін соған ұстаттық.

Ынсап деген аспайды, кем қалмайды,
Орнын таппай ол, сірә, қозғалмайды.
Рахым жақсы көреді аяғанды,
Адамға қаттылықты ойға алмайды.

Ар демек — адамшылық намыс деген,
Арың кетпес жағына қарыс деген.
Теріс ұғып жүрмесін мұны біреу,
Сөз емес күншіл болып, алыс деген.

Намыс сол — өзін қорлан кемдігіне,
Құрбыңмен ұмтылып бақ теңдігіне.
Алмай оз алдыңғының аяғынан,
Соқтықпай өзін ізден еңбегіне.

Ұят сол — аулақта үял көргендей-ақ,
Ұрлаған малың шығып бергендей-ақ.

Орынсызды істеуге өлгенше ұял,
«Ұят күшті өлімнен» дегендей-ақ.

Сабыр деген – әр іске шыдамдылық,
Қатты керек адамға бұл бір қылық.
Қолы жетпей талай жан ызданады,
Осыдан көп шығады адамшылық.

Сақтық деген – әрқашан байқап жүрмек,
Пайда ма, не залал ма, ескерілмек.
Көргенін, естігенін есепке алса,
Сонда оңай әрбір істі ойлап білмек.

Ойменен, талаппенен болды сегіз,
Айтылмай ойда қалды неменеміз?
Өзге жақсы мінездің бәрі-дағы
Шығады осылардан түгел деңіз.

Сабыр, сақтық, ой, талап болмаған жан
Анық төмен болмай ма хайуаннан.
Ынсап, рахым, ар, ұят табылмаса,
Өлген артық дүниені былғағаннан!

Кәрілік – шал деген бір, ат қылғандай,
Айнадай ақылынды тат қылғандай.
Жеңілді ауыр, алысты жақын қылып,
Бір туысқан жақынды жат қылғандай.
Бойдағы бар қуаттың бәрін алып,
Қайрат, өнер, талапқа қат қылғандай.
Ойым – у, өмірім – су, үмітім – бу,
Қалмады бір сүйеніш шат қылғандай.
Токтаусыз төмендетті күннен-күнге,
Түрі жоқ аз ғана аял, дәт қылғандай.
Шатыраш ойнап ұтылған сықылданып,
Байқаймын, кешікпей-ақ мат қылғандай.
Ойлай берсем қайғы емес оның бәрі,
Көп жасаған қоя ма болмай кәрі.
Өкініш сол – өмірді босқа өткіздім,
Өлсем ойдан кетер ме соның зәрі.
Білген адам баянсыз іс қылар ма,
Қолда болып тұрғанда ықтияры.

Өмірден қымбат нәрсе бар ма адамда,
Орындыға жұмсаң өлмес дәрі.
Қасиетін өмірдің білу керек,
Басында ми бар болса, бетінде ары.
«Өлермін, шал болармын» ойында жоқ,
Мал, мансап, сауық, тамақ, сүйген жары.
Теңлік бар, тексеру бар деп ойламай,
Не зорлықшыл, не болар ұры-қары.
Төбесінен ұрғанын бір-ақ білер,
Арамдықпен шыға алар кім жоғары.
Кім жалғыз, бұл жалғанда – есті жалғыз,
Мұндасар болмаған соң бір сыңары.
Жалтандап жалғыз Абай өткен жоқ па,
Қазақтан табылды ма соның пары?
Өлеңімен жұбатты өзін-өзі
Еңбегі еш, іші беріш, жүзі сары.
Сөзін ұғып, ақылын алмаған соң,
Патша қойса не керек қазақ шары.
Не қылса да шыдады, білдірмеді,
Сол десеңші сабырлы қазақ нары.

Ей, көп халық, көп халық,
Көп те болсаң, шөп халық.
Партияшылды құтыртпа
Мен сендікпін деп халық.
Оң-терісін байқамай,
Таза жолдан тайқамай,
Ылайлап тұнық шайқамай,
Тура жолмен кет, халық.
Таласты көрсең – басып айт,
Кемдігін көрсең – қосып айт.
Кекеп, мұқап қыздырма,
Берекесін бұздырма.
Ызаның айт дегенін
Желіктіріп сыздырма.
Адалдың әділ жолына
Ақырын басып жет, халық.

Мен қорқамын, қорқамын,
Қорыққанымнан жортамын.

Ашу менен ызаға,
Толы емеспін, ортамын.

Қыздырманың қызыл тіл,
Қызған отқа салар ол.
Кек сақтағыш кекекшіл,
Аямай қауып алар ол.
Білмесе де білгенге
Өзін-өзі балар ол.

Қаны қызып құтырып,
Ар-абыройы ұмытылып.
Ашуды қару тұтынып,
Артыңнан неге қалар ол.

Жақсыны қауып жаманың,
Қабылмай қалмас амаңың.
Осы емес пе заманың,
Деме тентек талар ол.

Адалынды арам деп,
Мен адалға барам деп.
Ит жемейтін жемтікті,
Жиіркенбей жалар ол.

Ызадан жетсе бұйрығың,
Тұтпа ашудың құйрығын.
Таза ақылды жүйрігім,
Осы сөзге нанар ол.

Жүйріктерім нанбаса,
Тура сөзді алмаса,
~~Қайғылы шалды қармаса,~~
Жөнін өзі табар ол.

МҮҢДЫ ШАЛ

Жасында араластың малтымаға,
Қызығып есер елдің салтына да!
Би, болыс, епті жігіт атанам деп,
Көп түстің ерегiскен талқыға да!

Кейде елді партияма көп жиям деп,
Әркімге аласардың жалпия да!
Кей-кейде дүспаньна айбар қылып,
Сөйледің барысының қампия да.
Аздан соң ақыл кіріп, ой ойладың,
Жүрсен де сол былықпа партияда!
Үйткенмен жүлқынсаң да шыға алмадың,
Мықты боп түскен қақпан қанияда!!
Уа, дүние! Ғылым қуып жете алмадың,
Құр ойбай, көзден аққан қан тыя ма?
Тырбанғанда тырнақтай ғылым таптын,
Мұнымен кірлі көңіл шалқия ма?
Қан жұтқан қайран сенің сүм жүрегін
Тазарып толған айдай маңқия ма?
Тоярлық толық ғылым таппадым деп,
Қабағың, қайғы басқан салпия ма?
«Ұл жоқ болса, қыз да игі» деген көне,
Азсынба, әлі де шық сан қияға!
Ғылымға қанағатсыз болу керек,
Бес түгіл разы болмай алтыға да.
Қара жерге кіргенше қамданып қал,
Шалмын деп жатып алма шалқия да.
Әкенді алып, өзінді көксау қылып,
Қаны аздық қалып тұр ғой артыңа да!
Балалар нашарлықтан оқи алмай,
Келмей тұр зор үміттің шартына да!
Бір кезде ұмтылып ең талпына да,
Патша өліп бақ ашылған балқымада.
Білем деген жастармен жолдас болдың,
Төңкеріс ұлы дүбір, шалқымада.
Енді қазақ ел болар деп қуанып,
Жүріп ең орнықпаған қалқымада!
Жолдастарың жазықсыз «байкот» беріп,
Кетті ғой бір қарамай артына да.
Дінің шатақ, әдетің арсыздық деп,
Жақпадың молдалар мен халқына да.
Ендігі жас ескі иісің шығады деп,
Олар да келмей отыр қартыңа да!
Тамам жанға қылып ең не қиянат,
Бәрі мінімді айттың деп алқына ма?
Елдің мінін айтуға сайланып па ең,
Андамай айта бердің аңқия да!

Жалғанда сендей жалғыз адам бар ма?
Ешкім баға бермейді нарқыңа да.
Сені көрсе бәрі де сырт береді,
Қарағысы келмейді қалпына да.
Бәрін ұмыт, балаларға төлім үйрет,
Баулиды балапанын қаршыға да.
Ол түгіл өзгелерге білгенінді айт,
Туысқан көзбен қара жалшыға да.
Ауыз сөз, насихатты неге аяйсын,
Ақ жүреппен айтқанға мал шыға ма?

АҚЫНДАРҒА

Өлең айт дарын өрге өрлегендей,
Сезімді қозғап, тәтті ой кернегендей.
Жанды сөз бойды ерітіп, маужыратып,
Әлдилеп жыр бесігі тербегендей.

Қауымның қалауына тап келгендей,
Болғанын, болашағын айт көргендей.
Керістен тартып жырды жебелі оқтай,
Дәл тигіз қалағанға қас мергендей.

Сүйсініп ақынға елі мән бергендей,
Өлеңмен өміріне сән бергендей.
Қадалып жүрегіне ақ қанжардай,
Оятсын ойкүйезді жан бергендей.

Ерікті билеп алсын айтылған жыр,
Сырты – гүл, жарасымды, ішінде сыр.
Жаныңның ләззат алар жарығындай,
Мәңгілік өшпейтұғын төгілсін нұр.

Үйіріліп көкейіне ұйып жатсын,
Тазартып жүрек кірін жуып жатсын.
Қаңсыған шөл даланы қанықтырып,
Жыр тасып, дариядай құйып жатсын.

Арыңның болсын өлең айнасындай,
Көрікті, көптің ортақ пайдасындай.
Жосылып жатсын артта жортқан жолы,
Арынды асқак өзеннің арнасындай.

Жасымнан жетік білдім түрік тілін,
Сол тілге аударылған барлық білім.
Ерінбей еңбек еттім, еңбек жанды,
Жарқырап қараңғыдан туып күнім.

Оятқан мені ерте Шығыс жыры,
Айнадай айқын болды әлем сыры.
Талпынып орыс тілін үйренумен
Надандықтың тазарып, кетті кірі.

Танбаймын, шәкіртімін Толстойдың,
Алдампаз, арам сопы кәпір қойдың.
Жанымен сүйді әділет ардың жолын,
Сондықтан ол иесі терең ойдың.

Толстой кәпір емес, кәпір өзін,
Дін емес, бәрі алдау айтқан сөзін.
Көңлің соқыр, надансың, бейілің қара,
Нұр, жарығын қалайша көрсін көзін.

Көнбеймін дінді теріс бұрғаныңа,
Сопының бара қойман құрбанына.
Ақиқат сырымды айтсам, Толстойдың
Мың сопыны алмаймын тырнағына.

Адаспайсың ақылды, арлыға ерсең,
Жолай көрме жылмайы сопы көрсең.
Тапқыр, адал, ақ ниет адамдардың
Алданбайсың артынан ере берсең.

Адамның ең жақсысы
Үш нәрсеге шоқынар,
Мақтаны, асы, нәпсісі —
Шоқынғаны осылар.

Асты билер жас болса,
Мақтанар, баққа мас болса.

Аулақта арам ас болса,
Асаудан деме шошынар.

Сайтанмен ойнас жүрегі,
Пайда мен мақтан – тілегі,
Арамға батса білегі,
Жақсыға кайтіп қосылар.

Тамақ үшін тіл жалдап,
Арын сатып елді алдап,
Сауысқанша қылмандап,
Әр үйден б... шоқынар.

Бірін-бірі дос десер,
Жауымның алдын тос десер.
Дос қолымен от көсер,
Өзі ап-аман отырар.

Мен де артыңнан барам деп,
Өлтірсе, құныңды алам деп,
Құтылмас менен, бәлем деп,
Аузымен қоқай-лоқылар.

Тілінде бал, ішінде у,
Көз байлағыш көп жаду.
Жақсы атанып өңкей қу,
Алдап алған досы бар.

Арақты судай сіміріп,
Тілі мен уын жымырып,
Маскүнем мәңгі боп жүріп,
Жауырын жаба тоқынар.

Жүрегі қатып мұз болған,
Майда тілі біз болған.
Қызтеке еді қыз болған
Бейне алдамшы сопылар.

Бар ма маған бір сын деп,
Ұстағаным не дін деп,
Ойламайды кіммін деп,
Жүрегінде тоты бар.

Қанша жарық Нұр күйсам,
Хақиқаттан сыр күйсам,

Өршеленер су күйсам,
Нәпсі деген оты бар.

Күндеп іші қайнайды,
Қызыл тілін қайрайды.
Әлі-ақ өзі жайрайды,
Алдында өділ соты бар.

Ашуланып албастың,
Күндемей мені қалмассың,
Тілімді кесіп алмассың,
Ақты айтуға еркі бар.

Алдауыңа сенбейім,
Алысып сені жеңбейім.
Ащы тілмен емдейім,
Жүрегіннің дерті бар.

Адамды жауға бермеуге,
Жетсе қолды сермеуге,
Қызтекені емдеуге,
Ақылдың қылған серті бар.

Айырам деп жендеттен,
Тазартам деп індеттен,
Құтылам деп міндеттен,
Иманымның беркі бар.

Мен жатырмын оңаша,
Жастанғаным томаша.
Жан шыдамас мұныма,
Жалғыз Әупіш болмаса.

«ҚАЗАҚ» ГАЗЕТІ МЕН «АЙҚАП» ЖУРНАЛЫНА СӨЗ ЖАЗУШЫЛАРҒА

Дұғай да дұғай сәлем айт,
«Айқап» пенен «Қазаққа».
Кекеу, сөгіс сөзден қайт,
Кез боларсыз мазаққа.
Қарап жүріп қақтығып,
Қатынша сөзбен шаптығып,

Менікі жөн деп аптығып,
Неге түстің азапка?

Сендерден кім сұрады
«Кекеуге қайсың шешен?» – деп.
Елің аңсап тұрады
Көз, құлағым екен деп.
Етегіме жабысты
Айрылмастай бекем деп.
Ойлап ат пен намысты,
Мұратқа сізбен жетем деп.
Сүйткен сорлы халқыңа
Бұл қылығың таза-ақ па?

«Жылы-жылы сөз айтса,
Жылан інінен шығады.
Қатты сөзбен бет қайтса,
Надан дінінен шығады».
Осыны айтқан есті би
Есіл сөзін кім ұқты?!
Елеуремей есің жи,
Ерегістен не шықты?!
Қайрылып қара артыңа,
Мұнына жұрт разы-ақ па?

Назаланбай не айтады,
Сендер бүйтіп тұрған соң.
Партия шықпай қайтеді,
Бетті ызаға бұрған соң.
Бар сүйенген, сенгені
Бұл қылықты қылған соң.
Түзетесің сен нені,
Айыра тартып жұлған соң.
Қайран елім, қазағым,
Енді өмірің аз-ақ па?!

Жылы жүрек, тәтті тіл
Берекені берер, біл.
Ащы сөзді – өзімшіл,
Өнері оның калар тұл.
Қатесін тап, жұмсақ айт,
Ызаланба, сабыр қыл.

Асқақтамай бері қайт,
Көп жетімді көзіңе іл.
Тартпа ашудың азабын,
Ақ жолынды адақта.

Кекеп-сөгіп кек алма,
Келелі сөзбен жығып ал.
Берсе, ашуды, тек алма,
Осынымды ұғып ал.
Ызақордың іші тар,
Сен де қар да, мен де қар,
Осы мінез кімде бар,
Оны ұнатсаң, тығып ал.
Көп желігін алған соң,
Жол бұзуға сеп болар.
Біреу ыза болған соң,
Жолдас табар, көп болар.

Газет, журнал тоқтаса,
Зияны көпке, сен емес.
Қайтейін, қойсын ұқпаса,
Деме жалғыз мен емес.
Деп пе еді ешкім сендерге:
Оңашаға шығып ал
Басың үшін еп қылып,
Елді бөлме, естілер,
Араз болма деп тұрып,
Партия салды десті дер.

Сөгілуші, сөгуші,
Біздің сөзді тындаңыз.
Ызалы уды төгуші,
Шатты-бұтты қылмаңыз.
Ұқпағанды сынға сал,
Табалама, таптама.
Оқ атылса, қайтып ал,
Улы найза саптама.
Жаралайсың сен неге,
Жаралы кісі албырт қой.
Сенемісің дүниеге,
Ызаның арты шалғырт қой.
Ашулы албырт адамның
Қанжарын ептеп, бұғып ал.

Жапанда жалғыз жаттым елден безіп,
Жалықсам, аң қараймын тауды кезіп.
Онашада жатқанды ұнатамын,
Елімді ел қылмасын ерте сезіп.
Жауға — қатын, жақынға — жалмауыздар
Жалықпай көк малтасын жүрсін езіп.

Адамнан артық жандық жаралмаған,
Дейді жұрт: «айуан жоқ иттен жаман».
Бұл туралы менде бір бөтен ой бар,
Анық ұқсаң, айтайын, достым, саған.

Адамның айуаннан айласы мол,
Қит етсе қиянатқа қояды қол.
Мейірім, ынсап, ақ пейіл, адал еңбек —
Бұл төртеуін кім қылса, шын адам сол.

Қанеки, ондай адам қай жерде бар?
Көбінің сыртында бал, ішінде зәр.
Жарық алып әлемді араласаң,
Ондай жан неше мыңнан біреу шығар.

Әйтпесе өзге адамнан ит ілгері,
Достықты ит ұмытпайды — артық жері.
Қолыңнан сорпа жалап өскен күшік
Өлгенше есігінде жүргендері.

Түнде тыным көрмейді қораға үріп,
Шарқ ұрады ауылды шолып жүріп.
Кетпейді дәмін татқан досын тастап,
Қуалап анда-санда қойсаң да ұрып.

Тоқтамас өзге ауылға сыйласа да,
Кек қылмас иесі ұрып, қинаса да.
Жүз жылдық дос бір күнде жау болады,
Көңіліне бір қылығың сыймаса да.

Қарызы бар еді деп мойын бұрмас,
Сол күні-ақ дұшпаныңмен болар сырлас.

Бұрынғы жақсылықтың бәрін ұмытып,
Не қылса, бір зияны тимей тұрмас.

Өкпелесе не сөзге, немесе асқа,
Жау шығады дос, жақын, қарындасқа.
Ит иесін қаппайды құтырса да,
Адамның шын досы жоқ иттен басқа.

Біреудің асыраулы иті болған,
Күшігінен тамақты берген қолдан.
Сол адамның тап-тату жақын досы
Араз болып кетіпті достық жолдан.

Пәле салып жамандап күнде-күнде,
Өшігіп, дұспан болып кеткен мүлде.
Ыза менен күншілдік ойын билеп,
Өлтіргелі келіпті айсыз түнде.

Арсылдап иті үрген қараңғыда,
Иесі жер шалады барады да.
Бұғып жатқан дұспанын көзі көрмей,
Итті ұрады бір таяқ алады да.

Қанжар ала жүгірген жауды көріп,
Қашады қатты аттанды салады да.
Мына жақтан жүгіріп ит те келіп,
Тастайды әлгі жауын жарады да...

Аландамай тында да, сөзімді тос,
Айтылған сөз емес қой қалжыңмен бос.
Дос деп жүрген кісінің көбі дұспан,
Шын досың — жақсылықты ұмытпаған дос.

Тумақ, өлмек — тағдырдың шын қазасы,
Ортасы — өмір, жоқтық қой — екі басы.
Сағымдай екі жоқтың арасында
Тіршілік деп аталар біраз жасы.

Жоқтық, барлық — жоғалмақ араласы,
Үш еріксіз болады мағынасы.
Нажағайдай жарқ етіп өшпек болса,
Өмірдің он тиындық жоқ бағасы.

Патса, батыр, бай, бағлан, ел ағасы,
Өнерпаз, ойшыл, білгіш, ғұламасы,
Мақтанып жердің жүзін жалмаса да,
Көрілік пен өлімге жоқ дауасы.

Енді өмірдің қызықты қай арасы,
Өлімді ойлап сіңе ме ішкен асы?
Оны ұмытып, өлместей өзеленер,
Әлі тірі жүргендей түп атасы.

Адамзат – айуанның арам, насы,
Жанның да, ақылдың да дұспандасы.
Жанды сурет сияқты қуыршақ боп,
Жаралыстың ойнаған тамашасы.

Менменсінген керденнің керген қасы,
Ішімді күйдіреді сол ызасы.
Жер тәңірсіп, кісімсіп желіксе де,
Төбесінен бір түсер жайдың тасы.

Өмірдің өкінбейтін бар айласы,
Ол айла – қиянатсыз ой тазасы.
Мейірім, ынсап, әділет, адал еңбек,
Таза жүрек, тату дос – сол шарасы.

Ақыл деген өлшеусіз бір жарық нұр,
Сол нұрды тән қамы үшін жан жұмсап жүр.
Тағдырдың қиын, сырлы сиқырымен
Жан тәнге, ақыл жанға матаулы тұр.

Жан тыныштық таппайды тән қамын жеп,
Тән бұзылса, тұрағым бұзылар деп,
Ыстық, суық, аштықтан сақтау үшін
Зұлымдық пен Айланы қылады сеп.

Айуан етін, терісін, сүт пен күшін,
Ара балын, су балық, жер жемісін,
Құс денесін, жүні мен жұмыртқасын
Сақтап жүр ғой дейсіз бе адам үшін?

Олардың да ойы бар өсіп-өнбек,
Кімге оңай өмір өтіп, оты сөнбек?

Адамның таза ақылы жанды қимай,
Амалсыз қиянатқа о да көнбек.

Сөйтіп ақыл бере алмай адал көмек,
Зұлымдықпен адамды адам жемек.
Адал еңбек, ақ пейіл, мейірім жоқ —
Осы болар таза ақыл өлді демек.

Сондықтан адам — залым, әлемге жау,
Ебін тапса, қоймайды ешкімді сау.
Жер білсе адамзаттың бұл қылығын
Үстінен бәрін төгіп тастар еді-ау.

Олай қылмай, билесе бәрін ақыл,
Еш қиянат қылмаса зорлық, тақыл.
Таза еңбекпен тағдырдан пайдаланса,
Адамды сонда адам деген мақұл.

Наушеруан анда жүріп киік атқан,
Аң етін жемек болып асып жатқан.
Ет піскенше тез кел деп бір жолдасын,
Тұз әкел деп жұмсапты бір қышлақтан.

Қайтадан шақырып ап талай жерден,
Тұзды тегін алма деп әмір берген.
«Шымшым тұз бір тиынға татымайды,
Бұ қалай?» — деп уәзірі тұра келген.

Наушеруан айтқан сонда: — Ей, уәзірім,
Айтайын, жақсы тында мұның сырын.
Басшы алса бір алманы баға бермей,
Қосшы құртар алманың түп тамырын.

Мен алсам елдің жалғыз жұмыртқасын,
Кесерсің мың тауықтың сендер басын.
Сүйте-сүйте ашылып арандарың,
Ағызарсың бұл елдің қанды жасын.

Жебір ұлық халқына қас қылады,
Көңілін шерлі, көздерін жас қылады.
Қиянат қылдай істен басталмақшы,
Ескермесе, аз науқас асқынады.

Мал, мансап, адамзатты мас қылады,
Мейірімді ет-жүрегін тас қылады.
Тәкаббар, әділетсіз залымдарды
Бағы қайтқан сорлы елге бас қылады.

Шын атын Наушеруанның ел білмейді,
Тілі келмей «Мұсырауын әділ» дейді.
Ақ жүрек әділдердің қылығы анау,
Жебір ұлық зарлатып елді жейді.

Мұны айтсаң алатындай тілді кесіп,
Мақтанады менен кім әділ десіп.
Тендіктің атын естіп, дәмін татпай,
Өтеміз де жүректі қайғы тесіп.

Ескіден қалған сөз теріп,
Өз ойымнан өң беріп,
Үйретуді жөн көріп,
Түзетпек едім адамды.
Қышыған жерін қасуға,
Әділет жолға басуға,
Алдына салып ашуға
Жақсылық пен жаманды.
Ешкім бұған сенбеді,
Өз қылығын жөн деді,
Көре тұра көнбеді,
Кетірді қуат-шамамды.
Мұндай елде туғанша,
Бұл сағымды қуғанша,
Еркін тілді бұғанша,
Жеткізсе нетті қазамды.
Адамшылық міндетім
Айт дейді адам індетін.
Еріксізбін, шын ниетім,
Алды деме мазамды.
Демеймін мені ел білсін,
Не ұнасын, не күлсін.
Ел білмесе, жел білсін,
Жүректен шыққан назамды.
Түзулік көрсе күйленген,
Зұлымдық көрсе жиренген,

Күншілдік найза түйрелген,
Қызыл тілім, кел бері!
Тамам жанның мінін айт,
Жалған айтпай, шынын айт.
Аяп, ішің жылып айт,
Адамды бастыр ілгері!
Сөккенің болсын сүйгенің,
Достығың болсын күйгенің,
Ащы тілмен тигенің,
Жоғалсын деп міндері!
Мақтанды деп күлер де,
Кейбір миға кірер де,
Біреу сырын білер де,
Кете берме тым кері!
Мұнша неге сасқамын,
Аяқты шалыс басқамын.
Аптығып неге асқамын?
Ел жаратқан мен емес!
Сыртқы сөзің шын болса,
Ішің толған жын болса,
Жүрегінде мін болса,
Айтқан сөзің ем емес!
Жүрегі таза адамдар,
Зұлымдықтан амандар,
Қиянатсыз надандар
Әулиеден кем емес!

Өлім шыққан ауылға
Ойбайлап қазақ шабады.
Өтірік жылап көз жасын
Қайдан да болса табады.

Қаралы қатын, қыздары
Дауыс қып әнге салады.
Таяқ ұстап еркектер
Бүкшііп тұра қалады.

Епті жігіт ентелеп,
Түсіріп аттан жетелеп,
Бата оқыршы бауырымдап,
Еркектерге барады.

Кезекпе-кезек көрісіп,
Көзінің жасын төгісіп,
Көңіл айтып берісіп,
Азар тыным алады.

Ойбайлап шабу мақұл ма?
Жыласа да жақынға,
Қазақтың мұндай әдеті
Тіпті теріс ақылға.

Аяндап-ақ жүрсеші,
Бақырмай үйге кірсеші.
Жылы жүрек шын сөзбен,
Көңіл айтып көрсеші.

Бір күні сондай ауылға
Үшеу шауып келсе егер;
Таяқ ұстап еркегі
Дайындала берсе егер;

Үшеуі болса қалпақты,
Оны көзі көрсе егер;
Амандаспай ешкімге,
Сұрланып үйге кірсе егер;

«Ойбай, орыс келді!» — деп,
Балалар қашып кетсе егер;
«Бір үстел тап жылдам!» — деп,
Біреуі әмір етсе егер;

Ауыл-атком бір уәкіл,
Бірі болса комсомол.
Қағаз алып жалма-жан
Жазып жатса протокол.

Бұлар жуан мықты деп,
Қару алып шықты деп,
Тізіп алып кетпекші
Болса оларды қолма-қол.

Қаралы ауыл едік деп,
Таяқ ұстап келдік деп,
Бата оқыршы едік деп,
Жалынып азар ұқтырса ол.

Шай менен ет асылса,
Қант-бауырсақ шашылса,
Ашу, аптық басылса,
Сөз аяғы болса сол.

Неден болды бұл жұмыс?
Орынсыз әдет, қылған іс,
Ұлықсып асқан бос шабыс —
Екеуі де теріс жол.

Бұл әдетті тастаңыз,
Тура жолға бастаңыз.
Ұлығымсып аспаңыз,
Ел түзеуге епті бол.

Чиновник ісін қылмаңыз,
Әділет жолын тындаңыз,
Қорқытып елді қойсаңыз,
Тез түзеліп, жылдам тол!

Кәрілік — құтылмайтын бір қазған ор,
Қайратсызға өмірдің бейнеті зор.
Өлмейтін, жазылмайтын сол аурумен
Жалғанда жан болмайды кәріден қор.

Жас баласын әлпештер ата-анасы,
Бәйік болып келгенше бар шамасы.
Сүйткен ұлы ержетіп жігіт болса,
Бұзылар ата-анаға көзқарасы.

Қартайған соң балаға ата жақпас,
Атанады алжыған бір қу қақпас.
Сүйген жары тілінен сүймек түгіл,
Оның етін менсініп жылан шақпас.
Жар сүймесе, баласы жай білмесе,
Канды жасы көзінен қайтіп ақпас.
Ием деп еркелеген ит болмаса,
Ол сорлы жылы жүзді бір дос таппас.

Әрине, балаң білсе қадірінді,
Орындап екі айтқызбай өмірінді.

Жасыннан жаны сырлас жарын болса,
Қылп еткізбей білетін тамырынды.
Олай болса тілегін табылынды,
Назаланба, бойға жи сабырынды.
Ол болмаса, өмірден өлім артық,
Өзің казып дайында қабырынды.

ШЫН БАҚ ҚАЙСЫ? КҮНШІЛ КІМ?

Бай, ұлық, жуандарды бақты көрмек,
Ол мисыз шолақ оймен баға бермек.
Анық бақ деп айтарлық үш нәрсе бар:
Кірсіз ақыл, мінсіз сөз, адал еңбек.

Бұл үшеуі біріксе, сорды жоймақ,
Шын бақ осы деп бұған ақыл тоймақ.
Бір адамға мұндай бақ біте қалса,
Өзімшіл көп күншілдік көзін оймақ.

Жарқанат жек көреді күннің нұрын,
Күншілдің ұқсатамын соған түрін.
Өзге жанға біткенін ұнатпайды,
Әлгі айтылған бақтардың бірде-бірін.

Өзімшілдің іші тар, ойы шартық,
Ала алмас ол біреудің бағын тартып.
Күндейді деп күн нұры жоғалғанша,
Мың жарқанат соқыр болып қалғаны артық.

Айна қойдым алдыма,
Көрейін деп өзімді.
Екі құлақ тарс бітіп,
Шел басыпты көзімді.
Иіс білер мұрын жоқ,
Түзелерлік түрім жоқ,
Жалған деме сөзімді.
Ақ ниетім бұрын жоқ,
Жүрегімде нұрым жоқ,
Жасыратын сырым жоқ,
Айтпай арам безімді.
Жалғыз мені деме қор,
Мені көр де, сене көр,

Сен де емессің менен зор,
Дәл мен деп біл өзінді.

Адамның бәрін елесе,
Аламын деп ірісін,
Бәрі өтеді әрі қарай,
Сен де соның бірісін.
Електе қалмасын бір адам,
Не ғылымды, не надан.
Біз сияқты барша жан
Сорға сатқан ырысын.
Ындыны таза ешкім жоқ,
Сыртында май, ішінде оқ.
Түп қарыны толған бөк,
Жасырып жүр мұнысын.

ҚАЗАҚ

Жер жүзі жабылғанда ғылым жаққа,
Қазақ жүр құмарланып құр шатаққа.
«Анау – қу, мынау – пысық, мен – батыр» деп,
Айналды бірін-бірі құрытпаққа.

Ойда жоқ: «өнер біліп, жол табайын»,
Жалмауға жалықпайды өз маңайын.
Мұның түбі не болар деген жан жоқ,
Ұрлық, ұрыс, араздық күнде дайын.

Өтірікпен өткізіп күн мен айын,
Демейді жамандықтан жалығайын.
«Анау – шыным, мынауым – сырым ғой» деп,
Сонша жақсы біледі алдау жайын.

Жаз жалымен жібермей жалғыз тайын,
Тыныштықпен ішкізбей тақта шайын,
Ұрысы ұрлап, қуы алдап, сұмы елертіп,
Құрытады үш жақтап тамам байын.

Байдың да ойлағаны – ел алайын,
Білмейді, қу шағып жүр өз бақайын,
Көзі аспанда, көңілі мақтанда боп,
Тауысқанын сезбейді ішкі майын.

Демейді ғылым біліп жанданайын,
Мақсаты – мақтан іздеп паңданайын.

Қанша ұқтырып айтсаң да — қалыбында,
Ойда жоқ жігерленіп, қамданайын.

Мінеки, естісеңіз елдің жайын,
К...інен кейін кетті басқан сайын.
Қайран елім, қазағым, қалың жұртым,
Көп айтып, а, дариға, не қылайын!..

НАСИХАТ

Кел, байлар, баланды оқыт, ғылым ізде,
Қазақты бастайтұғын қару сізде.
Партияға шашқанша осыған сал,
Қолыңда қорегің бар кезіңізде.

Білгіштер, білімінді өнерге сал,
Жарты өмір жалғыз күндік болмайды жал.
Тіленіп, тілің безеп қу атанбай,
Ғылым білсең, табасың қадір мен мал.

Есті жи, ел шаңына ер, мұны тастап,
Қайғы жоқ басқа жатсаң ғылым жастап.
Сен — батыр, мынау — білгіш, анау — есті,
Апардың қазақ көшін қайда бастап?

Көрмедім көш бастаған қазақ ұлын,
Кеңірдек, өңеш кетіп, қалды жұлын.
Бәрің есті, батырсың, айлалысың,
Қазақтың түзеттің бе жалғыз қылын?

Жарлылар, жалаңдама, сендер де ойлан,
Кер кедей, кежірлікті шығар бойдан.
Бойың жалдап қор болма, ойың жалда,
Түк өнбес алты ай жүріп алған қойдан.

Онан да өнер үйрен тек жүрсең де,
Ақы алмай, тамақ қана жеп жүрсең де.
Өнер білсең — он күнде жүзді аласың,
Басында пайда алмай-ақ көп жүрсең де.

Жастарым, құмар болма көрінгенге,
Жас күнде бойды үйретпе ерінгенге.

Аз ойна да, көп ойла, осынымды үк,
Өкінбе жастық бойдан серілгенде.

Ғылым тап жас күнінде буын қатпай,
Басында байқамассың дәмін татпай.
Менің көрген жайымды сендер білсен,
Ғылым үшін жүрер ең тыным таппай.

Адамнан адам озар немен артып,
Бұл сөзді ақылға сал, кірге тартып.
Залымдықпен ел алса, сол оза ма,
Маңайының бәрін де оттай шарпып?

Біреу жүр алдап алып қайта малын,
Жалындай тысқа жаққан күнде шалқып.
Көпке пайда тигізіп біреу жүрсе,
Ғылым іздеп жап-жатық майдай балқып.

Осылардың қайсысын ұнатасың?
Ақылға әрбіреуін сынатасың.
Көпке пайда тигізген жақсы десең,
Оны неге іздемей тек жатасың?

Егерде ел алғанға қуанасың,
Немесе алдау қылып жұбанасың.
Бұл екеуін көңілің жақсы көрсе,
Бәрібір, сен де сондай дуанасың.

ҚОШ!

Жас өтті тынымсыз,
Өнерсіз, ғылымсыз.
Надандық жолымен
Кеттім-ау білімсіз.

Оқытпай баламды,
О да өсті тыюсыз.
Ойламай шамамды,
Алды-артым жиюсыз.

Бақ қайда қиынсыз,
Бос тілек сыйымсыз.

Қазақ та қажытты,
Күнім жоқ жиынсыз.

Бір жол бар келгісіз,
Қайта өмір көргісіз.
Ізім жоқ, түзім жоқ,
Өттім-ау белгісіз!

Қағазым – жолдасым,
Қаламым – сырласым,
Өлген соң белгілі,
Қайта кеп тұрмасым.

Тіл сорлы – сырласым,
Бекерге тұрмасым,
Алдымнан жарылқап,
Алла кәр қылмасын.

Ел анау, мен мынау,
Қайтейін, бір басым.
Аман бол, ағайын,
Татуым – қимасым.

Надандық жаман ғой,
Оқыған – адам ғой.
Ізденіп көріңіз,
Ғылымды заман ғой.

Насихат тегін ғой,
Салулы егін ғой.
Еңбек қыл, ерінбе,
Араздық кегін қой.

Ғылым бір кенің ғой,
Ауырсаң емің ғой.
Бәріне жетеді,
Таусылмас көлің ғой.

Мен кайғы жедім ғой,
Қапы өттім дедім ғой.
Қазағым, кам ойлан,
Сен де адам едің ғой.

ШОШЫМА, ОЙЫМ, ШОШЫМА!

Шошыма, ойым, шошыма,
Келмейді жындар қасыма,
Таһараты¹ жоқ сайтан
Жоламас менің қасыма.
Қажыма, ойым, қажыма,
Қарама тозған жасыма.
Адаспасаң ақ жолдан,
Қонады бақыт басына.
Билет бәрін сабырға,
Кірме ажалсыз қабырға.
Сырласатын күн туар,
Жан қияр жақын тамырға.

Кейбіреу безді дейді елден мені,
Есалаң айтады екен сезіп нені.
Хақиқатты танитын баста ми жоқ,
Ондайлардың сау емес анық дені.

Көре алмас өзімшілдер пейілі тар,
Жуандық, зорлық, күншіл, мақтаны бар.
Қасқырша жемтік жеуден тартынбайды,
Адамшылық бойында қалмаған ар.

Мен жалғыз, сендер елде қойдың қалып,
Ешкімнің кеткенім жоқ малын алып.
Елу бес жыл жинаған қазынамды
Оңашада қорытам ойға салып.

Зорлығын елге істеген басшылардың,
Алдаған арам молда, бақсылардың
Жариялап жайларын, жайып жұртқа,
Құлағына салмақпен жақсылардың.

Жалмаудан жалықпаған елді талап,
Нашарды момынменен күнде сабап.
Өсектеп мені елге жамандайды,
Көрмейді арсыз қылығын өзі санап.

¹Таһарат – дәрет.

Жетім менен жесірдің алып малын,
Малын қойып, талайдың ішіп қанын,
Жазықсыздан нақаққа жала жауып,
Аямай шырқыратар шыбын жанын.

Көрген соң ел жарасын анық сезіп,
Андайын айдалаға кеттім кезіп.
Ел емес, елге істеген қылығынан
Қашқамын, шынымды айтсам, сонан безіп.

Елсізде неге жалғыз қалғанымды,
Қырық жыл нені жинап алғанымды
Сезбейсің тартпаған соң көп қайғысын,
Сен емес ұғатұғын арманымды.

Арманым байлық, мансап, мақтан емес,
Ойлы адам оны әсте олай демес.
Ары зор, ата ұлы емес, адам ұлы
Итше талап өз елін, жырып жемес.

Партия, алдау, қулық — қылған ісің,
Жылмайы сыртың таза, арам ішің.
Саған ақыл айтудан жалыққамын,
Сарп еткен бар еңбегім кейінгі үшін.

Айтамын, сөзімді ұқсаң, кейінгі жас,
Қиянатсыз адамға емеспін қас.
Жүректегі дертімді білер едің,
Өсекке ермей, менімен болсаң сырлас.

Арамнан адалды ақтап ала алмадым,
Жанғанның жанын сақтап қала алмадым.
Ел зарлатқан арсыздың қылығынан
Жанына жаным шошып бара алмадым.

Елді сөктік сайтанға ересің деп,
Неге оларға тізгінің бересің деп.
Елерткенге елігіп ере берсең,
Ескерттім азып-тозып өлесің деп.

Сұрашы, не айттым екен жақыныма,
Біреуі көнді ме екен ақылыма?
Сырт беріп, сырдаң тартып жүре берді,
Қыстырмай ақылымды тақымына.

Еті кетіп, қауқиған сүйегім бар,
Жай таппай жанып жүрген жүрегім бар.
Жайнаған таза жүрек, талапты жас,
Үғар деген сөзімді тілегім бар.

Жоспарым, жайым осы, мақтаным жоқ,
Ел жеген өкімдерді ақтарым жоқ.
Өлгенімше жазумен еңбек етем,
Қажыдым, көртөйдім деп жатқаным жоқ.

АДАМ НЕМЕНЕ?

Білімділер сөз жазып, зарлағанда,
Ой кезіп, жердің жүзін шарлағанда,

Алдаусыз адам өмірін түзетерлік
Әділет, ынсап, мейірім бар ма адамда?

Әйтпесе мәз боп жүр ме қиянатқа,
Зорлықпен бірін-бірі жалмағанға.

Мен адамнан таза ақыл таба алмадым,
Ойланып, өзеленіп, қармағанда.

Көрсеқызар, жалмауыз, бәрі алдағыш,
Көп адамның қылығын барлағанда.

Өнерпаз, білімді елдің мінезі осы —
Аяу, жәрдем, махаббат қалмаған ба?

Немесе бұлар бұрын жоқ болса да,
Әншейін бар деп бізді алдаған ба?

Көрінер ғылымды елдің сырты таза,
Тексеріп терең ойға салмағанда.

Ақымақ пен айуанның иісі аңкиды,
Істерін әбден сынап талдағанда.

Кей-кейде «түзелейік, кел» деседі,
Кешікпей соғыс ашып, белдеседі.

Айласы артық, қаруы сайы жеңіп,
Мақтанып «бар ма біздей ел?» деседі.

Тамам жан өзін-өзі «мен» деседі,
Өзгелерді жатырқап «сен» деседі.

«Біз» дейтұғын бір елді таба алмайсың,
Бұл қайтіп әділетпен теңдеседі?

Ойласаң, барша адамзат — туған бауыр,
Бірін-бірі шұқылап қылды жауыр.

Балалық, айуандықтан шыққан ел жоқ.
Бұл сөзім талай жанға тисе де ауыр.

Европа білімді жұрт осы күнде,
Шыққан жоқ айуандықтан о да мүлде...

Бақ-дәулетті мол берді жаратылыс,
Пайдаланып, қылсайшы жақсы жұмыс.

Табиғаттың таусылмас қасиетін
Жұрттың жұмсап жүргені — ақылсыз іс.

Қайда кетті жаралыс берген байлық,
Ұстанғалы әскер мен қару сайлық?

Жаны ашымай әлсізді аңша қырып,
Мейірімсіз, озбырлығы осындайлық.

Мұнысы айуаннан қалай дейсің,
Бір жана өнер шықса, «пәлі-ай» дейсің.

Ол өнермен өзгені құлданып ап,
Аямай өз баурынды қалай жейсің?

Күн көре алмай жақының жатыр өліп,
Шіміркенбей жемтігін жейсің бөліп.

«Ғылым деген бұл болса, адыра қалсын», —
Демеске бара жатыр ішім толып.

Қанеки, ақ жүрекке қайсың жеттің?
Жеттім деп тамам жанды тентіреттің.

Жиырмасыншы ғасырдың адамынан
Анық таза бір елді көрмей өттім.

«Мен – ақ жүрек» деген сөз босқа шығын,
Қару, күшпен көрсетіп қасқырлығын,

Мылтық билеп тұрғанда әділет жоқ,
Алдамай-ақ аулақ өл, жарықтығым.

Қару, әскер тастаудың жөні келмес,
Неге десең, біріне-бірі сенбес.

Тамам адам періште болмай тұрып,
«Ал, түзелші» дегенге ешкім көнбес.

Айла, күш – айуандықтың ең жаманы,
Бокты бокпен жуғанмен ел түзелмес.

Ар түзейтін бір ғылым табылмаса,
Зұлымдықты жалғанда әділ жеңбес.

Құр айтқанмен қолынан түк келмейді,
Ақ жүректі таза адам болса кем-кес.

Қас түзеймін деп жүріп көз шығарып,
«Қалмақ ойын» ойнаумен ештеме өнбес.

Жас баланы ұрғанмен шырылдатып,
Ойы толмай тұрғанда ақылы өнбес.

Араны ашық жалмауыз, арсыз төбет
Аулақта жемтік жеуден жиіркенбес.

Адамның сыртқы дене жаралысы,
Нәпсісі айуанмен анық теңдес.

Бөлектігі – жалғыз-ақ таза ақылда,
Әлің келсе, жол тап та, осыны емдес!

СЕРІГІМ ЖАЛҒЫЗ ӘУПІШ ҚАСЫМДАҒЫ

Серігім жалғыз Әупіш қасымдағы,
Ертеден жолдасымсың жасымдағы.
Таза жүрек, ойында арамдық жоқ,
Қайғымды сен ұғасың басымдағы.

Неше жыл бірге жаттың меніменен,
Ойласам, еркінді мен алдым неден?

Елге бар, рұхсат бердім ырзалықпен,
Қош, Әупіш! Айрылысам сеніменен.

Ол айтты: «Кетем деген ойымда жоқ,
Киім бүтін, қайғысыз, тамағым тоқ.
Бірге жүріп, бір жусап, үйір болдым,
Айрылсам, жүрегімде жанбай ма шок?»

«Адалсың, жүрегінді айтпай білем,
Елсізде енді жалғыз өзім жүрем.
Адам еркін байлауды ар сүймейді,
Өлгенше еңбек етіп, өмір сүрем».

Мінезімді білетін адал жолдас
Айтқаныма «күп» деді, бұрмады бас.
Аттандырып саларда амандасып,
Еріксіз шығып кетті көзімнен жас.

Оның жоқ тілегінің алалығы,
Менімен бірге өткен балалығы.
Ықтиярсыз көзімнен жас шығарған —
Қаяусыз ыдысының тазалығы.

Қайраты зор, білмейтін ерінуді,
Не асып, не мақтанып желігуді?
Еңбегімен күнелткен, сырға берік,
Ұнатпайтын орынсыз елігуді.

Әупіштер ғой өсірген малын байдың,
Еңбегі — жемі болған қомағайдың.
«Адалдық — борышым» деп санайтұғын —
Бар ниеті Әупіш пен Том ағайдың.

... Көзіме елестейді құлдық дәуір,
Адамды «құл» деген сөз маған ауыр.
Шын ойласам екеуін салыстырып,
Том ағайдан Әупіштің несі тәуір?

Том ағайды сатады базарға айдап,
Көнбесе, басын алар, қылыш қайрап.
Еркін байлап отырмын мен де Әупіштің,
Босаттым оны елге осыны ойлап.

Әупішті ұмытпаймын өлгенімше,
Не оны, не ол мені көмгенімше.
Барлығын шаруамның өзім қылам,
Қажымаймын көрілік женгенімше.

«Әупіш аға» дейді оны балаларым,
Сыйлайды деп тек ата-аналарым.
Жанының сырын олар сезе алмайды,
Мен көрем оның артық бағаларын.

Білу қиын сырласпай біздің жайды,
Көлеңкеге пішкен тон жараспайды.
Адам үшін арымен ойламаған
Жүксіз, ойсыз жүктімен санаспайды.

Тату тұрса, адамға дүние кен,
Еңбек ет, жер жеткілік береді кен.
Адамның адал ұлы болам десен,
Алдыменен өзіңнің нәпсінді жен.

Анадан алғаш туғанымда,
Жыладым неге дыбыстап.
Кіндік кесіп қинағанда,
Анамнан кеттім алыстап.

Ақ бұйымға орап алғанында,
Құндаққа қойды таңып сап.
Жып-жылы суға салғанында,
Денемді әбден арулап.

Емуді қайдан үйрендім тап,
Емшектен сүтті сорғанда.
Кіш-кішке неге күлдім ұнап,
Үш айлық бала болғанда?

Бір түнде жылап дамыл бермей,
Ояттым неге анамды?
Емізген мені қиын көрмей,
Алды ғой демей мазамды.

Ақ сүтке әбден тойғанымда,
Аштықты ұмыттым анықтап.

Туғанда кейіп, жыладым мен,
Сездім бе өмір сырларын?
Өмірді сүйіп, ұнадым мен,
Білдім бе мұндай қырларын.

Аспанда көріп жұлдыз бен ай,
Ержетсем, дедім: соны алам.
Ата-ана қалды, ah, дариға-ай,
Күн болды Жермен ата-анам.

Жылылық, жарық нұрын беріп,
Сездірген атам — Күн шебер.
Балына қосып уын беріп,
Өсірген анам — кара Жер.

«Мұқтаждық өмір жолы бұл» деп
Мұңайтып ақыл жылатқан.
«Жас өмір қызық, оны біл» деп
Алдамшы үміт уатқан.

Тамақ пен киім, ат керек деп,
Өмірім кетті қиындап.
Құмарлық мақтан қуып ем кеп,
Көбейді мұқтаж жиындап.

Осыны сезіп жыладым мен,
Анадан алғаш туғанда.
Қызық деп өмір ұнадым мен,
Сағымды су деп қуғанға.

Жұлдыз бен айды аламын деп,
Аптықтым неге жасымда?
Еркіндік жолын табамын деп,
Ойлаған екем басында.

Жыладым ба екен әлде сонда,
Азаттық көрмей өлем деп?
Кіш-кішке күлдім білмей онда,
Мазакқа талай көнем деп.

Табылмас анық азат адам,
Жаралыс билер заманды.

Көрсетер мұқтаж, азап саған,
Тартқызар өмір жазанды.

Көрілік жетсе аяу білмей,
Жас өмір келмес қайтадан.
Бұзылмай, өлмей, өзгерілмей,
Қалады дейсің кім аман?

Кіндікті кесіп тастамағы —
Жас өмір сүйтіп қиылған.
Ақ бұйымға орай бастамағы —
Кебінің сондай бұйымнан.

Қуыстап салса құндағына,
Кіретін көрге ұсамақ.
Тағдыр жоқ өлмей тұрмағына,
Өмірді өлім тұсамақ.

Алдауға күліп, қуанғаның —
Алданып өтпек адам ол.
Ашығып емсе, уанғаның —
Өмірде көрмек ісің сол.

Еңбекке шыда, ебін тап та,
«Сабырдың түбі — сары алтын».
Өзімшіл болма, көпті ардақта,
Адамның бәрі — өз халқың.

Ынсап пен мейірім, әділетті,
Жанындай көріп, жан сақта.
Ол жолда өлсек, неміз кетті,
Мақсұтқа жетпей қалсақ та.

Залым боп елді қырсаң-дағы,
Қожаңыз себеп болмай ма?
Патса боп қанша тұрсаң-дағы,
Бір күні ол дәурен солмай ма?

Бұл ән
Бұрынғы әннен өзгерек,
Бұған
Ұйқасты өлең, сөз керек,
Өзіне орайлы.

Денен
Жан нұрлы болса, жөнделмек.
Өлең
Әнге өлшеп айтса, өнделмек,
Ұйқасса қолайлы.

Ән – өлшеуіш,
Өлең – күміс,
Қоспаңыз мыс аралас.
Артық алу,
Не кем салу,
Қарпі қалу жарамас.

Ауыр
Осы әнге тауып сөз салмақ.
Тәуір,
Татымды ұйқас жиналмақ
Тереңнен толғанып.

Сырын
Бұл әннің айтып қарайын,
Түрін
Сипаттап, тізіп санайын,
Өлең тап ойланып,

Буыны сегіз,
Алтау, егіз,
Үшеу деңіз екеуі.
Кім дәл басты,
Кілтін ашты,
Жақсы ұйқасты нешеуі?

Қайран,
Қайғысыз, қамсыз күндерім,
Сайран,
Сауықты, рахат түндерім!
Сендерден не пайда?

Асқан
Алпыстан мынау жасымыз,
Қашқан
Шалдықтан ғаріп басымыз,
Қаласың қай сайда?!

Ноқталы бас,
Ағызып жас,
Қызусыз мас, желіксіз.
Хаққа көніп,

Жалын сөніп,
Көрге төніп еріксіз.

Жастық
Жалынсам жөне келер ме?
Мастық
Денеме қызу берер ме?
Суынған тұла бой.

Маған
Қарама, көңілім, мұнайып,
Саған
Жеткізбес кеткен ол ғайып,
Жас өмір, өткен той.

Бұл алпысты,
Түскен тісті,
Тозған түсті жасымда
Сөгуші едім,
Опық жедім,
Бәрі менің басымда.

Тағдыр
Адамды айдап туғызбақ,
Әрбір
Сүйгенін нәпсі қуғызбақ —
Өмірдің жолы бұл.

Жаксы
Нәпсісін өзі билемек,
Тапшы
Наданды нәпсі сүйремеқ,
Мақтанға болып құл.

Ата-анасы,
Айналасы,
Замандасы қылған іс
Тәлім берер,
Соған ерер,
Тағы келер бір туыс.

Қай жолдассың, айтшы, сен?
Адамды аңша атасың.
Өз анаңның сүтінен
Қанды адал деп татасың.

Өмір қылмен байлаулы,
Өз қамынды жесеңші.
Заманды себеп жайлаулы,
Онда нем бар десеңші.

Жақсы уақыт кез келсе,
Жаралыстың сыйын біл.
Істің түбін тексерсе,
Не боларын білмес ол.

Айла, күшке таянба,
Болар-ау деп сол себеп.
Өлшеуі оның заманда,
Бұйырады ол не деп.

Өмір деген – ұйқы ғой,
Түс көргізбей қоя ма?
Қиын-қызық, әр түрлі ой
Іс көргізбей қоя ма?

Түстегіні шын ғой деп,
Шынды ұмытқан жарай ма.
Әл жеткенің бәрін жеп,
Арды жұтқан жарай ма?

Таза емес деп шекпенін,
Сыртын көріп сын тақпа.
Әркім орап еккенін,
Өз ішінді салмақта.

Ол – не жақсы, не жаман,
Оның жүгі сенде емес.
Десе біреу, «мен аман»,
Ол зияннан кенде емес.

Сопылар да күтіп жүр
Бейістің тәтті шарабын.
Маскүнем де жұтып жүр
Мас қылатын арағын.

Шымылдық артын кім білер,
Шын иесі болмаса.
Соның жолы жөнделер,
Кімді сынап ондаса!

КӨҢІЛ

Басында жас бала едің сен,
Ойың бұзылмаған, көңіл!
Періштеден таза едің сен,

Қиянат қылмаған, көңіл!

Ата-анана махаббатың,
Бояусыз нұр, көрөматың,
Жоғары ғарыштан затың,

Анық шын бұл маған, көңіл!

Жігіттікке жетелеген
Секунд, минут, сағат деген.
Жаралыс бұл солай деген,

Балалықты ұрлаған көңіл!

Білем, болам, озамын деп,
Биікке қол созамын деп,
Ақыр бір күн тозамын деп,

Асығыс зырлаған көңіл!

Атақ, мақтан, құмар, пайда,
Өзімшілдік, зұлым, хайла
«Жетесің, қу, — деді — әйда»,

Боялып, сырлаған көңіл!

Бұ болды қайта бір туыс,
Тысы толық, іші қуыс.
Әлемді қылды бір уыс,

Тереңге зымдаған көңіл!

Балалық-тазалық өлді,
Жүректің ақ нұры сөнді.
Амалсыз осыған көнді,

Дұрыс деп тындаған көңіл!

Түзелмес мін емес бұлар,
Әр өмір өз ісін қылар.
Сынарлық тағы мезгіл бар,

Ауыспай тұрмаған көңіл!

Қырық жылдан жас өткенде,
Қызудың көбі кеткенде,
Есептер кезі жеткенде,

Не болар бұрмаған көңіл!

«Келіп қайдан, барам қайда?

Не қылғаным болар пайда?

Қалам ба мола боп сайда?» —

Деген ой тырнаған көңіл!

Жиырма жыл жүректі тесіп,
Бір олай, бір бұлай десіп,
Алынғанша анық шешіп,

Тынымдап тынбаған көңіл!

Бүгін тауып тілегенді,
Хақиқатқа көңіл сенді.
Қуанып, түрленіп енді,

Бозторғай шырлаған көңіл!

Бүгін менің ұлыс күнім,
Бағымды ашқан қадір түнім.
Жетіліп тұр қызыл гүлім,

Бұлбұлдай жырлаған көңіл!

Көзім көрді дегендей іс,
Табылды, кет, жоғал кейіс!
Өлімнің шын түбі бейіш —

Анық деп ымдаған көңіл!

Тазалыққа тағы кеттім,
Балалықты қуып жеттім.
Жоғары ғарыштан өттім,

Осыны шындаған көңіл!

Терең ойсыз кей арамгер
Өлімнен соң өмір жоқ дер.
Өкініп, қайғымен өтер,

Мойыны сынбаған көңіл!

Келем десең, өлім, маған,
Досымсың, жау емен саған.
Есікті аш жолды байлаған,

Жөнелсін ұнаған көңіл!

ТАУ БАСЫНДАҒЫ ОЙ

Шыққаным Шыңғыстағы бір биік тау,
Жақсы екен тауға шығып тағдыр сынау!
Қайырлы түн болсын деп үнсіз айтып,
Күн кеткен соң, түн келді қараңғылау!
Аспандағы ай, жұлдыз — бәрі айналды,
Жалғыз-ақ Темірқазық тапжылмайды-ау!
Күн батып, ай, жұлдыздың айналуы —
Шынында, дөңгелеген жер жүрісі-ау.
Күн жауды, көз шағылды нажағайлап,
Судан от жаратылып шыққаны анау.
Көктен жаңбыр құяды, жерден бұлақ,
Қанша ақса да оларда бар таусылмау.

Жылылық пен салқыннан жаратылған,
Ойласам, оның түбі жердің буы-ау.
Көз адасты, ой тапты, көрдіңіз бе?
Ақылмен сыналмаған іс бұлдырлау.
Көз, құлақ, қол, мұрын, тіл — бәрі алдайды,
Тетігі — таза ақылмен өлшеп сынау!
Терең ойлап, тексеріп, күн батырып,
Сонда тауып байлаған ойым мынау:
Тұңғық қараңғы түн, жарық күндіз,
Қуалап бірін-бірі жүр тынымсыз.
Біржолата қараңғы болмасын деп,
Көмескі сәуле берер ай мен жұлдыз.
Жүрісі шатаспайды, шаршамайды,
Дыбыс жоқ, кідіріс жоқ, не қылмайды із.
Күн нұрын, жер жүрісін, көлеңкені
Жарық уақыт, қараңғы деп атаймыз.
Жоқ болса ыстық, жарық, қараңғылық
Біздің де мүмкін бе еді барлығымыз?
Сыртын біліп, сырынан хабарсыз боп,
Надандықпен айтамыз осыны біз!

Күннен неге түсіп тұр мұнша жарық,
Сегіз минут, шерікте жерге барып.
Әншейін құр жарқырап тұрып алмай,
Жылылық нұрмен бірге жүр қозғалып.
Бұл дүние жылуы жоқ нұрсыз болса,
Әлемнен кім жүре алар пайдаланып?
Дүние атаулы теп-тегіс мөлдір болса,
Көлеңке орнығады қайда барып?
Барша әлем тапжылмай тұрып қалса,
Бола ма уақыт деген өлшеу салып?
Мақсат, тәртіп керексіз тозаңы жоқ,
Тексермей неге отырмыз мұны ойланып?

Қараңғы мен жарықты жүрміз өлшеп,
«Күнгірт, жарық, қараңғы, көмескі» деп.
Жыл мен ай, сағат, минут, секунд дейміз,
Секундты мың бөледі хроноскоп.

Жүйрік оймен оны да бөле берсек,
Кетпей ме ең аяғы есепсіз боп?
Қай жерден былайғысын жуан дейміз,
Бас қанттай ағаш жонсақ тым үшкірлеп.
Жұпардан неше жылдай иіс шығар,
Сол иістің ұсағын бөлші есептеп!
Мұхитқа тозаң құрлы тұз салайын,
Ойлайсыз сол нешеге бөлінді деп?
Жаралыс жұмбағының ісі өлшеусіз,
Білдім деген, білмедім дегенге есеп.

Шымды жерде көресіз қара топырақ,
Шіріген шөп, тозаңнан болған құрақ.
Егер оған дым тиіп, күн жылытса,
Жан кіріп, шөп шығады гүл, жапырақ.
Өлген шөптің күлі еді тозған тозаң,
Онан тағы не шықты, байқа бірақ.
Әлемде жоғалатын ешбір зат жоқ,
Өзгеріп, түрленеді, ойла, шырақ.
Бұл соңғы шөп — өлген шөп емес дерсін,
Шөп жанынан білдің бе оны сұрап?
Дене — киім сияқты, күнде ауысар,
Жан ауысты деуіңіз қиынырақ!

Ей, жастар, қалай дейсің бұл дүние?
Мұны бүйтіп жаратқан қандай нәрсе?
Білімсіз мақсұтсыздан шыққан болса,
Мақсұт, білім, ой шықты мұнан неге?
Керексіз жаралған бір тозаңы жоқ,
Тәртіпті, таңғаларлық зор машине.
Алыстан іздемей-ақ, ойласаңыз,
Көру үшін жаралған көзіңіз де.
Себебі, толымдының ісі толық,
Ең түпкі жаратушы — мінсіз ие.
Күш, білім, шеберлікті іс білгізер,
Есті, мінсіз — шебердің ісі емес пе?
Ұлықтарша қорқытпай законменен,
Молдаларша теңемей кәпірменен,
Егер сөзім қонбаса көкейіңе,

Жығатын дәлелінді айт ақылменен.
Ар, Ынсапқа не жауап берер едің,
Түзу істі қисайтсаң тақылменен.
Құдай жоқ, қиямет жоқ десең-дағы,
Арың жолдас емес пе мақұлменен?

Бұл кездегі діндердің бәрі нашар,
Ешбірі түзу емес көңіл ашар.
Өңкей алдау, жалғанды дінім дейді,
Тексерсең, ойың түгіл жаның сасар.
Әлемдегі діндердің түп мақсұты
Үш нәрседе бұлжымай құшақтасар:
Құдай бар, ұждан дұрыс, қиямет шын,
Еш діннің мақсұты жоқ мұнан асар.
Дін адамды бір бауыр қылмақ еді,
Оны бөліп, дұспандық қару жасар.
«Інжіл», «Құран» — бәрі айтып тұрса-дағы,
Адасып ардан күсіп қара басар.
Сөйтіп бұзып, бүлдіріп есіл дінді,
Дін десе білімділер тұра қашар.
Ешбір дін өйтіп дұспан бол демейді,
Қанеки, бұл сөзіме кім таласар?

Бейіс, дозақ молда айтқан сияқты емес,
Ақылды адам оны анық сондай демес.
Құрсақтағы балаға осы өмірді
Ұқтыр десе, айтар ең қандай кеңес?
Сол сияқты, мысал ғой ұқтыруға,
Осы қыздай қыз құшып жеміс жемес.
Бірақ қатты қуаныш, не кейіс бар,
Дәлелім — ұждан, зұлым бар тетелес.
Сондықтан бір тексеру болмай қоймас,
Мұнымды әділетпен ойла да шеш!
Егер құдай барлығы анық болса,
Тең болмас ақ жүрек пен сұм залалкес.
Бұл сөзге күндей ашық дәлелім көп,
Не дінмен, не ақылмен қылсаң да егес.
Соқыр ойлы бір езу өзімшілге
Қанша ғылым білсе де кіре алмайды ес!

Ұждандыны мақтайды тамам адам,
Мейлі ғалым болса да, мейлі надан.
Ар, ынсаппен іс қылып азап тартып,
Ақ жолында өледі бірталай жан.
Ыразы қылам дейтұғын құдайы жоқ,
Өлген соң тірілмеймін деп ойлаған.
Осыны терең ойлап, тексерейік,
Сорлыны ер ынсабы неге айдаған?
Өлген соң жұрт мақтасын дей ме мені,
Олай болса іс бар ма мұнан жаман?
Ел түзеуге құрбанмын деп-ақ айтар,
Өзі қалай пайда алар онысынан?
Адал жолда өлгеннің арманы жоқ,
Дегені болмай ма екен құрғақ мақтан.
Ар, ынсаптың құмары осы десе,
«Құмарың не» деп сұра зұлымдықтан?
Артында азап та жоқ, рахат та жоқ,
Емес пе ерегіскен екі дұспан?
Сен ананы сүйесің, ол мынаны,
Мұнан ақыл жиренді не қылмыстан.
Ар, ынсаптың осыдан үміті не?
Ел түзелсе, өлген соң, не пайда оған?
Не дін емес, не тыныш өмір емес,
Артқы үшін арпалысты неге осыған?
Ел түзеп тарихта аты қалар дейді,
Ақылым тоя алмайды менің бұған.
Жоқ, шырағым! Жанымыз жоғалмайды,
Екі өмірдің азығы — осы ұждан!
Әйтпесе оған бұл өмір төлеу емес,
Төлеуі: түпсіз рахат, тозбас заман.
Ар, ынсаптың пайдасын жан сезеді,
Өлген соң бәйге аларын біліп тұрған.
Ақ жүрек, адал ниетті бола алмайды,
Ұжданның бұл сырына шын нанбаған.
Шын нану — ақылымен қабылдауы,
Қалады зұлымдықтан сүйткенде аман.
Әйтпесе өлген соң да мақтанбақшы,
Жорымасқа жолым жоқ солай таман.
Ақ, арам, ұждан, зұлым деп не керек,
Сый алмай, не қиналмай жоғалса жан.

Шолақ ойлы дәлелсіз шолтандаған,
«Фанатик» діншілсің ғой дер-ақ маған.
Тамам дерттен сау ақыл, менің сыншым,
Мың айтып ұқтыра алман деймін саған!

Тура жолда қайғы тұрмас,
Шат болайын бер шарап.
Қайғы, рахат — бәрі бір бәс,
Ешбірінде жоқ тұрақ.
Келсе бейнет, келді-кетті.
Болса уайым — болды не?
Ақ жолына бұрма бетті,
Бас нығыздап, мықтырақ.
Мен мешітке келмеді-ау деп,
Сөкпе, сопы, молдалар.
Еркін аяқ кетті билеп,
Шын хақиқат жолды ұнап.
Сіз бояулы дін тұтасыз
Мақтаның мен пайда үшін.
Сусыным деп у жұтасыз,
Кетпегейсіз бір құлап.
Таза ақылмен таппаған дін
Шын дін емес — жындылық.
Қармалаған бір соқырсың,
Өлген ой мен көз, құлақ.
Ескілерше қу қазыққа
Байланып мен тұрмадым.
Және емеспін жаңалыққа
Көрсекызар кикырақ.
Мен хақиқат құрбанымын,
Берді бізге сәулесін.
Кетті сұм түн, шықты нұр күн,
Мінді көңіл шын пырақ.
Кезсе ойым барша, барлық —
Ақылымның тұтқыны.
Неге болды, не боларлық...
Бәрін өлшеп түр сынап.
Тән көретін бастағы көз
Байкамайды жан сырын.

Көр де ақылға сал деген сөз,
Көз керек қой ойлырақ,
Хақиқатты дәл көруге,
Жан көретін көз керек.
Бас көзімен сенделуге
Бізге рұхсат жоқ, шырақ!
Сөнген ойды жандыруға
Жан берерлік сөз керек.
Жаны жоқты нандыруға
Жан керек қой млырақ.
Молдалардан дін сұрасаң,
Сандырақтап сандалар.
Пәншілермен бас құрасаң,
Жан, құдай жоқ, дер тұрақ.
Біз хақиқат елегіне
Осы екеуін елесек,
Түкке тұрмас керегіңе,
Екеуі де қалжырақ.
Пәнші дейді: «қайда тәңірі?»
Дінші дейді: «менде тұр!»
Екеуі де сөзге нанды,
Таза ақылдан жоқ сұрақ.
Пәнші нанды бес сезімге,
Дінші адасты жолынан.
Сал ақылға, дұрысы не?
Дәлелін тап жақсырақ.
Кім жасаса зор машине
Онда одан не қалар?
Қүдіретімен қалды, әрине,
Сайраған із шам-шырақ.
Түп негізді жаратушы
Меңіреу ме, есті ме?
Таза ақылға сынатушы,
Тайқымай айт сен, бірақ.
Шынды білмек ойласаң сен,
Алдыменен жанды біл.
Ең керекті үш сұрақпен
Жан құлағын қой бұрап.
Келді қайдан, қайтсе пайдам,
Өлгеннен соң не болам?
«Мен» деген жан — ақыл айнама,
Жоғала ма сол шын-ақ?
Бар болған зат жоғала ма,

Жоқтан әсер қала ма?
Аш көзінді түмшалама,
Кетпе ақылдан тым жырақ.
Осы әлемде барша, барлық —
Жанды ақылдың табысы.
Нәрсесі жоқ бос қаларлық —
Мейлі, шөп пен топырақ.
Шын сүю бар, жирену бар,
Мақсұты бар, еркі бар.
Жаратылған неге бұлар?
Осыны тап ой құрап.
Барша әлемнің нәрселері
Болса жанның әсері.
Есті сол жан, тәңірі әсері
Тазалықты тұр сұрап.
Шын таза жан тазалықпен
Тәңірісіне бармақ ол.
Мейірім, ынсап, әділеттен
Ағызам деп нұр бұлақ.
Мына жақта нәпсі жатыр
Қиянатты жастанып.
«Бармайық, — деп, — қойшы, батыр»,
Етегінен жұлқылап.
Ындының сен иесін,
Кімге көндің ерік беріп?
Міне байқа жан жүйесін,
Аса берме бұрқырап.
Әділет пен мейірім, ынсап,
Құлшылығым тәңіріме.
Қиянатқа жанды жұмсап,
Жанбан отқа шырқырап.
Жанға көнсем, жан иесі —
Тәңіріге де көнгенім.
Таймай өлсем, жолым осы,
Нәпсі қалсын зар жылап.
Таза діннің шын негізін
Ұстаған бір пенде жоқ.
Дүние толған көп шатақ дін,
Бәрі бірдей шатпырақ.
Дін тазасын діннен ізде,
Дін шатағын сынға сал.
Анық айна өзіңізде,
Айда ақылды қаттырақ.

Шала дінді пөнде таппас,
Дін тазасын ой табар.
Еркін ақыл тіпті адаспас,
Кезсе кірсіз жарқырап.
Шынды таптым, қайғы басты,
Шын сырымды айтайын.
Дін де, пән де қатты адасты,
Дау сабасты барқырап.

АДАМШЫЛЫҚ

Кісіге адамшылық неге керек?
Адамдық – өзге айуаннан артық, демек!
Ит талаған төбеттен қалай дейсің,
Аямай әл келгенін жұлып жемек.
Мейірімсіз қасқырда да күшті өмір бар,
Артылған жерің қайсы онан бөлек?
Үнемі сен жерінді қайдан білдің?
Бұл дүние кезек берер істі өңгелеп.
Онан қорқып, обырлық қоймасаң да,
Адам боп, хайуаннан болсаңшы ерек!
Жалмағанша, жәрдемің тигізсеңші,
Жығылған, жылағанға болып көмек.
Мархабатты¹ теріс деп кім айтады?
Адамшылық сол дейді тамам зерек.
Мейірім – жақсы, зұлымдық – жаман дейсің,
Қасқырлыққа қайтесің құр дөңгелеп.
Жаны ашып жәрдем қылмай өткен адам –
Өсіп, өшіп құлаған бір бәйтерек.

Қаламым – қарындасым – жан жолдасым!
Жау болды, жан аяспас сан жолдасым.
Қайрылып, мейірімденіп қарамайды,
Кеше аласа, бүгін зор, паң жолдасым...

Жарқырап нұрын шашып, жанады шам,
Талайлар пайда алады жарығынан.

---

¹ *Мархабат* – «рахым» дегендей мағына береді. Рахым етіңіз, келіңіз, алыңыз т. б.

Су тамып, не жел тиіп сөне қалса,
Көрмей, басып, таптайды пайда алған жан.

Демеймін мұңымды айтып зарланайын,
Жаралыс солай қылған адам жайын.
Жарық алып жалғанды тексерсең де,
Таза жүрек таппайсың, сол уайым...

«ТАҢ» ЖУРНАЛЫНА ЖАҢА ӘНМЕН БАЙҒАЗЫ

Жаңа ойдан
Шығарған
Бір бөлек бұл ән.
Жақсы үнді,
Ұғымды
Жас керек бұған.
Толға,
Шырқа,
Байқап жас жүрек.
Әншілерден
Сол тілек.
Жорғалат,
Сорғалат
Мұндандырып,
Тамылжытып сал.
Бойды еріт,
Ой кеңіт,
Әсер беріп.
Тыңшы жанын
Билеп ал!
Бос айғай,
Құр ойбай
Ән деме, ойла.
Тұз-дәмсіз,
Түк нәрсіз
Ас жеме тойда.
Жасық еттен
Қандай пайда бар,
Болмас онда
Тәтті нәр.
Ұйқасты,
Сипатты,

Ішкі сырлы жырынды
Әнге қос.
Сөзі – жан,
Әні – тән,
Жарасымды болса,
Тындар оны дос.
Жыршылар
Ән салар,
Толғанып ойдан.
Мұңлы зар,
Қозғалар
Байқалып бойдан.
Жаныңнан
Бір майда
Сыр шығар.
Сезімі ояу
Оны ұғар.
Тіл билеп,
Үн күйлеп,
Суреттесе,
Өмір жайын ән.
Мұңлатса,
Шырқатса,
Ентелетсе,
Оянбай ма өлген жан?
Жана әнім –
Байғазым,
Құттықтап журнал.
Кәрі жан.
Салып ән,
Жыбырлап қозғал.
Алдынан шық
Майда ән сала,
Қабыл алсын жас бала.
Домбыра ал,
Әнге сал,
Шілдеhana күзет енді сен.
Ер жетсін,
Тербетсін
Елді жаңа,
Нұрлы, әсерлі сөзімен.
Толқынға,

Күлкынға
Сокпас бұл жас,
Зорлықтан,
Қорлықтан
Токтасын жолдас.
Еркіндікпен
Өсіп көп жаса,
Ел камынды ойласа.
Қаламды,
Табанды
Жастар,
Жатпай жақсы сөзді жаз.
Емделмей,
Жөңделмей,
Басын ашпай,
Сорлы елінді қылма таз.
Тілменен,
Пұлменен
Көмектеп, қолда.
Әр бойға,
Соны ойла,
Сараң болма.
Жәрдеміңнен
Жасқа толар ол.
Адасқанға табар жол.
Болма қор,
Үміт зор,
Хат білгенің алып оқы, бар.
Көксеген,
Жетпеген
Ойың сенің үйренеді талай зар.

Молдалар өзгелерді көпір дейді,
Өзі надан, наныңыз, түк білмейді.
Өзімшілдік көкейін тескен сорлы,
Аузына келгенді айтып жанын жейді.

Орыстың жақсыларын білмес қазақ,
Болып жүр сондығынан көпке мазақ.
Өнерлі, білімді елден тәлім алмай,
Қуларға еріп, момындар тартар азап.

Ойлы,
Шешен,
Қаламды таланттылар,
Жан беріп көркейту —
Сіздерге аманат.

Жаны — сөз,
Тәні — ақша,
Бұларсыз ер жетпес,
Әсерсіз сөз жазса,
Көңілді тербетпес.

Осы екеуі
Пар келсе,
Көп жасайды.

Сөз жазып,
Пұл беріп,
Ел болса, көмектес.

«АДАМНЫҢ ЕРКІ ҚАЙДА», — ДЕП АҚЫЛДАН СҰРАҒАНЫМ

Шын жаным,
Қорғаным —
Жалғыз сен, ақыл.

Жүрегім,
Тілегім —
Шын менен мақұл.

Ақыл үшін құрбан барлығым,
Анық ұқсам жарлығын.

Налындым,
Жалындым,
Шиені шеш,
Еркім, емін тап.

Ойымды аш,
Дертім бас,
Жазамды кеш.

Рахым етіп,
Мені аяп.
Бар ма еркім,
Сол дертім,

Жетекшім себеп,
Тым күшті ол,
Бермес жол билеттім деп.

Туғызған,
Сол айдап,
Жүргізген.

Әр өмірге
Кіргізген.

Жылатқан,
Уатқан,
Қуантқан,
Құлатқан да сол.

Ерік қайда,
Не пайда,

Жұлқынсам да табылар ма еркін жол?

Жүрмек те,
Өлмек те,

Тумақ та сонан.

Кім көнбес,
Кез келмес,

Салмақта, ойлан,

Себебі жоқ бір іс қайда бар?

Бәрі соған байланар.

Ерік жоқ,
Атқан оқ,

Бір мен емес,
Барша әлемге жол.

Ойға да,
Бойға да

Еркін бермес,

Неге осынша күшті сол?

Ойласам,

Барша адам —

Суға аққан дөңбек,

Себепке,
Кезекке

Тамам жан көнбек.

Әлсіз бен күш тағы себептен,

Кім құтылар кезектен?

Жақсылық,

Жамандық,

Бәрін себеп билеп алған зат.

«Мен білдім,

Іс қылдым

Өзім билеп» дегеніміз, тіпті, ұят!

АҚЫЛДЫҢ ЖАУАБЫ

Шын ақыл,
Бір мақұл
Түсірді ой маған,
Мақсұтың,
Ындының
Еркін ғой саған.
Жаралыстың берген еркі сол,
Талап ет сен таза жол.
Бұзыққа
Қызықпа,
Ындыныңды
Тура жолға сал.
Жетсең де,
Кетсең де,
Мақсатыңды бұзба,
Осыны ұғып ал!

Бұл өмір,
Екі айыр,
Өзендей ағар.
Сен қаққан,
Әр жақтан,
Кез келе қағар.
Таза жолдан
Таймай барғаның —
Жетпесең де алғаның.

Құбылсаң,
Бұзылсаң,
Не қызығып,
Не именумен,
Қайта алмай,
Байқалмай,
Себепке еріп,
Жетектеліп өлдің сен.

Міне еркін,
Шын көркін,
Ындыңды таңба.
Болмасқа,
Толмасқа,
Мақсатты салма!

Ие бол,
Тура жол,
Берді хабар анық.
Ақыл нан,
Терең ой,
Ындын қой,
Мұны табар,
Сезімі ояу, есті жан.

Аңшылық әуелінде қандай тәтті,
Еркіндік, кім жек көрер салтанатты.
Бұл күнде қоңлы тұғыр табылса да,
Аздан соң желдіктерсің жауыр атты.

Айтпаймын сөгейін деп азаматты,
Дей көрме мұны осы шал неге шатты.
Салынбай біржолата аң қуғанға,
Еңбек пен ескере жүр қанағатты.

Толғанып ақын айтар әрбір затты,
Сөзімнің іші жұмсақ, сырты қатты.
Алпыс жыл аңшы болып алжыған шал,
Дерсіндер бізге ашады насихатты.

Ойласаң, біздің заман мұнан жат-ты,
Ол дәурен ойран болып, құмдай батты.
Жұмысы бұл уақыттың — адал еңбек,
Заманың көтермейді бұл саятты.

ҚОРҚЫТТЫҢ САРЫНЫ

Кешегі кеткен ер Қорқыт
Кейінгі жанға болды ұмыт.
Сарынын соның салайын,
Ескі әуез демей құлақ тұт.

Аңғармай кетпе арынмен,
Қобызбен Қорқыт сарнаған.
Болмады жері бармаған.
Мұңлы әнмен өмір суреттеп,
Сол әнін соған арнаған.

Ашулы, зарлы сарынмен,
Қорқыт – түбі түрік, қалмақ.
Ойы – өмір мен өлім жайын әнге дәл
салмақ.

Ол ән аяғын сөзсіз сарынмен,
Шер тарқатыпты, зарлап.

Басында жырмен бастаған,
Екі рет жырлап тастаған.
Аяғын әнмен шырқатып,
Бір ауыз сөзді қоспаған.

Әсерлі үнмен толғаған,
Сол әнді ойым ұнады.
Зарласам, көңлім тынады,
Сарынға өлең салдым мен,
Түп-түгел сөз боп шығады.

Көрінді түзу сол маған,
Жасқа ұнамайды сарын.
Қайдан біледі ол,
Кәрілерде не сыр, ой барын.
Жат құлағына жастың мұндай ән,
Ол сезе ала ма нәрін?

Бұл әнге өлең салғаным –
Бұрыннан ойдағы арманым.
Сарнайтын мұны бақсы жоқ,
Жек көрдім ұмыт қалғанын.

Ескіден қалған бір жұрнақ,
Жақпаса қойсын жастарға.
Жырлаймын ойлы достарға,
Мен өлсем, сарын жоғалар,
Қимадым көміп тастарға.

Сондықтан айтқан бұл жұмбақ
Сарын тез жайылар бойға.

Айдап түсірер сен білмеген
Тіпті жат ойға.
Жын-бақсыларға келер сондықтан,
Жас жиылғандай тойға.

Сарынға жастар салмасын,
Арам жын келіп қалмасын.
Таза ақыл табам деп жүріп,
Абыройын жойып алмасын.

Ол дайын болар қасында,
Шақырма ішпей мастарын,
Байқа, ал, шақырам жынды,
Ойла тереңнен,
Нені ішемін, шақырам мен кімді?
Ол адамдыққа мені жеткізер,
Сол жояды шер-мұңды.

Алып кел шарап тазасын,
Денеме нұры тарасын.
Ұйқыдан әбден оятып,
Жаралы жүрек жамасын.

Мас болмай кірмес ақылым,
Қойқаптан қозғал жындарым,
Тауып кел істің шындарын.
Хақиқат айтсам адамға,
Білмеймін кімнің тындарын?

Сынайын теріс, мақұлын,
Бері кел, тотсыз асыл айнама,
Білдір анығын, не хақиқат,
Не жөн, не пайдам?
Сал тура жолға мені, жетекшім,
Бұл – сыналатын майдан.

Бақсымын жырлап сарнаған,
Денем жоқ әсер бармаған.
Мидағы жыным, түгел кел,
Хақиқат іске арнаған!

Басайын қобыз пернесін!
Монтаны талай мұңдар бар.
Нәпсіге ерген сұмдар бар,
Адамды аңша аулатқан.

Алдамшы, арсыз жындар бар,
Ондайлар маған келмесін,
Олар – жөдігөйлер жайтан,
Ойды улатып,
Көзді байлап жүрген қу сайтан.
Сол хақиқатты айтам!

ТІРШІЛІК, ЖАН ТУРАЛЫ

Қасыңа қылыш қайратқан,
Досыңа гүлдей жайнатқан.
Ерік пен талап, ой беріп,
Ойынды сөзбен сайратқан
Жан емес дейді «білгіштер».

Осыған нанған есерлер,
Ойы кем, сөзге шешендер,
Ақылмен жанды тексермей,
Денешіл, пәншіл кеселдер
Дәлелсіз сөзбен ілгіштер.

Бұл жан басынан бар,
Ойла, тексер ақылмен,
Құр сөзге нанып ден қойма!
Шын таза ақылдың таппас заты жоқ,
Ол қасиетін жойма.

Оларды сөзбен қайраған,
Ақылдан алыс айдаған,
Ойменен тапқан бұлдыр деп,
Дене мен пәнге байлаған,
Баяғы Конттың¹ сөзі еді,
Жананы көрсе жүгірген,
Ақылдан әбден түңілген,
Осыдан дұрыс жол жоқ деп,
Бұл ұды судай сімірген,
Дененің соқыр көзі еді.

Дене сезіміне нанба!
Сағым су ма екен?

¹ Конт – Август Конт – 1797 жылы туған, 1857 жылы өлген (автор).

Барып көрсен таяу сол маңға,
Бар дене, сезім түгел алдайды,
Бұл сөзімді әбден анда.

Радийді бұрын біліп пе ең,
Электр ұстап көріп пе ең?
Бәрін де тапқан таза ақыл,
Аспанда ұшып жүріп пе ең?

Көрінбес зат бар бірталай,
Шығады жаннан көп қуат.
Спирт, гипноз, телепат,
Пакризм мен лунатик,
Жан сезу, түскер – бәрі жат!

Жан жоқ болса, бұл қалай?
Ойла, жанның жоғы шын ба.
Сал сөзімді терең ақыл менен ой сынға,
Сен бұл дәлелге кетсең тоқтамай,
Мен тағы айтамын, тында!

Электриядан не шықты,
Істедің талай қызықты!
Дәл өзін көрген адам жоқ,
Шын затын оның кім ұқты?
Ісінен білдік барлығын.

Жан ісі онан бір бөлек,
Еркімен ойлап түрлемек.
Жан қожа тәнге, тән құлы,
Еріксіз айдап жүр демек,
Тән істер жанның жарлығын.

Жанды билей ме екен дене,
Болса бір сипат тәннен шыққан?
Билер жан неге?
Жан өсіріп тұр тәннің баршасын,
Тән жан жаратты деме!

Басында жоқты бар қылған,
Жоқтықты жойып көр қылған.
Есепсіз дене жаратып,
Еріксіз жиып нәр қылған
Жан емей енді немене?

Жарыктан бізді бу қылған,
Құбылтып буды су қылған.
Суынан топырақ қатырып,
Топырақтан жасыл туғызған
Ие кім сонда денеге?

Жансыз тән қалайша жүрмек?
Сол жан емес пе денелерді қозғап өсірмек.
Бас қозғалыс қой жанның атасы,
Ол жаратады түрлеп.

Сол жаннан талай жан өскен,
Жанына қарай тән өскен,
Өсімдік жаны нашар боп,
Олардан жәндік және өскен.
Жәндіктен адам жаралған.

Жадында қанды емізген,
Ауызсыз қорек жегізген,
Туғызып түзеп өсіріп,
Өзінді-өзім дегізген
Тіршілік сөйтіп таралған.

Енді тоқтадың ба жаным?
Жолдан тіршілік шықты деген сөзге жоқ
наным,
Қой пәленше-екем айтты дегенді,
Ол қате екені мәлім!

Таза ақыл анық адамда,
Әлім бе мейлі, надан ба?
Айтқанға нанба шынға нан,
Жетектеп ойды әманда!
Ойланбай салма жарысты.

Ақылдың көзін байлама,
Білгіш деп басшы сайлама.
Оқуым дінім наным деп,
Әдетке қарай айдама.
Ақылға сынат әр істі.

Ұқсаң айтқанымды шындап,
Тағы сөзім бар,
Ақылыңмен оны көр сындап!

Ол – басқа жанда бар ма таза ақыл?
Сен осыны түр тыңдап.

Құбылған әлем жарысы,
Ақылды жанның табысы!
Басында-ақ онда ақыл мол,
Мақсатты ретпен әр ісі,
Тереңнен ойла аңғар да.

Көресің, шырақ сен мені,
Көрсін деп бұйткен кім сені?
Теп-тегіс қара денене,
Ойламай ақ қой өзгені,
Мақсатсыз біткен тән бар ма?

Ойлы адамсың ғой сен де,
Бар ма мақсатсыз, тәртібі жоқ нәрсе
әлемде?

Ол меніреу күш емес байқасаң,
Пән айтты ғой деп сенбе!

«Сезіміміз заттан жаралды», –
Деген сөз мүлде арам-ды.
Ақылды жанның мүлкі әлем,
Тәртіппен өсіп таралды,
Осыны неге білмеген!

Меңіреуде мақсат бола ма?
Ақылға осы қона ма?
Құбылтып түрлеп бояған
Қу сөзге көңіл тола ма?
Дәлелі миға кірмеген.

Олар шатақ діннен қашқан,
Сөйтіп жан жоқ деп тіпті
Алысқа кетіп адасқан.
Бар обалы оның шатақ діншілде,
Сол дінді бояп басқан.

Еркіндік талап, шын сүю,
Жирену, мақсат, ой түю,
Қуаныш, қайғы, күлкі, ашу,
Денесі сау боп жан күйю...
Жансыздан бұлар шығар ма?

«Айуаннан адам өзгерек,
Жаралған дене бір бөлек.
Сондықтан ойлап білді адам,
Жаны жоқ» дейді психолог,
Сау адам мұны ұғар ма!

Көзге көрінбеген затты «жоқ» деп отырып,
Ертеңінде талай сыр тапты.
Ол жан туралы оны ойламай,
Бар жанды жоқ деп шатты!

(Бұл Жан туралы өлеңнің мұнан кейінгісін басқа бес буынды, екі тұяқ жырмен жазып, аяғындағы сарынға салған жыр қалдырылған.)

Жаралыс басы – қозғалыс,
Қозғауға керек қолғабыс.
Жан де мейлің, бір мән де,
Сол қуатпен бол таныс.
Әлемді сол мән жаратқан.

Қозғалмаса көшпейді,
Көшпеген нәрсе өспейді.
Өспеген нәрсе өзгермес,
Түрден ол түрге түспейді,
Қозғалыс түрлеп таратқан.

Қозғаған қуат – жан дейміз,
Жан өсті жаннан сан дейміз.
Сол жандар әсер берген соң,
Жаралды сансыз тән дейміз,
Жанына қарай тән солар.

«Өсімдік күннен алады ас,
Күн суық болса, түпке қаш,
Дым тиіп, нұр кең жылытса,
Өс тағы жайнап, көңіл аш!» –
Дейтұғын жанда мән болар.

Жұмыртқада ұрық жатпай ма?
Олар да тамақ татпай ма?
Жылынса, яки егілсе,
Онан да таңы атпай ма?
Орасаң да өлмес бидайы.

Жандықта шаһуат болмай ма?
Жатынға барып қонбай ма?

Құбылып қаннан тән жасап,
Түзеліп әбден толмай ма,
Сіздерге мәлім әр жайы.

Осыны ақыл ұқпай ма?
Дене жаның тықпай ма?
Бастапқы есті, жанды ақыл
Адамнан келіп шықпай ма?
Осыдан өзге шын бар ма?

Айтамын мұны жастарға,
Таза арақ ішкен мастарға,
У ішіп, қулық жинаған,
Айтпаймын қуыс бастарға.
Ол ұғынбас, тындар да.

Анықты білмес діншілдер,
Өзімшіл, ойсыз, күншілдер.
«Жаныңды жолдан қосты» деп,
Шарифат айтып күнкілдер.
Ойында биттей сәуле жоқ.

Дін айтты: «маған нан», — дейді,
Адасқан дінді пән дейді.
Мағынасын анық біле алмай,
«Рух» деген сөзді жан дейді.
Осыдан жаман әуре жоқ.

Рух деген дінсіз таза ақыл,
Мінсіздің ісі шын мақұл.
Айуандағы ақыл ол емес,
Аз ғана сөзім — аз тақыл.
Құраныңды оқы нанбасаң.

Аз ақыл ондай көпте бар,
Айуанда айла, еп те бар,
Өсімдіктерде сезім көп,
Көбелек жейтін шөп те бар.
Әлемнен сұра, алдасам.

Нәпсі дер рухсыз жандарды,
Мейлі адам, мейлі аңдарды.
Үстіртін қарап ұқпайды,
Қай молда мұны аңғарды?
Мәнісін білмей шатасқан.

«Тәпсірші» деген атақ бар,
Қарсы айтсаң, молда қақақтар,
Анығын таппай айтылған
Тәпсірде талай шатақ бар,
Ой-жотамен адасқан.

Пәнші мен дінші тындамас,
Жиреніп мұны ұнамас.
Өйткені олар бір езу
Әдетін тастап, шыдамас,
Арланбай бұған еруге.

Бұлқынып, тулар, зарланар,
Дәлелін іздеп қарманар,
Иманын бұзу оңай ма?
Күндерде қызар, арланар,
Дәлел жоқ жауап беруге.

Пән менен дін деп қор болар,
Ойында – өзі зор болар,
Ноқтадан басын ала алмас,
Жетекшіл айуан сол болар,
Ақылға анық жүгінбес.

Көнбеуге талай бұлтақтар,
Күдікті болып қипақтар,
Миына түсіп біздің шоқ,
Желкесін қасып сипақтар,
Онысы бізге білінбес.

Өзімшіл, нәпсі, жайдары-ай!
Көгенде қойың бірталай.
Күнгіртке көзін қадалттың,
Аныққа қарар ол қалай?
Бастағы миға қол жетпес.

Ақылын сатып есер қу,
Бал екен деп ішкен у.
Онысын өзі сезбейді,
Тәні сау болса, жаны ауру,
Емдейін десең, емдетпес.

Күлерсің мас деп сөзіме,
Мастығым жақсы өзіме.
Тазасын тауып бір жүтсең,

Көрінер еді-ау көзіңе,
Алдыңғы айтқан емдерім.

Жарамсыз болса біздің жол,
Дәлелінді айт, жақпаса ол,
Ұқпасаң, қылар лажым не?
Мен кеттім, сіздер аман бол,
Айуанмен анық тендерім!

Жалындап жанба, жүрегім!
Табылар әлде тілегің...
Адамның арты бұл емес,
Кейін де келер, білемін.
Сынайды солар мұныңды.

Таза ақыл ақты барлайды,
Дәлелсіз сөзді алмайды.
Танитын жанға кез болса,
Хақиқат жерде қалмайды,
Жалғанға сатпас шыныңды.

Көнбеді деп күйгенің —
Тіріде мақтан сүйгенің.
Ақылды әбден тасалап,
Мақтаннан перде кигенің,
Жолама, сірә, мақтанға!

Баршаға жаның ашысын,
Қышыған жерін қасысын.
Аузыңнан мейлі сары алтын
Бұлақтай ағып тасысын,
Сонда да түспе қақпанға.

Кетті — келді,
Толды — семді,
Өзгеленді бұл ғалам.
Туды — өлді,
Жанды — сөнді,
Өршіп, өнді қайтадан.
Дөңгелеткен,
Өңгелеткен
Түк білімсіз күш пе екен?

Тіпті мінеіз,
Кемшіліксіз,
Есті қылған іс пе екен?
Жан деген не,
Мүлде өле ме,
Шын жоғалып, сөне ме?
Дене жөндеп,
Жоғары өрлеп,
Тағы «мен» деп келе ме?!

Аурусыз жанға айла жоқ,
Аурулы жанға дәрі бар.
Аурусыз адам қайда жоқ,
Аурудың онда бәрі бар.

Аурусыз жандар – мисыздар,
Мисызда ауру бола ма?
Тәні сау, миы науқастар,
Ондайға дәрі қона ма?

Милыда ойсыз күн болмас,
Ауырмай миы тұра ма?
Миынан басқа ем қонбас,
Емдейін бе деп сұрама!

Мал да аяулы,
жан да аяулы болса егер,
Малды аяма,
жаның үшін малды сат!
Жан да аяулы,
жар да аяулы болса егер,
Жанды аяма,
жарың үшін жанды сат!

ИМАНЫМ

Қырықтан соңғы иманым –
Отыз жылдай жиганым.
Көп ғалымның сөзінің
Ақылға алдым сыйғанын.

Молдалардың әдісін,
Пайғамбардың хәдісін,
Әулиелік жәдісін,
Алмадым ақыл тыйғанын.

Айтса қандай ғалым зат
Дәлелсіз болса, бәрі ағат.
Даусыз таза хақиқат
Жолында жанды қиғаным.

Үйретсем иман адамға,
Әлімге, мейлі наданға.
Қолы жүйрік, көзі өткір,
Көңілі соқыр шабанға.

Түзетсем оның тілегін,
Тірілтіп өлген сүйегін.
Жұлып алсам жүрегін,
Кеудесін басып табанға.

Айқын аққа сенбейді,
Теріс деп дәлел бермейді.
Көкейіне енбейді
Құлағына құйғаным.

«Білмеймін» деген иман ба?
Ол ақылға сыйған ба?
Айтудан ақыл тыйған ба?
Жасырады иманын.

Философ сөзін оқыдым,
Талайын ойға тоқыдым.
Кітабын да көргемін
Әулие мен сопының.

Бәрін де сынға салғамын,
Керектісін алғамын.
Ашып, алып тастадым
Таз басының қотырын.

Саяз ақыл бас ұрған,
Мақтауын көктен асырған,
Жаба тоқып жасырған,
Талайдың жардым шиқанын.

Ақылдан адас қалмайым,
Дәлелсіз сөзді алмайым.
Бос жетекке бармайым,
Көтермеймін қиқаңын!

Шошыма, достым, сөзімнен,
Сөз – құдайдан шыққан бу.
Ұқпасаң көр өзіңнен,
Жүтқызайын нұрлы су.

Ішіп алып мас болып,
Мал, мақтанға қас болып,
Нәрестедей жас болып,
Қайта жарал, қайта ту.

Арақ ішіп құтырсаң,
Бар киімді сыпырсаң,
Дүниеден мүтылсаң –
Жолға түстің түп-түзу.

Қанжармен ішің тілемін,
Бар сырынды білемін,
Мазақтаймын, күлемін,
Деме сиқыр, неткен қу.

Өлсең, сөзбен тұрғызам,
Еріксіз мойын бұрғызам.
Айтқанымды қылғызам,
Жүрегіңе төгіп у.

Сиқырыммен жүгіртем,
Жар бетіне үңілтем.
Дүниеден түңілтем,
Кереметті мен жаду.

Қасиетті баламын,
Жаныңды билеп аламын,
Дененді отқа саламын,
Жалыны шықсын гу де гу.

Байлаймын да көзінді,
Патса қылам өзінді.

Ұғып отыр сөзімді,
Ел билетем жеті ру.

«Мейірім», «Ынсап», «Әділет»,
«Шыдам», «Шыншыл», «Харекет»,
Түп қазығы: «Ақ ниет» —
Бұл жетеуін ел қылу.

Ешкімге зиян тигізбей,
Кәріптің көңілін күйгізбей,
Сайтанға беттен сүйгізбей,
Жүрегінді нұрмен жу.

Мақтанды алма ойыңа,
Кек сақтама бойыңа.
Барма дүние тойыңа,
Ойнаса да уда-шу.

Егер мұны қылмасаң,
Айтқаныма тұрмасаң,
Өз нәпсінді бұлдасаң,
Саған арам сөз ұғу.

Мақтанып оттай саулама,
Жақынды жаттай жаулама,
Өлсең де адам аулама,
Аң жейтұғын болма аю.

Оқуың, дінің, дағдың көп,
Не бір білгіш айтқан деп,
Кетпесін сол жетелеп,
Жарамас үйтіп ой көму.

Ақылыңа ұстат қол,
Тура апарар сені сол.
Жардың жолы қиын жол:
Шытырман тоғай, қалың ну!

Шын асықтың әрбірі
Өліп топырақ болды да,

Жаралыстың тағдыры
Жаратты мені орнына.

Бәрінің нұры қосылған
Мол керемет менде бар.
Жалғыз жарға шоқынған
Қайда мендей пенде бар?

Менің жарым қыз емес,
Хақиқаттың шын нұры.
Оны сезер сіз емес,
Көзге таса бұл сыры.

Жасырып тұр жар өзін,
Бас көзімен қарама.
Жүрегіңнің аш көзін,
Жанның сырын арала.

Көрем десең жарымды,
Мас бол, жүрек тазала.
Өртеп жібер барынды,
Қарсы ұмтыл қазаға.

Көрсең оған бас ұрып,
Етегінен айрылма.
Не көрнеу, не жасырып,
Нәпсісіне қайрылма.

Бұл сәлемді есіңе ал,
Егер жетсең тілекке.
Жар қанжары – маған бал,
Сұқсын сорлы жүрекке.

Талай асық жаралсын
Жар ағызған қанымнан.
Жер жүзіне таралсын,
Жерді жусын қызыл қан.

Сайтан қашып асықтан,
Асыл озып жасықтан,
Бейіс болсын бұл жалған
Жүректен кетіп сасық қан.

Әлемді түгел мен көріп,
Ешкім мені білмесе.
Мұқтажым, нәпсім жоқ болып,
Зияным жанға тимесе.

Мисыз мына көп жынды
Осы биін билесе.
Залым жеңіп момынды
Басылған нандай илесе.

Партия болып таласып,
Біріне-бірі шүйлесе.
Боқ жеген аузын жаласып,
Ылыққан иттей күйлесе.

Түзеттік деп өмірін,
Бұзғанын өзі түймесе.
Томаша етсем көмірін,
Өртенсін деп күймесе.

Биікті десе аласа,
Жалғанды шынға баласа,
Ұлыққа шағып момынын,
Тамтығын қоймай таласа.

Қиянат қылса иманын,
Арамнан тапса жиғанын.
Айламен төрге сыйғанын
Ұлықтап бәрі қаласа.

Кешегі уағда бүгін жоқ,
Кейде жалын, кейде шок.
Балшық қора бұз да сок,
Батпақта жүрген балаша.

Шынды біреу жақтаса,
Жазасызды ақтаса.
Адалдықты мақтаса,
Арсылдап оны қамаса.

Мінезін көріп шошынсам,
Түзеймін деп қосылсам,
Орнықты деп отырсам,
Сырганай берсе шанаша.

Қараса да көз ашып,
Көрмесе менен адасып,
Қасына тұрсам жанасып,
Мені жоқ деп санаса.

Сайтанға иген мойынын,
Қулыққа толған қойынын,
Көп жындының ойынын
Қылсам-ау сөйтіп тамаша!

Күндегі таныс күн мен түн,
Жалықтым мұнан, кетемін.
Қайта-қайта бір ойын
Ұялмай ойнап нетемін!

Өзгермейтін, өлмейтін
Өмірді талап етемін.
Қайталап ойын көрмейтін
Қызыққа түпсіз жетемін.

Теріс десең, дәлел сал,
Түзу көрсең ұғып ал!
Кетпей тұрып сұрап қал,
Мен өлікке тетемін.

Шыннан өзге құдай жоқ,
Анық құдай – Шын құдай.
Ұқпай қалма алаң боп,
Шын болмаса, кім құдай?

Бұрын шын бар, бүгін шын,
Ертең шын бар – үш бөлек.

Керегі жоқ бұлардын,
Бұзылмайтын Шын керек!

Шын махаббат қылуға
Шын сабырың жетер ме?
Керілген әрбір сұлуға
Көңілің толқып кете ме?

Олай болса таза ақыл,
Әулиелік сенде жоқ.
Баянсызға бәрі құл,
Жынданбаған пенде жоқ.

Әулиедей асықтың
Қасиетін былғайсың.
Қылығын қылып жасықтың,
Бір қалыпта тұрмайсың.

Әлде сайтан, әлде жын,
Бірін тастап, бірін мін.
Адам емес, айуансың,
Неге тұрсын сен де Шын!

Анық асық — әулие,
Кереметке сол ие.
Жаны құрбан жарына,
Керексіз оған дүние.

Жарынан бөлек жаны жоқ,
Табатын басқа жары жоқ.
Асықтан аяп қалатын
Иманы, малы, ары жоқ.

Жарының жаны — жандары,
Жалынға жанбас тәндері.
Дозақтың отын өшірер
Жүректен аққан қандары.

«Шын қасиет соларда», —
Дегенім күнә болар ма?

Құбылма мінез, тайғақ ой,
Екі сөз болмас оларда.

Тасбик, сөлде, жайнамаз
Тастамасаң қыс пен жаз.
Жүрегің болса тайғақ саз,
Сопысынып қылма наз!

Тәңіріні іздеп бір мұңғыл,
Тас суретке шоқынса.
Өлсе де болып соған құл,
Иманын бұзбай отырса.

Атак, пайда іздемей,
Ойында мақтан жоқ болса.
Қиянатты көздемей,
Қанағатқа тоқ болса.

Молдеке-ау, оған танданба,
Сол кіреді бейіске.
Екі жүзді сандалма,
Сен қаласың кейісте.

Құдайың мен дүниеге
Кезекпе-кезек шоқынсаң.
Инедей пайда тие ме
Мешітте мың жыл отырсаң?!

Кімде болса шын мінез,
Болмас онда екі сөз.
Өлтірсе де көзбе-көз,
Иманын сатып алмас бөз.

Иман да сол, дін де сол —
Адаспайтын айқын жол.
Күнде, мейлің, ыза бол,
Бейіске анық кіреді ол.

Мысал емес, ындыным,
Әлгі мұңғыл — әулие.

Иман сатқан жындының
Іздегені дүние!

«Бейісте бар сұлу жар,
Мінсіз таза, хор қыздар.
Рахат берер бал кәусар»
Дейді біздің молдалар.

Айтады да бұл сөзді,
Арудан тыйды ол бізді.
Сүйме дейді бір қызды,
Молда-екемнің жыны бар.

Кәусарың рахат бермесе,
Мас қылмай ішті кернесе,
Хорды асық боп көрмесе,
Несін мақтап қылдың зар?

Кәусары болса шараптай,
Хор қызы болса қарақтай.
Қоймас па еді жаратпай,
Бейіске ондай арам нәр.

Қызына асық болмаса,
Мастықпен көңіл толмаса,
Көкейіме қонбаса,
Бейісің маған мұз бен қар.

Молдеке-ау, олай емес қой,
Қыз сүйіп жеміс жемес қой.
Мысалмен айтқан кеңес қой,
Тәпсірлеуге миың тар.

От емес қой тозақ та,
Дүние ісі жоқ о жақта.
Барамыз ғой қонаққа,
Сонда анықтап байқалар.

Жалықпас, бітпес рахат бар,
Азабы оттан қиын, тар.

Нәпсіге ерген молдалар
Қыз күшуға тым құмар.

Өртейін деп отқа көмдім, от жүрегім жанбады,
Жанды апарып жарға бердім, пара ғой деп алмады.

Жан, тәнімді, иманымды — асылымды бойдағы,
Аямадым жиғанымды, сонда да көз салмады.

Жар қараса тірілуші ем, қарамаса, мен — өлік,
Рахым етіп қылмады-ау ем, енді үмітім қалмады.

Сүйтсем, онда сыр бар екен, байқамаппын мен оны,
Қосылайын, өлсем деген амалы екен, алдады.

Өліп едім, жар бірігіп, бір бейісті тандады,
Ләйлі — Мәжнүн қарсы шығып, ерулігін камдады.

Тірілікте қосылысқан —шын жар емес, ойнас ол,
Ондай асық шынға дұспан, ол бейіске бармады.

Жар сипатын білсеңіз де, нәпсің «өлмей» деме жар,
Айла, алдау өзіңізге, шын хақиқат қанбады.

«Сен — жарым» деп, алдаған еп, тиеді оқ боп кеудеге,
Өкінеді уайым жеп, ол аныққа нанбады.

Жар көрмеген надандар
Жарың кім деп күледі.
Оқыған, ойсыз адамдар,
Жансыз өмір сүреді.

Ойласам, олар — жанды өлік,
Меңіреу, мисыз бір көлік.
Осыдан жоқ өңгелік,
Адаммын деп жүреді.

Нұрыңмен жарық жүрегім,
Ғайыптан хабар біледі.

Жарымнан алған тілегім
Қап тауын нандай тіледі.

Қанжарың бер, барайын,
Меңіреудің ішін жарайын.
Нұрыңнан сәуле салайын,
Сонда оған жан кіреді.

Нұрынды көрсе болып мас,
Мейлі кәрі, мейлі жас,
Меңіреу мұны жаратпас,
Деп тәңірі ісін біледі.

Сиқыр сөзбен арбасаң,
Табиғат басын иеді.
Көрленіп кімді қарғасаң,
Қатесіз оған тиеді.

Нұрынды түгел жасырсаң,
Жаралыс кебін киеді.
Өлшемей шектен асырсаң,
Көз шағылып күйеді.

Өлшеп жібер нұрынды,
Білсін асық түрінді.
Бір-бірлеп аш сырынды,
Сонынды көңілім сүйеді.

Өмір сырын көздесең,
Жарға шоқын, жаннан без!
Сыр қаласын іздесең,
Сырлы, сұлу тамнан без!

Болат кісен — тақ саған,
Темір нөқта — бақ саған,
Дәулетің у мақтаған,
Пайда, мақтан, малдан без!

Жақын сыйлас, жатым деп,
Ешкімді айтпа халқым деп.

Бірінен-бірі тартып жеп,
Таласып жүрген аңнан без!

Дүниеқұмар, өзімшіл
Нұр таба алмас, анық біл.
Жардың сөзін құран қыл,
Шатақ дін мен заңнан без!

Пән жамылған өлімдер,
Дін жамылған зәлімдер,
Бере берсең бәрін жер,
Сол жалмауыз паңнан без!

Пайғамбар қыл ақылды!
Сол табады мақұлды!
Адасып өлім шатылды,
Ол шатасқан шаңнан без!

Қараңғыны көріп қас,
Шарап ішіп болып мас,
Жар нұрымен көңілді аш,
Күн менен ай, шамнан без!

Бұл насихат тыймаса,
Ойыңа сезім сыймаса,
Дағдыны көңілің қимаса,
Жалмауыз бол да жардан без!

Жүректен аққан қанымнан
Жиіркенбе, нұр деп біл.
Сайраған бұлбұл зарынан
Нұрланады қызыл гүл!

Гүлге асық боп сайраған,
Қызыл тілді қайраған,
Жүрегі оттай қайнаған,
Мұнлы, шерлі мен — бұлбұл!

Қайық қылып денемді,
Ақыл билеп кемемді,
Ой сарқырап жөнелді,
Шетсіз судан өтер, біл!

Жарға жетсем болғаны,
Суалған көңіл толғаны.
Басыма қыдыр қонғаны,
Ақсам-дағы миллион жыл!

Басқаны сенен білмесем,
Қайғырмасам, күлмесем,
Дүниені көзге ілмесем,
Кім мендей ер, кім әділ?!

Жендет көзің маған сал,
Иманым мен жанымды ал!
Жаңа жанмен иман сал,
Қайта жарат, рахым қыл!

Бұл мен емес, шын мені
Жарат, жоғалт өзгені.
Тазарт, мына дүниені,
Бұл адамнан қалсын тұл!

Әлемді мен билейін,
Зұлымдықты сүймейін.
Залымды ұндай илейін,
Нәпсі болсын маған құл!

Дұспаным атса маған тас —
Жар жіберген көз бен қас.
Ұстап, сүйіп, болам мас,
Бал ғой мені сөккен тіл!

Діншіл, мені күндесең,
Бұл сөзімді мін десең,
Тілінді кесең, үндесең,
Мейлің жыла, мейлің күл!

Ақылдан бойға сыр тарап,
Үміттің шамы жанған күн.
Жар есіркеп, бері қарап,
Нұрына жүрек қанған күн.

Ескі иманды отқа өртеп,
Асыл иман алған күн.

Асық жарды таптым деп,
Хақиқатқа нанған күн.

Саяз ойлы «шыншылдың»,
Қаруы адыра қалған күн.
Кеудесі тар күншілдің,
Үмітін өрт шалған күн.

Жар нұрына мас болып,
Жаралы жүрек талған күн.
Баянсызға қас болып,
Аққа көңіл салған күн.

Тауып алып тілекті,
Ұстап тұрып білекті,
Саналы, шерлі жүректі
Сары алтынға малған күн.

Ғылымсыз адам – айуан,
Не қылсаң да ғылым біл.
Ғылымға да керек жан,
Ақылсыз болса, ғылым тұл.

Ақылға еркін ой керек,
Матаудан ойды азат қыл.
Әдеттеніп ертерек,
Өрісін кеңіт жылма-жыл.

Қырық жасымды ойладым,
Жетпістемін мен биыл.
Белді бекем байладым,
Әдеттенді ой мен тіл.

Атағы шыққан жақсыға
Ақылды бойлап қылма құл.
Шатақ дін мен дағдыға
Шоқынба, досым, зиян бұл.

Дұрыс емес құр ойлап,
Ақылға сынат, сабыр қыл.
Жығылмайтын дәлел тап,
Бір езу болма өзімшіл.

Мінінді тапса кім сынап,
Аяғына бар, жығыл.
Қап бәлем деп кекті ұнап,
Сақтай көрме ойға зіл.

Бақ-дәулетке сыйынып,
Болма боран, жел, дауыл,
Аса сәнді киініп,
Қуыршақ болма сәкекүл.

Тікенің болса бойында,
Ауырса да өзің жұл.
Сергек болсын ойың да,
Еріншек болма, құр масыл.

Адамның ең асылы —
Қиянатсыз, ақпейіл.
Ең зиянкес жасығы —
Тайғақ мінез, екі тіл.

Сөз, мінезі құбылса,
Ар, иманы жоқ деп біл.
Аулақта жемтік сыдырса,
Оны ойыңмен айуан қыл.

Дұспанға да бол әділ,
Түсірме ойға тат пен ніл.
Ұмытпа, болсаң біздің ұл,
Осы өленді құлаққа іл!

Қобызым неге сарнайды?
Ажалдан хабар береді.
Сыбызғым неге зарлайды?
Деп түр ием өледі.

Дүниедегі қуаныш —
Бір азғантай жұбаныш.
Оның түбі бір налыс,
Қайғы мен рахат тел еді.

Басқа түскен әрбір іс,
Не қызықты, не кейіс,

Ойласаң, ол — көрген түс,
Соғып өткен жел еді.

Бак бермейді есіркеп,
У салады жесін деп.
Иманың мен жаның жеп,
Жерге апарып көмеді.

Ақ малтадай езеді,
Түбінде сенен безеді.
Оны ақылың сезеді,
Неге нәпсің сенеді?

Біле тұра талай жан
Саудаға салып ар-иман.
Алдап берген уынан
Көп жұтқысы келеді.

Сұлу бетін сүйгізсе,
Улатып, жанды күйгізсе,
Мандайын жерге тигізсе,
Ешкім әрі жүр демеді.

Ас бергенін дейді той,
Ол — қасапшы, бұлар — қой,
Көп мисызда болмайды ой,
Бұл не қылған ел еді!

Зұлымдық қылып елді жеп,
Ойладың әбден байырды.
Атану үшін мырза деп,
Көріпке бердің қайырды.

Құлшылық қылдым деме күр
Қобызға жаққан шайырды.
Жазалы жаның сезіп түр
Жасырғанмен зайырды.

Құдайға пара бересің,
Ылақ пен қотыр тайынды.
Жоғалтқандай көресің
Ел жылатқан жайынды.

Олай емес, шырағым,
Мұның түбі уайым-ды.
Параға берген ылағың
Ар, иманнан айырды.

Елден кешу алмасаң,
Жалмауыздай жалмасаң,
Тәңіріні малмен алдасаң,
Алдында орның дайын-ды!

Әбден толып жарық ай,
Жоғарылап өрледі.
Таласып жарға байқамай,
Нұры кемін көрмеді.

Жар киесі атқан соң,
Секпіл түсті бетіне.
Асылық айтып шатқан соң,
Қаяу түсті шетіне.

Күн сайын кетті шегініп,
Кетіле берді, кетіле.
Ұялып әбден жеңіліп,
Жете алмады ниетіне.

Қабағы ғана қылтиып,
Қара салды бетіне.
Нұрының мінін ол түйіп,
Сонда түсті есіне.

Қармақтай белі бүгілді,
Таласудан түңілді.
Жаны шықты, жығылды,
Таласты екен несіне?!

Ай өлген соң Күн шықты,
«Мен жеңемін оны» деп.
«Айдан гөрі мен мықты,
Болмады Айдың жолы» деп.

Біздің жарды көргенше,
«Қап, бәлем-ай, сені?! » деп,

«Айша кеміп өлгенше,
Тәңір алсын мені» деп.

Күннің нұрлы бетінде,
Алты-жеті дағы бар.
Уайым сол ниетінде,
Көреді-ау деп тағы жар.

Жарым нұрын шашты да,
Күн бетіне қарады.
Күн ұялып қашты да,
Тым төмендеп барады.

Нұрын сүртіп топыраққа,
Зәресі әбден ұшты да,
Қашарын білмей қай жаққа,
Тығылды жерге түсті де.

Менің жарым қандай жар?!
Ай өлді де, Күн қашты.
Мағынасын байқандар,
Сырлы сөзім сырды ашты.

Кімге келсе бір бәле —
Жар жіберген көлеңке.
Жақсылық болса егерде —
Жар нұрынан бір сәуле.

Бұл әлемнің әр түрлі,
Бөлек емес ешбірі.
Бәрі де жардың бір сыры:
Не көлеңке, не нұры.

Қырық жылдан өтіп жасым,
Ақылым болды сырласым.
Отыз жылдық замандасым,
Иманым — басшы, жолдасым.

Оқи алмай ғылым тілін,
Тұман болып жарық күнім,
Қасықпен аршыдым жылым,
Не көрмеді ғаріп басым.

Әлемді ойменен кездім,
Перевод малтасын ездім.
Жарымның сөулесін сездім,
Моланың ақтарып тасын.

Қабірден шықты көп нұрлар,
Нұры өлшеусіз сұлу бір жар:
«Деме, – деді, – ғылымым тар, –
Ерінбесең, мені аласың».

Есім шығып қуанғаннан
Адастым мен ар-иманнан.
Күдер үзіп шыбын жаннан,
Болып тұр иманым – қасым.

Жарымның нұрына жанып,
Тәнім көмір бола қалып,
Жүрегімді жарып алып,
Ағызды арамын, насын.

Беріп тәңірім тілегімді,
Тазартқан соң жүрегімді,
Деді: «ұстат білегінді»,
Дедім: «қайда апарасың?»

«Адамзаттың қылар ісін,
Иманын, ары, нәпсісін,
Жарамын, көрсетем ішін,
Ниеті мен ішер асын».

Әуелі сопыны сойды,
Жүрегін алдыма қойды.
Көріп ем талай тойды,
Дедім мен – «астапыралда!»

Қылыпты тасбиғын тұзақ
Ілмиген бір момын казак,
Буынып, көрген ол азап,
Дедім мен – «астапыралда!»

Попы мен молдасын жарып,
Көрсетті алдыма салып.
Кереметін көріп қалып,
Дедім мен – «астапыралда!»

«Құран», «Інжіл» қылып какпан,
Адам аулап сойып жатқан,
Шапанымен қанын жапқан...
Дедім мен — «астапыралда!»

Біреуді сойды «бұл — пір» деп,
Қиянатты қылып жүр деп,
Жүрегіне қара бір деп,
Дедім мен — «астапыралда!»

Айуаншы лықылықтап,
Мүритін жүр бұғалықтап.
Таңып сәлдесімен мықтап...
Дедім мен — «астапыралда!»

Алып келіп ақ патсаны,
Бауыздалған шығып жаны.
Жарып, «көрші, — деді, — көні»,
Дедім мен — «астапыралда!»

Іші толған адам төні,
Баласы һәм зорайғаны,
Кейінің шықпаған жаны,
Дедім мен — «астапыралда!»

Ақ жүрек қой дегендерді
Терісін сойды да берді.
Еті — қасқыр, көзім көрді!
Дедім мен — «астапыралда!»

Және сойды би-екемді,
Жедің ғой деп талай жемді,
«Анықтап қара, — деп, — енді».
Дедім мен — «астапыралда!»

Жылан, шаян — жеген жемі,
Көңілге аян пара екені.
Сасыпты жемінің дені.
Дедім мен — «астапыралда!»

Ұлық болған талай мықты,
Қылып жүрген жуандықты,
Ішінен көп пәле шықты.
Дедім мен — «астапыралда!»

Кедейдің еңбегін жеген,
Жылатқан ол талай неген,
Ісінен сескеніп денем,
Дедім мен — «астапыралда!»

Қиянатшыл арам досты
Басын кесіп, ішін осты.
Ол аузынан боғын құсты.
Дедім мен — «астапыралда!»

Әсер алғыш өнершілді
Алып келіп ішін тілді.
Қиянатын аян қылды.
Дедім мен — «астапыралда!»

Бір саудагер — өсімшіл бай,
Оны сойды аналардай.
Сасығанда шыдай алмай,
Дедім мен — «астапыралда!»

Паралап ол ұлықты алған,
Қиянат пен қосып жалған,
Сомына сом өсім салған.
Дедім мен — «астапыралда!»

Көбімен бір істеген ісім,
Бұрын көрген бұ бір түсім...
Бозарған соң сонан ішім,
Дедім мен — «астапыралда».

Ақыл құсы адаспай аспандаса,
Әлемде нәрсе болмас көзден таса.
Жеті көк жерден оңай басқыш болып,
Ғарышқа қол жетеді, қармаласа.
Жанның бәрі мендей жар табар еді,
Терең ой, сау ақылмен шамаласа.
Өлім маған өмірден мың есе артық,
Жарға құрбан болуға жан жараса.
Дозақ отын күл қылып сөндіремін,
Жаралы жүрегімнен қан тараса.

Жарды көрген көзімнен сүймек болып,
Ғажап па таман айуан аңталаса.
Хакикат жар нұрына канса біреу,
Шықпайды оның жаны балталаса.
Жар нұрының үшқыны осы ғой деп,
Жанған отқа шоқынам, жар қараса.
От арқылы жарыма бас ұрамын,
Тыңдаман, көпірсін деп, табаласа.
Адамға періштелер сәжде қылған,
Адамнан жарым артық тым тамаша.
Жалтарып жардан нұрын жасырғаны,
Күн батып, жер жамылып, қорғаласа.
Жер жүзіне қып-қызыл гүл бітірем,
Көзімнен қанды жасым сорғаласа.
Жарды көрген көзіме шоқынып жүр,
Су бұрандап майысып жорғаласа.
Тау тапжылмай, ағаштар қалғыр ма еді,
Бастарын жар сиқыры торламаса?
Көрсен еріксіз сайрай ма ақын-бұлбұл,
Көңіліне гүлдің нұры орнамаса?
Асықсың деп айықтар сөккенменен,
Ұялмай ма мас ақыл қорламаса?

Сау жүрек тесіле ме оқ батпаса,
Оқ орнынан біздің ой — шыққан маса.
Айық адам аңғармас ішкі сырды,
Байқайды, сол тесіктен мас қараса.
Араққа ақыл, мастыққа ой билетпек —
Оңай емес ертерек ойланбаса.
Тәкаббар өзімшілді құдай ұрар,
Ақылына бас имей шалқаласа.

Сопыларға біздің жар бір қараса,
Жар нұрымен жүрегін араласа.
Жанын жан, ескі иманын иман демей,
Байғұстар қалар еді-ау таң-тамаша.

Тауық неге шақырар сағат сайын?
Дей ме уақыт өткенін ұқтырайын.
Кейде зарлы дауыспен ит ұлиды,
Білемісің, қылып тұр нені уайым?

Гүлді көрсе мұңлы өнмен бұлбұл сайрап,
Айтып тұр ма баянсыз өмір жайын!
Таң бозарса, аспанда күйқылжытып
Әнді неге салады бозторғайың?!
Ғылымдылар тексеріп көрді ме екен,
Әлемнің қиын сырлы осындайын?
Ақылым соның сырын тап деп отыр,
Десем де ой жетпесті мен қумайын.
Саламын сасқанымнан ой-жотаға,
Қыла алмай айуан тілін тіпті пайым.
Бос сайрап, текке ұлиды дейін десем,
Ол дәлелсіз екені ойға дайын.
Әрине, мұнда бір сыр болса керек,
Дейім де шешу таппай алақтайым.
Әншейін керексізді елең қылып,
Дегем жоқ ермек етіп бос ойнайын.
Бұл да бір жаралыстың қиын сыры,
Деп едім білгендерден сыр сұрайын.
Ешкім жауап бермесе бұл сөзіме,
Өзімнің ой-жотамды енді айтайын:
Айуанда да ақыл бар адамдайын,
Десең ойлап ондайдан сыр табайын:
Көңіл көзін аш-тағы ақылға сал,
Құр құлақпен тындама, қалқатайым!

Олар деп тұр: — ойға алып бір құдайын,
Зор құдіретін әлемге ұқтырайын.
Құлшылық, намазы мен иманы сол,
Күнде бір, айында бір, сағат сайын.
Демейді босқа ұлып, тек сайрайын,
Деп тұр ол өз тәңірін сипаттайын.
Нәпсі көзін байлаған адамзаттан
Айуан артық біледі өмір жайын.
Суыр неге қазады таудың сайын?
Жаз жиып қыстық азық қылар дайын.
Қыс болса шала өлерін қайдан білді,
Деді ме азық жастап бір ұйықтайын?
Сондай өмір келерін сезіп тұрған,
Жан сыры ғой, сіздерге байқатайын.
Жаңа туған жас қозы тамақ іздеп,
Енесінің емшегін тапқандайын.
Ұядан ұшқан үйрек бізді алдайды,
Далбырлап, қанат қирап жатқандайын.

Жайын, аңдар үйірге қарамайды,
Есептемей туатын мезгілді айын.
Қысты жердің қояны күздігүні
Дей ме әдейі қардай боп ағарайын?
Көгалдағы шегіртке жасыл болып,
Көрдін бе қырдағысы қоңырқайын?
Осылар өзін-өзі жаратты ма,
Жауымнан түсіммен деп құтылайын?..
Осындай сезімдерді қуа берсең,
Түпсіз терең, сондықтан тоқтатайын.
Ғылымда мұны «соқыр сезім» дейді,
Оны айтқан ғылым – соқыр, олда, оңбайын.
Меніреуден мақсұт, білім шығады деп,
Бүтін әлем айтса да мен нанбайым.

ДІН

Жер жүзіне қарасам,
Неше түрлі халық бар.
Дін, иманын санасам,
Мыңнан артық анық бар.

Бұл қалай деп ойласам,
Мұның да бір сыры бар.
Терең ойға бойласам,
Дәл мынадай түрі бар:

Жардың шашы сансыз көп,
Ол санауға келмей тұр.
Анық нұры осы деп,
Әркім бір тал ұстап жүр.

Біреу отқа жағынды,
Нұрдың түбі құдай деп.
Не суретке табынды,
Олай емес, былай деп.

Бірі: «құдай бір десе»,
Бірі айтады: «көп құдай».
Бірі: «тәңірі – Күн» десе.
Бірі дейді: «жөк құдай».

Міне, осыдан байқалды –
Бәрі іздеп жүр иесін.

Табамыз деп ойға алды,
Жаратқанның киесін.

Жас қозыдай болып тұр,
Білсек, мұның мысалы.
Қолтық, шабын түртіп жүр,
Аның соған ұсады.

Ойды кімнен алғанын
Адам өзі сезбейді.
Жанның айдап салғанын
Сезбесе де іздейді.

Хақиқаттың тарауы
Түгел жетпей қалмайды.
Әр түрлі боп қарауы,
Көбі анықтай алмайды.

Жердің жүзін дәл тауып,
Ешбір дін жоқ орныққан.
Бәрінде де бар қауіп,
Дін көбейді сондықтан.

Сол көп дінде шешу бар,
Ол шешудің арты бар.
Адасқанға кешу бар,
Кешудің де шарты бар.

Мейлі, кімге шоқынсын,
Шын іздесе тәңірісін.
Қиянатты жау білсін,
Онан тыйып нәпсісін.

Тәңірі жолы – ақ жүрек.
Сайтан деген – қиянат.
Ақ жүректі ертерек,
Ескер-дағы, қыл өдет...

ТӘҢІРІ МЕН ЖАН

Күн аязда терезеге
Неше түрлі гүл түсер.
Мұнша өдемі түсті неге,
Кім түсірді? Ой жібер.

Нысабыңмен ойласаң сен,
Істей алмас оны адам.
Ең адамның шеберінен
Соны салған жан шебер.

Сипатын көр тосып ал да,
Жапалақтап жауса қар.
Таза тексер көзді сал да,
Қандай оның түрі бар?

Таңғаларсың, ойға салсаң,
Қар жасаған шытырасын.
Жаралыстан ғибрат алсаң,
Болар едің ойқұмар.

Неше түрлі гүл, жапырақ...
Әрбіреуін қолыңа ал.
Құры көріп қойма бірақ,
Онда не бар ойға сал.

Түсі қандай, түрі қандай,
Тамыры бар неше тал.
Тесе қара, тексере алмай,
Ұқпадым деп айтпа жал.

Өлсе өсімдік, тіріледі,
Күн жылынып, тамса су.
Кейі тамақ, кейі шарап,
Кейі дәру, кейі у.

Тән — терезе, ой қожасы,
Оймен анық байқасаң.
Бар ғылымның түп атасы —
Таза ақыл мен ойлану.

Тағы бір шөп ортасында,
Тіпті, тәтті балы бар.
Тарауының ең басында,
Өткір ине талы бар.

Балға қонса бір шыбын кеп,
Шаншылады инелер.

Қылды қорек шыбын шөп жеп,
Таңғаларлық халі бар.

Зор мұхиттың дариясының
Ең түбінде бар балық.
Денесінде сол балықтың
Бір нұры бар жап-жарық.

Сол жарықтың арқасымен
Тамақ аулап күн көрер.
Оқы ғылым, нанбасаң сен,
Жалған емес, бұл анық.

Сиқырына таңғалатын
Тас бар, аты — магнит.
Темір оған құл болатын,
Бар осындай қасиет...

Магниттің қуаты еді
Қыбылнама дегенің.
Терең оймен тексереді,
Табады ақыл керемет.

Мына маржан — судан өскен
Тал сияқты, жануар.
Адам еді оны кескен,
Тағы өсетін жаны бар.

Тіпті кетпес еш жоғалып,
Байқасаңыз, барша жан.
Тағы дене тауып алып,
Тағы өседі қайтадан.

Түрлі жанда дене түрлеп,
Өзгеріп түр бұл ғалам.
Жоғалатын нәрсе жоқ деп,
Айтты ғылым байқаған.

Көзге сеніп, ойға сенбей,
Жанды жоқ деп қаңғырып.
Адасып жүр ақты көрмей,
Көңілі соқыр көп надан.

«Ана сансыз кереметті
Кім жаратса – тәңірі сол!» –
Десе нетті, қойса бетті,
Хақиқатқа жайнаған.

Шала дін мен қате пәннің
Сөзіне ерме, маған ер.
Міне жаның, міне тәңірің,
Міне дінің, міне иман.

АДАМДЫҚ БОРЫШЫҢ

Адамдық борышың –
Халқыңа еңбек қыл.
Ақ жолдан айнымай,
Ар сақта, оны біл.
Талаптан да білім мен өнер үйрен,
Білімсіз,
Өнерсіз,
Болады ақыл тұл.
Мақтанға салынба
Мансаптың тағы үшін,
Нәпсіңе билетпе
Басыңның бағы үшін.
Өміріңді сарп қыл өлгеніңше,
Жоба тап,
Жол көрсет,
Келешек қамы үшін.
Қайтадан қайрылып
Қауымға келмейсің,
Барынды,
Нәріңді
Тірлікте бергейсің.
Ғибрат алар артыңа із қалдырсаң,
Шын бақыт –
Осыны үк,
Мәңгілік өлмейсің!

Ойдан шығарылған бар
Түрлі өндерім,
Үйрен,
Білсең әннің мәндерін.

Дәл толқындарын толғап,
                            Бұлжытпай,
Келтір кемеліне сәндерін.
Ән менен күйдің тілі — үн,
Ұқпасаң оны, саған мін.
Жасыңнан талаптан білуге сырын.
                            Жете ұғып алған соң,
Жарасады әнге қоссаң жырын.
Мұнлы,
Зарлы
                            Үндер еріксіз жылатар,
                            Қамыққанды кейі жұбатар.
Ой, ақылымды
Қозғар ән-күйді
                            Жаным жай тапқандай ұнатар.
Маңызсыз айғай ән болмас,
Татымды онда мән болмас,
                            Сазды үнмен билеп ал
                            Тыңдаушы ойын.
Елжіретіп жүрегін,
Әсер беріп, ән балқытсын бойын.
Әсем әннен ғажап
                            Ләззатты үн шығар.
Ойы сергек оны жан ұғар.
Бар сезімді билер
                            Ән-күйге,
Жастар,
Тілімді ал,
                            Бол құмар.
Үн сырын сезер адам аз,
Айғайға құры болар мәз.
Ұқпайды тас құлақ
Ән мен күй мәнін.
Сезер ме еді,
                            Оларға салып берсе Сиреннің әнін?
Гомер ән сиқырын көрсеткен Сиреннен,
                            Қиялдаған оймен тереңнен.
Ол әннің жайын ашып берумен
                            Күткен сондай әнді өреннен.
Шығардым өндер жаңалап,
Саларсың сынға саралап.

Жараса, ойладым,
Әншілер салсын деп.
Белгі болып бір мұра,
Кейінгіге әнімнен де қалсын деп.

ҚОШ, ЖҰРТЫМ!

7 { Шарлайсың, ойым, шарлайсың,
Алыстан мені барлайсың.
Таяу тұр ажал алдында,
Сарынға салып сарнайсың,
Максатың не ендігі?

Бостандық таңын көргенім —
Кемеліме келгенім.
Қорқытпайды мені ажал,
Арман емес өлгенім,
Кейітер істің кемдігі...

Қазақтың жайнар даласы,
Жетілер оқып баласы.
Шошынтатын мені сол —
Олардың күндес, таласы.
Дағдысы сіңген бойына

Тастандар күндес, мақтанын,
Көрген соң таңның атқанын,
Жөн емес жай жатқаның!
Нұр құйып елдің ойына,
Баста адал жолға елді!

Еңбек жанатын заман мынау,
Ерлерім келді,
Қош, арманым жоқ, жұртым,
Жасарсың.
Мен сапар шегем енді!

Мен кетемін, келеді тағы өмірге мендей,
Олар мінді көреді, қисық жерін жөндей.
Бара-бара айқындалып ақтық істің анығы,
Адасқанмен хақиқатқа қоймақ емес сенбей.

Ақ жүрек пен таза ақыл, қылсаң адал еңбек,
Бәрінен де сол мақұл — артқыға жол бермек.
Арсыздардың арам ойы түкке тұрмай жойылып,
Аяғында хақиқатты бұл үшеуі жеңбек.

Сен бола көр аққа жақ, болам десен адам.
Адал еңбек берер бақ, бассаң соған қадам.
Айнымайтын ақ жүрек пен таза ақылды жанның
Таппасы жоқ бұл өмірде, осынымды ұқ, балам!

...ҒА ЖАУАП

Тиём
біреуге нахақ демесе,
Күйеу
арға деп арам жемесе,
Тыйылып зорлықтан.
Бәрі
адамның бірдей ағарып,
Ары
нәпсіні жеңсе тазарып,
Құтылар қорлықтан.
Бар еңбегін,
шын тілегін,
Салса адалдық жолына.
Алып білім,
төгіп нұрын,
Түссе адамдық соңына.
Кісі
адамды ала көрмесе,
Ісі
санамен алға өрлесе,
Бірігіп бастары.
Тамақ,
керегін жерден іздесе,
Қалап,
еңбекті ғана көздесе,
Болмайды қастары.
Табиғаттың,
барша заттың
Білер адам айласын.

Орнар бейіс,
кетер кейіс,
Көрсө еңбектің пайдасын.
Жойып

зорлық пен қару жолдауды,
Қойып

күндестік, мақтан, алдауды,
Мансапқор жойылса.

Ерді

адалдық жолға бастайтын,

Елді

арамдыққа әсте баспайтын,
Басшы адам қойылса.

Еңбекпенен,

өрнекпенен

Өнер ойға тоқылса.

Жайнар көңіл,

қайнар өмір,

Ар білімі оқылса.

ЖАЙЛАУДЫҢ БАЛАСЫМЕН АЙТЫСҚАН ӨЛЕҢІ

Наданның көзі соқыр, көңлі кара,
Қазаққа надан болмай бар ма шара?
Бір күні аңнан қайтып келе жатсам,
Жүр екен далада ойнап бір топ бала.

Бәрі де шуылдады сәлем беріп,
Олармен ісім бар ма, өттім желіп.
«Кісі-ау, кісең езіліп түсті ғой», — деп,
Тамам бала айғайды салды келіп.

Қарадым кісем түсіп қалды ма деп,
Балалар соған айғай салды ма деп.
Анықтап, алдағанын білгеннен соң,
Ұрыстым балалардың алдына кеп.

Ұйлықты менен қорқып тамам бала,
Ақырдым «антұрған» деп келе сала:
— Міне, кісем өзімнің белімде тұр,
Неге өтірік айтасың, жүзі кара?

Бір бала жауап берді жақын келіп:
– Алыстан сәлем бердік сізді көріп.
Үлкен кісі деп құрмет қылсақ-тағы,
Сәлемді алмадыңыз бізді ескеріп.

Сәлемді дұрыс па екен алмағанын,
Тым болмаса құлақты салмағанын.
Шынды алмаса, алар деп өтірікті
Сол еді жалған айтып алдағаным.

– Сен, бала, бұл амалды қайдан таптың,
Тілін кесіп алайын бұл қу жақтың.
Әкесіндей кісіні алдаймын деп,
Айтқан сөзін қарай көр ақымақтың.

– Ақымақ кім, ақылды кім, білсең, жаным,
Әлімше менің де бар байқағаным.
Үлкендермен баланы салыстырсақ,
Кімнің ақымақ екені болар мәлім.

– Үлкенге келе алмайды бала жуық,
Жол көрмеген анадан жаңа туып.
Не мал емес, немесе тамақ емес,
Тас алып не қыласың торғай қуып.

– Біз ойнаймыз торғайды ұрып алып,
Оны да қалып па еді көзің шалып.
Сен-дағы азаптанып аң кумасаң,
Мойныңа неге жүрсің кескек салып?

– Пайдалы іс қой керекті аң ауламақ,
Ондайдан сендей бала алсын сабақ.
Мен атсам – іске жарар аң атамын,
Терісі киім болар, еті тамақ.

– Біз баламыз күнәсіз ойынға мас,
Үлкендердің құлқыны – мал менен ас.
Өзеленіп, өлгенше тамақ іздеп,
Арғы атаңыз өлген бе аш-жалаңаш?

– Сен ұрасың жазасыз бір торғайды,
Ұрғанмен ол керекті аң болмайды.

Еш адам аш-жалаңаш өлмесе де,
Мал мен азық жинайтын жан болмайды.

– Бұл заман біз түзелер заман ба еді,
Күнөдан үлкен кісі аман ба еді.
Сөз сөйлесен, мал демей сөйлемейсін,
Мал сенің атаң ба еді, бабаң ба еді?

– Үлкенмен теңдесуге бала кашық,
Көйлек жыртып ойнайсың, к....інді ашып.
Ескі жұртты тіміскеп топай іздеп,
Өнер ме екен топай мен жиған асық?

– Біз ойнасақ, үлкеннің несі шықты,
Залалымыз тимейді жанға тіпті.
Қанағатсыз қасқырша ел зарлатып,
Өзіңше қыл дейсің ғой жуандықты.

– Етік былғап, балшықты былшылдатып,
Үйде күл, тыста топырақ бұрқылдатып.
Тас қора әлі соғып, әлі бұзып,
Біз сендердей жүрмейміз қыртылдатып.

– Сізде де бар әлі жау, әлі тату,
Алдаймын деп арамға дінін сату.
Қалжақтап бірін-бірі мазақ қылып,
Қу жігіт атанам деп босқа шату.

Мінездерің бір жұмсақ, бірде кату,
Мақтанып, өтірікті суылдату.
Зорлық, қорлық, алдамшы, ары жоқтық,
Не қалды мұнан артық былжырату?

– Мына бала – қу бала, неткен залым,
Шын келмей ме осыны жеңуге әлім.
Жас басыңнан бір қу жақ бала екенсің,
Әкең аты кім еді, айтшы, жаным?

– Өтірік сөз болмайды жанға байлау,
Жарамас жақсымын деп қолмен сайлау.
Мен сендей жуан ата баласы емен,
Әкем атын сұрасаң ұры Жайлау.

– Адалдык, тазалықтан құры екенсің,
Бағанадан байқатпай тұр екенсің.
Сені адам деп несіне айтысайын,
Боқ жейтін жолкесердің ұлы екенсің.

– Айтысқам жоқ ақылым молдығынан,
Сөзім дұрыс, айтамын сондығынан.
Ұрлық жаман болып па, ойлаңызшы,
Ел зарлатқан жуанның зорлығынан?

– Апырай, мына бала, неткен бала,
Бос ойыны түбіне жеткен бала.
Татумыз деп ойнасып, уағдаласып,
Асық үшін араз боп кеткен бала.

– Қарай көр мына сөздің шатасына,
Үлкендер мойынсұнбас қатасына.
Ойында ортамыздан талас шықса,
Жүгінеміз асықтың сақасына.

Алшылы-шік болғанның жолы болса,
Біз мойынды бұрмаймыз шақасына.
Қысқа күнде қырық құран соқса-дағы,
Үлкендер тұра ма екен батасына?

– Айбарым, ақ патсадан кем емеспін,
Қалжақтама, мен саған тең емеспін.
Өзіндей бір қу жақты әкелейін,
Сенімен айтысарлық мен емеспін.

– Әкелсең әкеле ғой, отырайын,
Сырттан қорқып несіне шошынайын.
Өз қойныңды толтырдым көп мініңе,
Оны да әпкел, етегін толтырайын.

– Қап, бәлем, қашпай, енді қара да отыр,
Үш қу жақ бар, жап-жақын арада отыр.
Әбдіахмет дейтұғын есепқор бар,
Бір-бірлеп ұсақ құмды санап отыр.

Тансық – қожа әкендей бір жолкесер,
Өткен, кеткен кісіні қанап отыр.

Байділда — айласы көп жәдігөй бар,
Бір өзін мың кісіге балап отыр.

Не қылсам соның бірін өкелейін,
Қорықпасаң осы орында, балам, отыр.
Үйтсем де, бар мінімді бетке басып,
Бала қылды бетімді қара қотыр.

Бұл өленді жақтырмас замандасым,
Заманыма байлаулы менің басым.
Ойласам, өзімнің де қылығым сол,
Өкпелеме бұл сөзге, үш құрдасым.

ЖҰМБАҚТАР

I

Өлшеусіз, түпсіз терең бір дария бар,
Көрмейміз, құр естиміз анық хабар.
Дарияның суын түгел құятұғын
Ол сыярлық ыдыс бар кішкентай, тар.
Дарияны сол ыдысқа құя білсең,
Керек суы болады көзге даяр.
Ондай бірақ дарияны естімейміз,
Көзбен анық көреміз байқа, дос-жар.
Ол суда лай да бар, тұнық та бар,
Лай судан тұнықты кім айырар?
Лай судан тазасын айыруға
Дария көрген адамның бәрі құмар.
Дария не? Ыдысы не? Тазасы не?
Көрген кім? Айырған кім? Табыңыздар.
Бес шешуі бір жерден табылмаса,
Шешкен емес, бірталай ой сандалар.

II

Тамам сөзді сөйлейді, сөйле десе,
Етінен ет кесемін, сөйлемесе.
Айт десем, айтпайтұғын жауабы жоқ,
Сүйгенімді сөйлеттім өлденеше.

III

Бір нәрсе, жұртқа мәлім, көзден ғайып,
Ұстауға еш болмайды қолдан тайып.

Не сынап, не түстеуге ұқсамайды,
Кейде көп, кейде кетер тіпті азайып.

IV

Киім, тамақ, денеден жоқ бір нұсқа,
Жылдам кіріп, шығады жылдам тысқа.
Мандайда жалғыз көзі жарқыраған,
Тұлымының бірі ұзын, бірі қысқа.
Кей-кейде екі ұрыттау мінезі бар,
Шағып алып жүрмесін, байқап ұста.
Бір кеткен соң қолыңа түсу қиын,
Айрылып қалып жүрме қапылыста.
Шаршау жоқ, арықтау жоқ, талабы жоқ,
Адам оны жұмсайды көп жұмысқа.

V

Тоғыз қатын жиылып бір толғатқан,
Бірін-бірі буаз ғып, жуандатқан.
Тоғызының киімі тоғыз түрлі,
Келген кісі сияқты әр тараптан.
Босанғанда, тоғызы бір ұл тауып,
Балаға екі түрлі киім жапқан.
Бір киім шешесіне ұқсаса да,
Бір киімі келіп тұр бөтен жақтан.
Қатындар не? Киім не? Баласы не?
Көпке киім жетеді не себептен?

VI

Кішкентай күрең қызыл, дөп-дөңгелек,
Тамаққа әбден тойса, болады көк.
Қанға тойып алған соң қарны үлкейіп,
Үлкендігі кетеді он есе боп.

VII

Бір нәрседен үш сипат қылдым хайла,
Бұл жұмбақты шешерлік адам қайда?
Бір сипатын ортадан кесіп алсам,
Орнында тағы болар екеу пайда.

Біреу деп кесіп алып тастағаным,
Үшеу болып жатады басқа жайда.

VIII

Бір де емес, тамам санның бірі де емес,
Не үлкен, не кішкене, ірі де емес.
Ғылым тапқан сипаттың бірі онда жоқ,
Бұл жұмбақ өлі де емес, тірі де емес.

ЖҰМБАҚТАРДЫҢ ШЕШУІ

I

Жұмбақ ойды кеңітер, бермейді бөз,
Таза суы — шешендік, дариясы — сөз.
Әншейін ауызбенен айтылғанда,
Сөзді құлақ естиді, көрмейді көз.
Ыдыс — қаріп, көз көріп тізбелейміз,
Оның айтқан дыбысын естімейміз,
Дария көрген — хат білген жалпы адамдар,
Лай, тұнықты айырған есті дейміз.

II — қарындаш.

III — жел.

IV

Ине керек қылмайды, киім, тамақ,
Ұйықтайын деп ешқашан жаппас қабақ.
Жыпылдатып бұйымды тігесіз ғой,
Тұлымдары — өткізген жіптен сабақ.

V

Тоғыз қатын, тоғыз сан, тоғыз бөлек,
Тоғыз цифр келеді түсі өзгерек.
Бірінен-бірі жуан бола беріп,
Ойласақ тоғыздан «он» туса керек.
Киімі оның бір цифр, бір нөл болар,
Нөл деген — цифрдан жат бір дөңгелек.
Қанша санды жазса да осы он цифр,
Жететінін байқарсыз, болсаң зерек.

VI

Деп ойларсың таба алмай бұл немене?
Таба алмасаң, айтайын, ол таз — кене!
Түйе кене атанып қанға тойса,
Көк сүр болып кетеді күрең дене.

VII

Бір қағазды қи-дағы үш бұрыштап,
Бір бұрышын ортадан кес дұрыстап.
Қалған қағаз болады төрт бұрышты,
Үш бұрышты қиығын тұрсаң ұстап.

VIII

Жұмбақ айтып не керек әуре қылмақ,
Керегі сол, ойланып, ой ашылмақ.
Әлемде әр нәрсенің қарсысы бар,
Бар қарсысы — «жоқ» еді осы жұмбақ.

Поэмалар

*Ақылдың кей іс жауы, кей іс досы,
Бұл екі істен болмайды өмір босы.*

ҚАЛҚАМАН – МАМЫР

Өткен іс – ойға күңгірт, көзге танық,
Көрмесе де білгенге бәрі қанық.
Мың жеті жүз жиырма екінші жыл
Қазақтың Сыр бойында жүргені анық.

Әнет бабаң Арғынның ел ағасы,
Әрі би, әрі молла, ғұламасы.
Орта жүзге үлгі айтқан әділ екен,
Сол кезде тоқсан беске келген жасы.

Кішік деген – бабаңның өз атасы,
Мәмбетей ол Кішіктің бір ағасы.
Мәмбетсопы, Кішіктің шешесі бір,
Қатаған Тұрсын ханның ханышасы.

Біздің жетінші атамыз Әйтек деген
Бабаньның бір туысқан інісі екен.
Әйтектің бәйбішеден жалғызы Олжай,
Тоқалынан Байбөрі Қалқаманмен.

Бөкең деп атап кеткен Байбөріні,
Бұл сөзім ертеке емес, сөздің шыны.
Бір қыз үшін Қалқаман елден кеткен,
Соның жайын айтайын тыңда, міне:

* * *

Мәмбетей өсіп, өнді бара-бара,
Сол таптан бір бай шықты жеке-дара.
Сол байдың он бес жасар қызы Мамыр
Әрі сұлу, әрі есті, еркекшора¹.

Онан басқа бала жоқ әлгі байда,
Оны қыз деп еш адам айту қайда.

---

¹ *Еркекшора* – еркек балаша киінген қыз (автор).

Байдың көңілі жабырқап қала ма деп,
Жұрт жүрді құда болам дей алмай да.

Қалқаман қыз айттырмай жүреді екен,
Мамырды жас күнінен біледі екен.
Асықтығын айта алмай іштен жанып,
«Құрбымыз» деп құр ойнап-күледі екен.

Мамыр жылқы бағады күндіз барып,
Тымақ киіп, қолына құрық алып.
Қалқаман Мамырменен малда жүріп,
Біраз сөз сөйлесіпті, кез боп қалып.

Жігіт сонда қызға өзін сүйдірмекке,
Асық болса оны да күйдірмекке —
Жұмбақ-мысал сықылды бір сөз айтты,
Көңіліндегі мақсұтын түйдірмекке:

— Әй, Мамыр, адамды алла жаратыпты,
Хауа-Ананы Адамға қаратыпты.
Бірін еркек, біреуін әйел қылып,
Екеуінен көп жанды таратыпты.

Құдай неге қылмаған адамды тақ,
Балаларын өзінен өстіріп-ақ.
Хауаны жаратудан мақсұты не?
Сол арасын білуге ақылым шақ.

— Әй, Қалқаман, теңі жоқ, құдай жалғыз,
Мұқтаж емес жолдасқа тіпті армансыз.
Адамзатқа көмексіз, махаббатсыз
Өмір қызық дегенді естен қалғыз.

Жоқ болса махаббатлы бір сүйгенің,
Ойлашы, керегі не дүниенің.
Сүйсін, жолдас болсын деп жаратты алла,
Бұл туралы білгенім осы менің.

— Тауып айттың, Мамыржан, ұқтым жайын,
Сүйтсе-дағы тағы бір сөзім дайын.
Махаббатлы жарым жоқ, жәрдемшім жоқ,
Өлейін бе, қайтейін, кімге айтайын?

Қалқаманның мақсұтын Мамыр білді,
Аз ойланып үндемей сабыр қылды.

Жылы жүрек өзіне жар тапқандай,
Тыншымады, тулады, жүз құбылды.

Қызарды, бір ағарды байдың қызы,
Бетке шықпай тұра ма жүрек ізі?
Іші ыстық, сыртқы дене суық тартып,
Салқын термен мөлдіреп нұрлы жүзі.

Аздан соң Мамыр айтты: — Әй, Қалқаман,
Байқадым сөз аяғы бізге таман.
Қазір жауап берерлік уақытым емес,
Сүйтсе де үміт үзіп өлмек жаман...

Мұны айтып амандасып Мамыр кетті,
Күн сайын Қалқаманнан сабыр кетті.
Мамыр бүгін қыздарша киінді деп,
Қалқаманға бір күні хабар жетті.

Қуанды атқан оғым тиді ме деп,
Мен үшін қыз киімін киді ме деп.
Қауіп шіркін тағы да ойлатады
Менен басқа біреуді сүйді ме деп?

* * *

Ол күнде жерге талас қазақ, қалмақ,
Атысып, ауыл шауып, жылқыны алмақ.
Бір соғыста қалмақты қазақ жеңіп,
Тобықтының бәрі де тойға бармақ.

Той қылған Орта жүзде Сәмеке хан,
Жиылды той болған соң бірталай жан.
Бай-бәйбіше, үлкендер сонда кетіп,
Жас жігіт, қыз-келіншек үйде қалған.

Қазақта бастан¹ деген бір ырым бар,
Мал сойып, жастар ойнап, бір жиылар.
Қалқаман «Бастан қыл, — деп қызға келді, —
Азар болса бір тоқты шығын шығар».

Сойғызды Мамыр сонда тоқтыны әкеп,
Ойнады қыз-бозбала етінен жеп.

---

¹ *Бастан* — әке-шешесі үйде жоқта қыз-бозбала мал сойып, күрбыла-рын жиып ойнайды (автор).

Онашада Қалқаман Мамыр қызға
Ымдады «бір жауабың болмай ма?» деп.

Айтса да қыздан жауап үміт етіп,
Есітпеген кісі боп қалды кетіп.
Сүйтсе де сондағы айтқан сөзі мынау,
Еш адамға елеусіз өлендетіп:

– «Ауылымның күнбатысы қалың қамыс,
Бүрсігүннен арғы күн болады алыс.
Жас кісіде бар болса жігер-намыс,
Болып кетіп жүрмесін жатпен таныс».

Солайша жауап берді Қалқаманға,
Бұл сөзі байқалмады басқа жанға.
Бүрсігүні қамыстан жолықпасан,
Мен саған жоқ деді ғой байқағанға.

Қалқаман оймен шешті қыздың сөзін,
Таптым деп шешуінің анық өзін.
Бүрсігүні күн бата сол қамысқа
Келіп кірді сол ғой деп айтқан кезін.

Ел жата қыз да келді шок қамысқа,
Қалқаман айтты сонда көз танысқа:
– Бүгін кешке осынан жолықпасан,
Кетемін деп неге айттың тіпті алысқа?

– Әй, Қалқаман, аңғалсың аңқылдаған,
Біржолата келген жоқ Мамыр саған.
Тағдыр бізді қоспады, айып етпе,
Ертең құда түседі біреу маған.

Кеше білдім төбемнен ұрғандығын,
Құдалықтың дап-дайын тұрғандығын.
Бүрсігүннен кешіксең жауап жоқ деп,
Сол еді сөз ишарат қылғандығым.

Әке берсе, қыз болмас кімге қатын,
Қайтейін сенде-ақ еді махаббатым?
Еркекше киімімнен ұялам деп,
Уақыт өтті, сол болды қатты оғатым.

Алдыңа кешу сұрай келіп тұрмын,
Көзге тірі болсам да өліп тұрмын.

Қалқаман, осы саған қоштасқаным,
Денемді емес, жанымды беріп тұрмын.

– Әй, Мамыр, бұл іс онай, алдамасаң,
Зорлық жоқ өзің сүйіп таңдамасаң.
«Ер жеткен қыз еркімен ерге барар» –
Молдалардан есіттім әлдеқашан.

Мамыр-ау, мені сүйсең, кетпе жатқа,
Құдайға хақ, сөзім жөн шарифатқа.
Басы Бабан, аяғы шала молда,
Бәріне анық оқыған жамағатқа.

– Қалқаман, рас болса айтқан сөзің,
Сен үшін келіп тұрмын, көрді көзің.
Сүйген жарым, сүйенген жақыным – сен,
Не қылсаң да біле бер, мейлің өзің.

– Олай болса кетейін қазір алып,
Тұрсақ жазым болармыз қапы қалып.
Азар болса мал алар, адам алмас,
Тобықтыны жиярмын бара салып.

– Қыз алған жоқ жақыннан Тобықты өзір,
Өлтірем деп жүрмесін бізді қазір.
Өзімді аяп тұрғам жоқ, сізді аяймын,
Сен сау болсаң болар ем мен-ақ нәзір.

– Мамыр-ау, айтып тұрсың әлденені,
Шарифат қосады екен немерені.
Қайғы ойлап жаман ырым айта берме,
Алаңсыз сүйген болсаң анық мені.

Мамыр айтты: – Мен сенсіз тірі тұрман,
Үш қайырдым сөзіңді мен антұрған.
Бір құдайға сыйынып ал да жөнел,
Жолында өлсем разымын, жаным құрбан.

Алдандырдым мен сізді сөзбенен құр,
Тәуекел деп аллаға тез, жылдам жүр.
Заман қандай болар деп дайындап ем,
Боз жорға атым белдеуде ерттеулі тұр.

Мінді де екі ғашық кетіп қалды,
 Ауылға бір сағатта жетіп барды.
 Не де болса қылдым деп бір жұмысты,
 Бара сала Олжайға кісі салды.

Олжай барды Бабана түн ішінде,
 Қысылшандық бар еді жүрісінде.
 Бабаң басын көтеріп Олжайға айтты:
 «Неге келдің, асыққан жұмысың не?»

— Қалқаман қашып келді Мамырды алып,
 Қапы болдық өзгеміз білмей қалып.
 Алыс жерге кетсін бе, токтасын ба,
 Ақыл сұрай келіп ем сізге салып.

Бабаң мұны есітіп қайғы жеді,
 — Бір жаман түс көріп ем бүгін, — деді. —
 Бітімсіз іс кез болып қалар ма екен,
 Көкенайдың мінезі қатаң еді.

Көкенай — Мәмбетейдің бастаушысы,
 Өзі батыр, мінезі қатты кісі.
 Сол кісінің алдынан тараушы еді,
 Бабаңнан соң бұл елдің көп жұмысы.

Бабаң айтты: — Кете алмас бір жас бала,
 Тобықтыға хабар қыл бара сала.
 Болар іс болған шығар, малды аяма,
 Өзі ондасын ақырын хақ тағала.

Тобықты, Қанжығалы, Бәсентиін,
 Атығай, Қарауыл мен бәрі жиын.
 Бабаң хабар айтқан соң ел жиылды,
 Сүйтсе де сөз аяғы болды қиын.

Мәмбетей жатып алды ырық бермей,
 «Қалың мал ал, біт» деген сөзге келмей.
 Қалқаман мен Мамырды өлтірмесе,
 Кетеміз деп Бабаңды тіпті көрмей.

Бабаң айтты: «Өлтірер жұмыс емес,
 Таспен атып өлтірмек — бұл іс емес.

Біреудің некелісін бұзбаған сон,
Қанына ортақ болу дұрыс емес.

Көкенай тағы көнбей жатып алды,
Бітім болмай, неше күн жұрт сандалды.
«Қалқаман мен Мамырдың дауындай» деп,
Мақал болып бұл елге сонан қалды.

* * *

Бітім болмай созылды сөз аяғы,
Белгісіз кімнің соры, кімнің бағы.
Бір күні төркініне амандаса
Мамыр келді, тағдыр ғой ол баяғы.

Көкенай бітпей жүрген сөзді ұзартып,
Сол күні келген екен аңнан қайтып.
«Анау бір топ жаяу кім?» – деп сұраса,
«Ол – Мамыр» деп бір қойшы қойған айтып.

Ести сала садағын қолына алды,
«Мамырдан аулақ жүр» деп айғай салды.
«Ұялмай жүзіқараның жүргенін!» – деп,
Аямай дәл жүректен атып салды.

Бүкшиіп, иман айтып, қаны қашып,
Қолтығын қолыменен түрды басып.
Бейшара бір-екі ауыз тілге келді,
Өзін атқан кісімен арыздасып:

– Көкенай, қарғамаймын, сөзіме бак,
Ісім жөн, бір құдайға көңілім хақ.
Мойныңа менің қаным халал болсын,
Болма енді Қалқаманның қанына ортақ.

Екі қан ауыр болар бір өзіңе,
Сүйсінбе бұл рақымсыз мінезіңе.
Айырған екі асықты оңа ма екен,
Деп тұрсың алғыс айтар кім өзіңе?

Тілегім келді орнына, арманым жоқ,
Артында Қалқаманның қалғаным жоқ.
Мені сен өлтіргенмен жасармайсың,
Сүйткенмен жас жанымды алғаның жоқ.

«Қалқаман, аман бол!» — деп көзін ашты, —
«Алла...» — деп алақанмен бетін басты.
Қоштасып қасындағы қатындармен,
Опасыз бұл жалғанға амандасты.

* * *

Көкенай жиды барып Мәмбетейді,
«Өлтірдім тентегімді өзім» дейді.
Бабанә кісі салды дамыл бермей:
«Ол неге Қалқаманды өлтірмейді?!

Жақыным қызымды алды, ұнамаймын,
Қорлыққа тартып алған шыдамаймын.
Егерде Қалқаманды тірі қойса,
Ел болып Кішікпен бас құрамаймын.

Уа, алла! Біз кетеміз, қазір ауып,
Менен басқа туысқан алсын тауып».
Бұл хабар Тобықтыға жеткеннен соң,
Сөзінен елдің бәрі қылды қауіп.

Бабан айтты: «Ел бітпес оныменен,
Жүрелік шарифаттың жолыменен.
Бір еркек, бір қатынның құнын алсын,
Мәмбетей разы болсын соныменен».

Көнбеді Мәмбетейлер оған тағы;
«Ауамыз біз болсақ, — деп, — қор қылмағы, —
Әнет бабан әділет қылмаған соң,
Көз көрмеске жат болып кеттік-тағы».

Көп берген түкке тұрмай қалың малы,
Ем болмады жалынып айтқан жалы.
Тобықты осы сөзге қақ бөлініп,
Болысты Мәмбетейге Қанжығалы.

— Әй, Баба, тәңіріге аян адал ісін,
Сүйтсе де ел бүлінер бір бала үшін.
Болған соң қазақ та жау, қалмақ та жау,
Бұл елдің обалына қалмаймысың?

Болсын да Мәмбетейдің бір айтқаны,
«Еркек тоқты құрбандық» деген қані.

Қалқаман Тобықты үшін жанды қиса,
Кетпей ме шаһит болып оның жаны?

Сол сөзге аударылды жұрттың бәрі,
Не қылсын көп наданға жалғыз кәрі.
«Кеселі көпке болып жүрмегей» деп,
Бабаңның шын кейіген шықты зары.

Салған соң өңкей надан көптік күшке,
Қалыпты қайран Бабаң қиын іске.
«Бір алла, өзіңе аян жүрегім» деп,
Байлапты өлтірмекке ертең түсте.

Бабаңның нұр жүрегі болды мұздай,
Жазасыз жасқа ешкімнің қаны қызбай.
Мысалы көз алдында тұрған жоқ па,
Қойдындар Абайға да не қылғызбай?

Аллаға Бабаң сонда сыйыныпты,
Аққан тер нұр жүзіне құйылыпты.
«Қалқаман жүйрік атпен шауып өтсін,
Көкенай сонда атсын», — деп бұйырыпты.

Өлтірсе, оғы тисе, өзі айтқан жол,
Аман кетсе, түк те жоқ, бітімі сол!
Мәмбетей шуылдады разымыз деп,
Осыған тамам Арғын басыпты қол.

Көкенай құлдық деді бұл билікке,
Мәмбетей шығып тұрды бір биікке.
Мінгізді Қалқаманды алып келіп,
Дейтұғын «Ардакүрең» бір жүйрікке.

Төгілді көзден жасы көрген жанның,
Шолағын қарай гөр деп бұ жалғанның.
Жиналған көп қауымға қарап тұрып,
Қоштасқан сөзі мынау Қалқаманның.

«Әй, жұртым, мен өлемін, сендер қалдың,
Орнына бауыздадың айтқан малдың.
Өз бауырын оққа байлап өлтірді деп,
Қалдындар обалына мына шалдың.

Назасы нақак жастың кате кетпес,
Деймісің қалмақ сені тентіретпес.
Мамырдан қалған жанның керегі не,
Ісім ақ, қосылармын, еш нәрсе етпес.

Белгілі Мамырдан соң көп жүрмесім,
Тұз-дәмін Орта жүздің жеп жүрмесім.
Жалғыз-ақ Тобықтының дұшпандары
Рахымсыз, бауырсыз ел деп жүрмесін.

Қош, Баба, бата бер!» — деп түрегелді,
«А, құдай, сақтай көр...» деп бата берді.
Жөнелді күрең атпен сырылдатып,
Ажалға көпе-көрнеу байлап белді.

Көкенай садақ тартты дүрілдетіп,
Қақ жарды ердің қасын оғы жетіп.
Әйтеуір, ұлы дене аман қалды,
Оң жақта кара саннан өтіп кетіп.

Атының жалын құшып жүріп кетті,
Басына бір төбенің барып жетті.
Бір жеңін көйлегінің жыртып алып,
Аузына жарасының тану етті.

Ат қойды «а, құдайлап» көп бозбала,
Ажалдан қақты ғой деп хақ тағала.
Той қылып, ат шаптырып ойнаймыз деп,
Жабылды үйге жүр деп бара сала.

Қалқаман айтты: «Тоқта, құрбыларым,
Жоққа есеп осы күнде менің барым.
Аямай елім оққа байлаған соң,
Кетер ме өлгенімше ойдан зарым.

Ел қылып Тобықтыны тұра алмаймын,
Ешкіммен ойнап-күліп жүре алмаймын.
Өлерде аямады, қайда аяйды,
Сендерге енді мойын бұра алмаймын».

Соны айтып камшы басты күрең атқа,
Қуса да жеткізбеді жамағатқа.

Ұлы жүз Елібайда нағашысы,
Жөнелді соған қарай – Бұхар жаққа.

Қалқаман сол кеткеннен кетіп қалды,
Халқына Әнет-Бабан хабар салды.
Жаз шыға Қалқаманды іздейміз деп,
Тобықты ат жаратып дайындалды.

* * *

Мың жеті жүз жиырма үшінші жыл,
Қазақ, қалмақ атысқан, мұны да біл.
Қалмақтың бастаушысы Суан Раптан,
Өзі батыр, соғысқа тым айлашыл.

Шеп құрып соғысыпты қазақ, қалмақ,
Қорқаққа оңай емес шепке бармақ.
Бабанның бес баласы садаққа ұшып,
Бұл соғыста қазаққа түсті салмақ.

Қазақты ол ұрыста қалмақ алды,
Үш есенің екеуін қырып салды.
Жеңілген соң тұра алмай Сыр бойында,
Арқаға қазақ ауып кетіп қалды.

Осы жол – бар қазаққа белгілі жол,
«Ақтабан шұбырынды» дегені сол.
Жаяу жүріп табаны аппақ болып,
Қорлық көріп қазақтың шұбырғаны ол.

Сол себептен Қалқаман қалды ізделмей,
Іздемейін деген жоқ, шама келмей.
Ол түгіл Әнет-Бабан көшке ере алмай,
Тірідей дөн басында қалған өлмей.

Тұқым бар Қалқаманнан осы күнде,
Шын болса, Ұлы жүздің жүр ішінде.
Өздері Елібаймыз десе керек,
Білмейді кейінгісі бізді мүлде.

Бар болса Қалқаманның нәсілдері,
Оқығын осы өлеңді талапты ері.

Осында туысқаны Олжай, Бөкен,
Семейпалат облысы тұрған жері.

«Хан Шыңғыс» деген тауда тұрмыз біз де,
Егерде іздесендер, сонан ізде.
Тобықтыда Құнанбай қажы десе,
Басты кісі — біледі Орта жүзде.

ЕҢЛІК – КЕБЕК

Әңгіме алдында аз сөз

Өткен адам болады көзден таса,
Өлді-өшті, оны ешкім ойламаса.
Ол кетсе де белгісі жоғалмайды,
Керектісін ескеріп, ұмытпаса.

Ақыл деген денеге егулі дән,
Суғарылса кіреді оған да жан.
Ақылдың өсіп-өніп зораймағы —
Көрген, білген нәрседен ғибрат алған.

Естіп, біліп, көз көріп, ойға салмақ,
Өткен істен адамзат бір үлгі алмақ.
Қызықпақ, не жек көрмек, жиіркенбек,
Бастан кешкен әр істен белгі қалмақ.

Ақылдың кей іс жауы, кей іс досы,
Бұл екі істен болмайды өмір босы.
Досынды жау, дұшпанды дос көрсетіп,
Көзді байлап нәпсінің қылғаны осы.

* * *

Қалмақ шауып, қазақтан алған кегін
Қалқаман қиссасында жазып едім.
«Мың жеті жүз жиырма үшінші жыл
Ақтабан шұбырынды болды» дедім.

Сырдан қалмақ қуған соң біздің елді,
Күні-түні шұбырып Шуға келді.

Табан тиіп жүре алмай, халі кұрып,
Сұлап жатты айнала Саумал көлді¹.

Сонда Шақшақ Жөнібек² сөз сөйлепті:
«Балалар! Осы жолды ұмытпа, – депті, –
«Ақтабан шұбырынды» мұның аты,
Кұдай қосса, алармыз біз де кекті!»

Сол жерде тамам қазақ жыласыпты,
Кұдайдан артын бер деп сұрасыпты.
Тыныққан соң қалмақтан кек алуға,
Сөз байласып, уағдамен ұнасыпты.

Арғындар сол көшкеннен көше берді,
Батырлары жер шалып, қоныс көрді.
Ешім, Нұра, Сарысу, Қарқаралы,
Шалқар көл, Ұлытаудан алды жерді.

Орнығып қалың Арғын сонда қалды,
Жеті Момын³ олардан өте салды.
Ор, Елек, Ойыл, Қиыл қыстамақ боп,
Жаз жайлауға Мұғажар⁴ тауын алды.

Кіші жүз өте көшті Орал жаққа,
Әбілқайыр хан еді мінген таққа.
Мың жеті жүз отыз бір шамасында
Патшаға уағда берген қарамаққа.

Соны естіп Жеті Момын қайта ауыпты,
Осыдан көреміз деп бір қауіпті.
Мұғажардың күншығыс жағына өтіп,
Ырғыз, Торғай дейтұғын жер тауыпты.

Сол жерде жайлап, қыстап жатып алды,
Қалмақтан барымталап жиды малды.

---

¹ *Саумал көл* – Шудың күйғанында, Бетпак шөлдің күнбатыс жағында (автор).

² *Шақшақ Жөнібек* – Арғын, Шақшақ табынан шыққан ақылды кісі (автор).

³ *Жеті Момын* – Атығай, Қарауыл, Қанжығалы, Тобықты һәм Бөсен-тіінің үш баласы, бәрінің үлкен шешесінің аты – Момын (автор).

⁴ *Мұғажар* – Ақтөбенің оңтүстік күншығысындағы тау.

Ұлы жүзде үлкен хан Әбілмәмбет
Қалмақпен соғысам деп хабар салды.

Орта жүзден де аттанды Сәмеке хан,
Үш жүзден жиылыпты бірталай жан.
Шеп құрып кара-қарсы соғысқанда,
Қазақ жеңіп, қалмақтан кегін алған.

Сол соғыс — хан Абылай келген кезі,
Қалмақтың сыбағасын берген кезі.
Керек болса оқындар шежіремнен,
Жазылған сонда анықтап түгел сөзі.

Сонан кейін қалмақты қазақ қырған,
Жиылып шаба берді ойдан, қырдан.
Тарбағатай, Шыңғыстың жан-жағында
Көшпелі көп қалмақ бар бұрын тұрған.

Қырылған соң қалмақтар жаман сасқан,
Нор-Жайсаң, Шәуешектен аса қашқан.
Ата қоныс — Арқаны босатып ап,
Қазақ келіп қалмақтың орнын басқан.

Қалмақты шабысуға Мамай¹ келген,
Босап қалған Шыңғысты көзі көрген.
Барған соң Жеті Момын баласына,
«Хан Шыңғыс босады» деп хабар берген.

Момынның жартысы айтқан барамыз деп,
Ата қоныс Шыңғысты аламыз деп.
Атығай, Қарауыл мен Бәсентиін
Көшпейді біз осында қаламыз деп.

Туысқанын қия алмай жүр деп сен де,
Көп айтқан Кеңгірбай мен Қараменде².
Бос тұрған соң Шыңғысқа Матай қонған,
Біздің ел өне-міне деп жүргенде.

Тобықты, Қанжығалы көшкен сонда,
Өзге Момын көше алмай, қалған онда.

¹ Мамай — Тобықтының бір табының атасы, Жұмағұлдың баласы.

² Кеңгірбай, Қараменде — Тобықтының екі биі.

Шыңғысты Матай алды дегенді естіп,
Қанжығалы қалыпты орта жолда.

Келгені Тобықтының осы маңға
Мың жеті жүз сәксенге тақалғанда,
Елді бастап әкелген Мамай батыр
Орда, Көкен, Ащысу, Доғалаңға.

Әр тапта да батыр бар некен-саяқ,
Сүйтсе де батыры көп Жуантаяқ¹.
Қырды алып, бөктерге таласыпты,
Матай-Сатай дегенді тындамай-ақ.

Қабекен² де өрлепті Шидің бойын,
Шөбі шүйгін жер ғой деп малға тойын.
Кейде жау боп Матаймен, кейде бітіп,
Есі-дерті Шыңғыста, айтпайды ойын.

Қалқаман мен Мамырды жаздым бұрын,
Оқығандар, байқадың оның сырын.
Енді айтамын Еңлік пен Кебек сөзін,
Тағысынан көріңіз мұның түрін.

Еңлік—Кебек әңгімесі

Ту тіккен Тобықтының қолбасшысы —
Жуантаяқ Тоқтамыс деген кісі.
Жамағайын жақыны сол кісінің
Бар екен Кебек деген бір інісі.

Ол Кебек мықты болған жас басынан,
Тоқаң да тастамайды өз қасынан.
Жасы бала болса да, жаны отты деп,
Артық көріп не сабаз жолдасынан.

Он бесінде Кебектің аты шықты,
Атты, жаяу бәріне бірдей мықты.
Көзі өткір, қараторы жігіт екен,
Орта бойлы, тапалдау, кең иықты.

¹ Жуантаяқ — Тобықтының бір тап елінің аты.

² Қабекең — Кеңгірбай биге қойылған ат. Қабан сықылды бұрылмай-
тын мықты деген сөзден шыққан (автор).

Ел қамы үшін өлуге жанын сайлап,
Соғыс десе тұрмайды қойса байлап.
Жауға батым, жақынға және әдепті,
Кішіні іні, үлкенді ағатайлап.

Ол кезде балгер болған Нысан абыз,
Шын дәулескер бақсының өзі нағыз.
Жыны айта ма, кім білсін, шын айта ма,
Айтқаны келеді деп қылады аңыз.

Кебек батыр өз бақытын сынамаққа,
Әдейі іздеп келіпті балгер жаққа.
Оңашада жалынды абызға кеп,
Бал ашып бер деді де біздің баққа:

«Ей, абыз! Аш балынды, қобызынды тарт,
Алар ақың бар болса, мойныма арт.
Балыңа не түссе де жасырмай айт,
Жалғыз-ақ сол арасын қыламын шарт».

«Шырағым, бал аштым деп мал алмаймын,
Ол үшін саған ақы сала алмаймын.
Жаман айтсам жабығып қала көрме,
Жынның сөзін жасырып қала алмаймын».

Соны айтып қобыз алды Кебекке арнап,
Шақырды жындарының атын зарлап.
«Қара қалмақ», «Қорқыттың күйін» тартып,
Қобызына ән қосып кетті сарнап.

Темір масақ жабырлап тұр сылдырлап,
Екі көзі бақсының тым бұлдырлап.
Ындын қойып тындасаң сарнағанын,
Сақтанбасаң алғандай ақылды ұрлап.

Мұнлы қоңыр дауысы шықса зарлап,
Ықтиярсыз кетеді бой шымырлап.
«А?..» — дейді де тындайды анда-санда
Құлағына кеткендей жын сыбырлап.

Екі көзін қан жауып, өңі қашып,
Сұп-сұр болып, алартып көзін ашып.
Шүлдір-шүлдір сөйлесіп жыныменен,
Өзін-өзі тоқтатты өзер басып.

Нысан абыз қысылып батқан терге
Қарады да сөйледі Кебек ерге:
«Ажалың биік қабақ сұрлау қыздан,
Батырым, ондай қызға көңіл бөлме.

Бұл сөзді өз ойымнан айтпаймын құр,
Жын шіркін осылай деп айтқызып тұр.
Қара жартас түбінде кез келеді,
Шырағым, сондай қыздан сақтанып жүр.

Әдейі іздеп бармассың, кез боларсың,
Кез болсаң, алыс емес, тез боларсың.
«Сақтыққа қорлық жүрмес» деген бар ғой,
Сақтанбасаң артқыға сөз боларсың».

Оны естіп Кебек кетті өз жайына,
Батса да балгер сөзі шымбайына.
Ойланбай, біржолата кетті ұмытып,
Деді де жынның сөзін тындайын ба?

* * *

Мұнан кейін азырақ заман өтті,
Салқын түсіп, қар жауар мезгіл жетті.
Қарашаның алғашқы қары жауып,
Кебек батыр құс алып аңға кетті.

Қойтастан бір түлкі алды інге тығып,
Ойлады кетейін деп Ханға шығып.
Мұнарда ізге түсіп келе жатса,
Бір түлкі және қашты жатқан бұғып.

Қамшылап күрең атты жамбасына
Түлкіден бұрын шықты Хан басына.
Жел шығып, боран болып кеткен екен,
Аң қуған аңғал батыр андасын ба.

Құс түлкіні көрген соң кетті ұшып,
Бір жерге жарқ-жүрқ етіп қалды түсіп.
Бораннан байқай алмай өтіп кетті,
Түлкіні жатса-дағы бүркіт қысып.

Таба алмай олай шауып, бұлай шауып,
Құсымнан айырылдым деп қылды қауіп.

Құс әбден түлкіні жеп тойған кезде
Алыпты күн батқан соң әзер тауып.

Бүркітті бөлеуіне бөлеп алды,
Аяң-бұяң еткенше түн боп қалды.
Ел жатпай бір ауылға қонайын деп,
Шыңғыстың бөктерімен қайта салды.

Бораннан байқай алмай барар бетті,
Түн ішінде адасып Кебек кетті.
Осы Хақан¹ өзеннің аяғында
Қыстаған бір Матайға келіп жетті.

Белдеуге атын байлады Кебек сері,
Боз қырау бүрқыраған аттың тері.
Осы күнгі Боқтыбай қыстап жүрген
Қара жартас Кебектің келген жері.

Сол үйге кіріп келсе «кеш жарық» деп,
Жатпақ түгіл болған жоқ тамағын жеп.
Ол кезде шай болмайды, сусыны құрт,
Ұсынды қарсақ жон қып, езіп әкеп.

Шал мен кемпір, тағы бір малшы бала
Бар екен бір бойжеткен қызы және.
Киіз үй, малды айнала шарбақ қорған,
Там, қора жоқ, кісісі төртеу ғана.

Құрт ішіп, әбден көңіл жайланған соң,
Бекітіп шарбаққа аты байланған соң,
Үй иесі қонақтан жөн сұрады,
Асын жеп, әңгімеге айналған соң.

Кебек айтты: «Аң қуған Тобықтымыз,
Мен Кебекпін дегенмен білемісіз?»
«Атым — Кебек» дегенде жалт қарады,
Бағанағы айтылған бойжеткен қыз.

Бай қайтадан сөз сұрап қайырмады,
Әлгі қыз Кебектен көз айырмады.

---

¹ Хақан өзені — Баяғы Шыңғысхан хақан болғанда осында қоныпты. Хақан деген хандардың ханы деген сөз (автор).

«Қарағым, қонағыңа төсек сал», — деп
Үй иесі жатуға дайындалды.

Тысқа шықты бай, қонақ — бәрі бірдей,
Шал айтақтап тыста жүр үйге кірмей.
Кебек келсе, төсек жоқ төр алдында,
Қай араға жатарын тұрды білмей.

Күлімсіреп қыз айтты Кебек ерге:
«Қонағым, неге тұрсың құр бекерге.
Мен сізге өз төсегім дайындадым,
Бұрын жатқан жоқ па едің ондай жерге?»

Тең шешіп, маңлық көрпе алды тауып,
Кебектің де қызға тұр көңілі ауып.
«Анық Кебек сен болсаң, арызым бар,
Бір айтармын», — деді де салды жауып.

Кебек батыр жатқан соң төсекке кеп,
Қыз мінезін ішінен қылады есеп.
«Танымайтын қонаққа сыр білдірген
Көрсеқызар, жеңісқой ұрғашы-ау», — деп.

Түн ортасы ауғанда шал да жатты,
Қорылдап қатты ұйқыға әбден батты.
Үйдегілер теп-тегіс ұйықтаған соң,
Кебекті келді-дағы қыз оятты.

— Ай, батыр, сен жатырсың ұйқың қанбай,
Мен жүрген бір сорлымын бағым жанбай.
Көрінгенге көз сүзген көрсеқызар,
Әдепсіз қыз дейсің ғой әлдеқандай.

Өз әлімше сынадым мен де сені,
Сен қалай деп ойладың, айтшы, мені?
Қыздан сорлы бола ма бұл жалғанда,
Кез болмаса өзінің сүйер теңі?

Атым — Еңлік, мына шал — менің әкем,
Малы көп, бірақ еркек баладан кем.
Жасында бұл да өзіндей батыр еді,
Қор болып, осы күнде әркімге жем.

Нағашым — Байжігітте ер Қабанбай,
Шешемді де берген жоқ бай таба алмай.
Ес білмейтін есекке кез болыппын,
Жайды білер жақсыға қосақталмай.

Мені де кедей емес, байға берген,
Күйеуім өткен жазда ұрын келген.
Қасына жатпақ түгіл жуымадым,
Білген соң шіріктігін келген жерден.

Нышан жоқ бет-аузында сақал, мұрттан,
Бұрын да естуші едім жайын сырттан.
Түн болса ұйқыдан бас көтермейді,
Күндіз асық іздейді ескі жұрттан.

Бетіне тумай тұрып түскен әжім,
Күнге де есіктегі қылды тәжім.
Кер кеткен кеселдіге душар болдым,
Осыдан құтыларлық бар ма лажым?

Оң қолының бармағы тағы шолақ,
Бармақсыз қол ұстауға қандай олақ.
Мен сорлы емей, кім сорлы, ойла, батыр,
Күйеуімнің болған соң жайы сол-ақ.

Көп жігіт жүр сыртымнан қылып кеңес,
Мен ұнатсам, алмаймын сені демес.
Солардың біреуімен кетер едім,
Байқаймын, бәрі менің теңім емес.

Көрсеқызар, лап бергіш әр елде көп,
Атын атап не керек пәленше деп.
Аз күндік әзіл іздеп жүргенім жоқ,
Өнімсіз іс болмайды өмірге сеп.

Бүгін мұнда кез болдың құдай айдап,
Атыңды естіп жүруші ем сырттан сайлап.
Тасыр болса, талғамай тап берер деп,
Түні бойы сынадым сізді абайлап.

Мен татысам, жігітсің маған татыр,
Міне, осындай ішімде қайғым жатыр.

Ойнас емес, өмірлік жолдасым деп,
Беремісің уәде, Кебек батыр?

Кебек мұны есітіп көп ойлады,
Асықпай біраз ғана еп ойлады.
Түні бойы қыз мені сынапты ғой,
Мен де мұны сынайын деп ойлады.

– Әй, Еңлік! Сөзің рас, нандым саған,
Бәрін ұқтым, жерім жоқ байқамаған.
Артқы өмірді азырақ қоя тұрып,
Ойнап-күлсек қайтеді біраз заман?

Қаза келсе малдыдан мал таймай ма,
Ажал жетсе батырдан жан таймай ма.
Азар болса күйеуің жастау шығар,
Жарлы байып, жас өсіп, қартаймай ма?

Жас түзеліп, түрленіп ержетпей ме,
Бойындағы балалық бір кетпей ме,
Асыққандық емес пе мына сөзің,
Жақсы әйел жаман ерді түзетпей ме?

Талпынғанмен тағдырды бұра ала ма,
Құдай қоспай, басымыз құрала ма.
Аз күн қызық көрелік онан-дағы,
Бұл дәурен бір қалыпты тұра ала ма?

Еңлік айтты: – Таң қалдым бұл сөзіңе,
Ұқсамайды түндегі мінезіңе.
Егерде біреу айтса ұнар ма едің,
Талап қылма, талпынба деп өзіңе.

Рас, құдай жазбаса, бітпес жұмыс,
Сөйтсе де бізге міндет талап пен іс.
Әрекетсіз отырмақ дұрыс болса,
Неге берген аяқ-қол, тіл менен тіс?

Күйеуімнің жүрген жоқ жасы жетпей,
Ынжықтық қайтуші еді тентіретпей.
Ақыл салып, бармағын сау қылуға
Пендеде күш бола ма күдіреттей.

Талап қылмай бола ма құтылуға,
Оттан кашып кірсем де терен суға.
Пәледен машайық та қашқан жоқ па,
Қайтіп разы болайын берген уға?

Тобықты неге келді мұнда көшіп,
Мұғажардан Шыңғысты көзі тесіп.
Қара қазан, сары бала қамын ойлап,
Келді ғой жайлы қоныс табам десіп.

Бір құдай жер жүзіне шашқан несіп,
Барша жан жүрген жоқ па теріп жесіп.
Аз күндік арам жүріс аужал емес,
Жүрмесен уағданды мүлде кесіп.

Айтып уағда бермесен, өуре етпе,
Тең көрмесен телміртіп, тентіретпе!
Қайда барсаң обалым жібермейді,
Бірақ осы сөзімді ұмытып кетпе!

Қалай айла қылса да бір қоймады,
Жал айтқан жауабына қыз тоймады.
Еңліктің бұл жауабын есіткен соң,
Кебек батыр тағы бір ой ойлады:

– Әй, Еңлік! Айтқан сөзің – сөздің шыны,
Сөйтсе де бір сөзім бар, тында мұны.
Соғысқа сылтау таппай отырғанда,
Бүлдірмелік Матай мен Тобықтыны.

Онсыз-дағы біріне-бірі қырын,
Ала ғой деп береді кім жесірін.
Адам түгіл мал үшін ел шабады,
Қыз болсаң да білесің елдің түрін.

Мен сені алып жөнелсем осы түнде,
Жиылмай ма бар Матай жалғыз күнде?
Тобықтыдан жылқыны тиіп алып,
Басталмай ма бітпестей бүлік мүлде.

Барымта алмай бітімге көнсе елің,
Қанша мал алса аярым жоқ кой менің.

Қызды қайтар, әйтпесе бітпейміз деп,
Жатып алса табамыз қайтіп жөнін?

Матай алса, Тобықты тек жата ма,
Азбын деп жанын аяп, ар сата ма?
Ауыл шауып, мал алып, қан төгілсе,
Ойла, қалып жүрмелік теріс батаға!

– Әй, батыр, бұл сен айтар сөзің емес,
Уайым қып сескенер кезің емес.
Келер істі жалғыз-ақ алла білер,
Ол сенің өлшеп сатар бөзің емес.

Кімнің көзі жетеді күні ертеңге,
Теңін тапқан сені мен жалғыз мен бе?
Ел шабысып кетті ме соның бөрі,
Алып қашып алды ғой талай пенде!

Мал аямай пейілді салсаң кеңге,
Жарастырар табылар аға-жеңге.
Жер өртеуге жетеді бір шағым қу,
Кім кепіл бола алады осы екі елге?

Бұлт шықпай жауа ма құры желге,
Бізсіз де таласады жалғыз белге.
Құдай жөнін берейін деген болса,
Көнер әлде мал алып біт дегенге.

Сен мені бүгін алып кет демеймін,
Осы екі елдің түбіне жет демеймін.
Шын ішің сүймей, сыртың сүйген болса,
Әуре боп саған уағда ет демеймін.

Шын сүймесең сүйдім деп айтпа маған,
Шала сүйген болады құр алдаған.
Ындыныңмен ұнатсаң, бер қолыңды,
Саған сөзім қалмады енді айтпаған.

Кебек те отыр еді әзер шыдап,
Сөзін айтып болғанша қызды сынап.
«Сен өлген жерде мен де өлемін» деп,
Қол алысып біржола кетті құлап.

Кебектің қолын Еңлік қысып алып,
Шөлдеп сусын ішкендей мейірі қанып,
Бармағынан бір сүйіп, беті тершіп,
Ыстық жасы көзінен кетті тамып.

* * *

Таң жарығы түскен соң шаңыраққа,
Кебек тұрды арқандап ат қоймаққа.
Еңлік үйден арқанды ала жетіп,
Құшақтасып жөнелді жартас жаққа.

Келе жатып қыз айтты:

— Батыр, саған
Бір сөзім қалған екен айтылмаған,
Тобықты мен біздің ел бітім қылса,
Сонда алып қаш кезінде жақындаған.

Мына жартас табыспақ болсын бізге,
Мені ұмытып, жатып ап күдер үзбе.
Осы араға үш күнде бір келіп жүр,
Ең болмаса жұманы құр өткізбе.

Соны айтты да, от жақты үйге барып,
Су жылытты қазанға қарды салып.
Оятып ап қойшыны, құрт езгізіп,
Сары май салып қойды аяқ алып.

Ат арқандап болды да Кебек өзі,
Қыз артынан қадалып екі көзі.
Еңлікке бір, тасқа бір қарады да,
Сонда түсті ойына балгер сөзі.

«Япыр-ау! Әлде сайтан, әлде жын ба,
Кім бастап алып келді мені мұнда!
Осы көрген түсім бе, иә өңім бе,
Қалжыраған бақсының сөзі шын ба?»

Біржолата кім тұрар бұл дүниеде,
Өлім көрмей қоя ма туған пенде.
Қарап жүріп қаңғырып босқа өлгенше,
Еңлік үшін өлгеннің қапысы не!..»

Соны айтып көңілін басты Кебек батыр,
Құдай қосқан іс болмай қоймайды ақыр.

«Тамақ дайын» деп хабар бергеннен соң,
Аяндап үйге таман келе жатыр.

Бетін жуып, отырды төрге барып,
Құрт берді сары майды жөне салып.
Қазы-қарта, жал-жая жасап Еңлік,
Бір табақ ет алдына қойды апарып.

Жалынан бір кесті де «бісміллә» деп,
Ұсынды ақсақал мен кемпірге әкеп.
«Иесімен ас тәтті» деп Еңлікке,
Шақырып ап екеуі отырды жеп.

Қойшыға да ұстатты сүйек-саяқ,
Ет артынан сорпа ішті бірер аяқ.
Бата қылып, қол жуып болысымен,
Еңлік атты ерттеді айтқызбай-ақ.

Кебек сонда шалға айтты: — Ай, ақсақал,
Өзің таңдап түлкінің біреуін ал.
Бағыңа кезі келген бір олжа ғой,
Жығыт тымақ істетіп сандыққа сал!

Еңлік шығып қонағын аттандырды,
Қоштасып Кебек батыр, елге жүрді.
«Қайда жүрсен, аман жүр, батырым», — деп,
Бел асқанша артынан қарап тұрды.

* * *

Ер Кебек тыным алып үйде жатпай,
Еңлікке келіп жүрді дамылдатпай.
Кейде түзден жолығып, кейде қонып,
Алты ай қыс аттың терін бір құрғатпай.

Екі ел бітті сөйлесіп жазға салым,
Қайтарысып барымта алған малын.
Тамақ үшін қыдырған Матай айтып,
Бұл бітім Еңлікке де болды мәлім.

Кебек келді бір күні қызға тағы,
Ойында бар, ел бітсе, іс қылмағы.
Еңлік те дайын болды сол арада,
Қара жартас белгілі табыспағы.

Қыз айтты: — Түнеугі айтқан уағда қайда,
Кел, кетелік, кідірмей осындайда.
Азық-түлік, киерлік киімдерім
Дайындап әкеп қойдым мына сайға.

Қосылған соң кешікпей болдым буаз,
Онан бері қыс өтіп, болды ғой жаз.
Босансам, өз қолында босанайын,
Құры бүйтіп жүргенге болмалық мәз.

Екеуі тәуекел деп кетіп қалды,
Таң атпай-ақ Ордаға жетіп барды.
Ағаштан балаған қып, арша жауып,
Бекініп бір дарада жатып алды.

* * *

Еңлік, Кебек кеткен соң таң тағы атты,
Күн шыққанша кемпір-шал тұрмай жатты.
Қойшы Еңлікті таба алмай іздеп-іздеп,
«Қызың қашып кетті», — деп шалды оятты.

Шал жылап, әлі келді екі көзге,
Қолынан не келеді онан өзге.
Қойшы барып еліне хабар айтып,
Матай келді жиылып осы сөзге.

Жан білмейді Еңлікті кім алғанын,
Қайда кетіп, қалайша жоғалғанын.
Алты ай қыстай кім келіп, кім кетпейді,
Қайдан білсін күдікті кім қонғанын?

Түлкіні бір Матайдың көзі шалды,
«Мынаны кім берген» деп қолына алды.
Шал айтты: — «Мұны берген бір Тобықты,
Атын ұмыттым, бір қонып кетіп қалды».

Қойшы айтты: — Оның аты Кебек еді,
Сонан соң да осында келмеп пе еді?
Ұмытпасам, соны Еңлік аттандырып,
«Қош аман бол, келіп жүр, Кебек», — деді.

Қуа-қуа осы сөз анықталды,
Матайлар Тобықтыға кісі салды.

«Қыз дегенің немене, білмейміз», – деп,
Тобықты оны елемей жатып алды.

Кебектің қайда екенін ел білмейді,
Не жылқыда, не анда жүр ғой дейді.
Жалғыз-жарым сыр шашпас құрбы арқылы
Елден Кебек азықты алып жейді.

Сөйтіп жүріп бірталай заман өтті,
Еңлік қашып кеткенге айға жетті.
«Қыз алды да, жөн жауап бермеді», – деп,
Матайлар бір қос жылқы алып кетті.

Тек жатсын ба бұл елдің көп санлағы,
Жуантаяқ бір ауыл шапты тағы.
Матай – қызды, Тобықты – Кебекті іздеп,
Шатаққа соқты сөйтіп сөз аяғы.

Бір күні Қабекеңе Көбей¹ келді,
Үйге кіріп келді де сәлем берді.
«Қыз да жоқ, Кебек те жоқ, ел шабысты,
Мен сізден ақыл сұрай келдім» деді.

Қабекең сөз айтпайды жұмбақтамай:
– «Ай, Көбей, сұңқар қалай, тауық қалай?
Тоқтамыс жолаушылап кетіп еді,
Сол келгенше өтпей ме уақыт талай...»

Көбей мұны ұқты да, қайтып кетті,
Тобықты кеңес қылған топқа жетті.
«Қабекең екі-ақ ауыз жұмбақ айтты,
Ол сөзінің мағынасы мынау, – депті: –

Еңлікті алып қашқан Кебек батыр,
Оны айтпай-ақ біздің би біліп жатыр.
«Тауық» деп қызды айтады, «Сұңқар» – Кебек,
Тоқтамысқа қаратып қой дейді ақыр».

---

¹ Көбей – Жүзбенбет деген таптан шыққан кісі, өрқашан Кеңгірбай бидің сөзін сол шешкен (автор).

Осылай деп жұмбағын Көбей шешті,
Матаймен байлау қылып, сөз сөйлесті.
«Кешіктірмей табалық Кебек алса,
Бір ай тоқта, Тоқтамыс келсін» депті.

Сонымен тағы да өтті бір жарым ай,
Тоқтамыс Арғын жақтан жүр келе алмай.
Намыс қылып жиылды тамам Найман
Көнбейміз деп мазаққа мұнан былай.

Матай да соқтыққан жоқ тіпті неген,
Мақал бар «ел құлағы елу» деген.
Қыздың қайны Сыбандар және білді,
Екі елде де адам жоқ есітпеген.

Найманның тым көп болды жиылысы,
Жиылған соң белгілі қылар ісі.
Алдынан бір арылып алайық деп,
Тобықтыға жіберді елші кісі:

«Ел бүлдірмей бітелік, жөнге келсін,
Еңлік, Кебек екеуін ұстап берсін.
Шарифаттың әмірімен өлтіреміз,
Малға бітім қылмаймыз, оған сенсін.

Тентегінің жазасын мойынға алсын,
Егер оған көнбесе, дайындалсын.
Қырылыспай бітпейміз таусылғанша,
Не Найман, не Тобықты бірі қалсын.

Жауапты да тез берсін кешіктірмей,
Ертең бесін намаздың уақыты келмей.
Өзге бітім болар деп ойламасын,
Бітімім жоқ не өліп, не өлтірмей.

Ұйлықты Тобықтылар осы сөзге,
Бітімі жоқ болған соң мұнан өзге.
Найман тым көп, Тобықты аз, Арғын алыс,
Қорықпауға да болмайды көрер көзге.

Бірі ол деп, бірі бұл деп көп кеңесті,
Біле алмай не берерін, не берместі.

Қысылғанда баратын Қабекене,
Ақыл сұрай бір-екеу барсын десті.

Кенбай¹ мен Көбей барды биге тағы,
Сөзін айтып, сәлемін берді-дағы.
Қабекеннің қабағы қарыс түсіп,
Мінеки сондағы айтқан бір жұмбағы:

«Әнет-Бабам емес пе менің атам,
Бірақ ондай қабыл ма менің батам?
Көшсем – қоныс, отырсам – көмегім жоқ,
Көрсетемін, қайтемін, тыныш жатам».

Бұл сөзі – Бабан айтқан сөздің көзі,
Өзі өлтірмей, амалсыз атқызды өзі.
Жеңілсең енді барар руың жоқ,
Көрсетпеуге шама жоқ деген сөзі.

Соны естіп Көбей топқа қайтып келді,
Жұмбағының шешуін айтып келді.
Тобықтылар Найманды ертіп әкеп,
Кебектің жатқан жерін айтып берді.

* * *

Ұйықтамайды сақтанып Кебек түнде,
Үш айдай бір дарада жатқан мүлде.
Толғатып Ендік сұлу бір ұл тапқан
Айы толып, мезгілі жеткен күнде.

Екеуі сол баланы қылады ермек,
Кезек ұйықтап, сақтанып жүрді сергек.
Қыз ояу, Кебек ұйықтап жатыр еді,
Қозыкүрең кісінеп қағады елек.

Ендік түртіп оятты Кебек ерді,
Атқа қарғып мінгенше жау да келді.
Күрең атқа мінгесіп жөнелгенде,
Баласы бесігімен қала берді.

Баланы бір Матай кеп қолына алды,
Кебек қашты, жабылып жау да салды.

---

¹ Кенбай – Байгара деген таптан шыққан кісі (автор).

Қозыкүрең жартастан қарғығанда,
Ауып кетіп Еңлік қыз түсіп қалды.

Не күшті, ойласаңыз, тағдыр күшті,
Кім тоқтатар әзелде болмақ істі.
«Өлсем бірге өлмекші сертім бар», – деп,
Мінгестіріп алуға аттан түсті.

Жау жетті де, қамауда Кебек қалды,
Әрі-бері қанжармен соғыс салды.
Бірталайын жаралы қылса-дағы,
Көпке топырақ шашсын ба, ұстап алды.

Байлап алып жөнелді Ащысуға,
Тамам Найман жиылған қалың дуға.
Қайран жастар қапыда қолға түсті,
Елтіген бөрідей боп жеген уға.

Шеткі Ақшоқы басына алып шықты,
Қалайша өлтіруге кеңес қыпты.
Жас қой деп жаны ашыған бір адам жоқ,
Қолға түскен кісіге қатын мықты.

Кейбіреуі таспенен атпақ болды,
Кейбіреуі дарға да аспақ болды.
Аяғында мойнына арқан салып,
Атқа байлап сүйретіп шаппақ болды.

Көп Найман екеуіне тұр анталап,
Бейне бір соятұғын малға балап.
Еңлік сонда еліне сөз сөйлепті,
Қасындағы жиылған көпке қарап:

– Ай, жұртым! Бір-екі ауыз сөз айтайын,
Әйтеуір, өлтіруің тұр ғой дайын.
«Өлерде үш тілек бар» деуші еді ғой,
Құдай үшін беріндер, мен сұрайын.

Кебекпен мені азғана арыздастыр,
Өлген соң бірге қосып таспен бастыр.
Мына бала – Тобықты баласы ғой,
Мұны өлтірме, Кеңгірбай биге тапсыр.

Үш тілегін алсын деп жұрт кенесті,
«Бердік» деп екеуінің қолын шешті.

Қушақтасып сүйісіп, қош айтысып,
«Ал енді өлтіре бер мейлін» десті.

Екеуінің мойнына арқан салып,
Екі аттың құйрығына байлап алып,
«Матайлап» ұран салып шауып-шауып,
Өлтіріп, бір төбеге қойды апарып.

Тастады бесігімен баласын да,
Обалға өшіккен ел қарасын ба?..
Еңлік – Кебек моласы бүгін де бар
Таймақ пен Ералының арасында.

Надан жұрттың болады діні қатты:
Қабекенге тапсырмай аманатты,
Шеткі Ақшоқы басында қалған бала
Шырқырап күн батқанша жылап жатты.

Жуантаяк баланы түнде білді,
Түн ішінде жиылып атқа мінді.
Таң ата келіп іздеп таба алмады,
Қисыны біреу ұрлап кеткен сынды.

Ертеде, міне, осындай қызық өтті,
Әр дәурен заманында қызып өтті.
Алдамшы сұм дүниенің аясында
Әр түрлі жақсы, жаман, бұзық өтті.

Талайдың таудай күшін талқан қылып,
Емі жоқ екпінді ажал бұзып өтті.
Жете алмай мақсұтына Еңлік–Кебек,
Арманда екі ғашық өліп кетті.

* * *

Жігіттер! Бұл өленді жазған мәнім:
Емес қой жастықпенен салған әнім.
Қас қайсы, қаза қайсы, таза қайсы?
Аларсың көп ғибрат байқағаның.

Қыз, қызық, батыр жазар кезім емес,
Жастарды қызықтырған сезім емес.
Ертегі емес, ертеде болған бір іс,
Ойдан жазған, шығарған сөзім емес.

Әншейін әңгіме деп құлақ салма,
Құр ғана қызығы мен қызын алма.
Ғаділ – залым, шафқатлы – мейірімсіз,
Соларды айыра алмай қапы қалма!

А, құдай! Кінәмді өшір, сауапқа жаз,
Таусылмайды рақметін, не болмайды аз.
Жан кетіп, ағайын, мал қалған кезде
Өлмес, өшпес дәулетім осы қағаз!

НАРТАЙЛАҚ ПЕН АЙСҰЛУ

(Әңгіменің сыры)

Естілер көп жазады әңгімені,
Жазбайды ермек үшін әлденені.
Жиреніп жаманынан, жақсыны ұғып,
Алсын деп жазады ғой өнегені.

Залымды жек көргізіп, күйгізеді,
Ақ жүрек әділетті сүйгізеді.
Өгейлік, өзімшілдік, бақ-күндестік,
Мейірімсіз залалкесті білгізеді.

Қос қатын алу жаман салт екенін,
Күндестік араздықтың шарты екенін,
Қыз бермей сүйгеніне, малға сату
Адамның ең рахымсыз анты екенін;

Аямай жетімдерді ұрғандығын,
Азаматты күң менен құл қылғандығын.
Не пайда, не өзінің мақтаны үшін,
Дап-дайын қан төгуге тұрғандығын.

Махаббат шын асықты неткендігін,
Құрбан боп жар жолында кеткендігін.
Тұрғанда әлі жетіп, ашу кешіп,
Мархабат дұшпанға да еткендігін.

Айтады осы әңгіме соның бәрін,
Байкаста, сыртын ұқпай ішкі нәрін.
Жана өскен жасыл гүлдей жас ұландар
Дей көрме бір ескіден қалған сарын.

Өткен іс ойға түсер әлдеқайдан,
 Айтайын аз әңгіме ескі жайдан.
 Атақты Әмір-Темір заманында
 Арқаны мекен еткен Арғын, Найман.

Арғынның тоқалынан Бозша деген
 Момындық, әділдікпен ел билеген.
 Жәнібек жалғыз ұлы жастау өліп,
 Артында үш ұл қалды немереден.

Құр — үлкен, Балға — оған тетелесі,
 Қаранай — үшеуінің ең кенжесі.
 Бұл жонды үшбозша деп атайтыны —
 Жайлаған Бозшаның үш немересі.

Солардың осы үш өзен мекендері,
 Жаз жайлап, сән-салтанат құрған жері.
 Бұл жерден өзі кетіп, аты қалған,
 Құр, Балға, Қаранай деп сонан бері.

Құр менен Қаранайдан басы бөлек,
 Бір су бар ортасында шолақ өзек.
 Күнбатыс жағасында бір Ақтас бар,
 Сөйлеуге соның жайын келді кезек.

Сол тастың жырасында бір үңгір бар,
 Жатуға екі кісі болмайды тар.
 Ол тасты «Айсұлудың Ақтасы» деп,
 Атапты бізден гөрі бұрынғылар.

Мен көрдім сондай үңгір қыз мекенін,
 Асықтың арманда өткен із мекенін.
 Талпынған талапты жас, тыңдасаңыз,
 Айтайын Айсұлудың кім екенін.

Балғаның ол — Айсұлу — үлкен қызы,
 Нартайлақ — Қаранайдың бір жалғызы,
 Қосылып, асық болып сол арада,
 Үңгірде өзі кетіп, қалған ізі.

Айсұлу ол Ақтаста жүрген ойнап,
 Қараған әлгі үңгірге бір күн бойлап.

«Дарига-ай, асық жармен күшактасып,
Үңгірде жатар ма еді», — дегенді ойлап.

Айсұлу ол кезінде он бесте екен,
Күн сайын сол араны қылған мекен.
Бірге ойнап Нартайлақпен сол үңгірде,
Байласқан асықтыққа белді бекем.

Екі жас жылға жақын ойнап жүрді,
Сезген жоқ ешкім әлі осы сырды.
Қосылған жазға салым бұл екеуі,
Жаз өтіп, келетұғын күз де кірді.

Мен бардым сол Ақтасқа түлкі қағып,
Үңгірде өткенді ойлап тұрдым бағып.
Тастағы қырау еріп күн нұрымен,
Тастан да, көзімнен де жас кетті ағып.

* * *

Самсы да асық болып Айсұлуға,
Бата алмай жүреді екен сөз айтуға.
Сүйтсе де жанасалап бір қалмайды,
Дегендей «бұқа буға, азбан дуға».

Балғаның екі қызы, бір ұлы бар,
Ерте өлген бәйбішеден туған бұлар.
Тай еді ұлдың аты жастай өлген,
Былқылдақ келіншегі қалған шығар.

Бір ұл бар тоқалынан Барғана атты,
Қоя ма қазақ тұтпай ескі салтты?
«Аға өлсе, жеңге мұра» деді-дағы,
Қатын ғып Былқылдақпен бірге жатты.

Күнсұлу, Айсұлумен — екі қызы,
Бір туған өлді олармен Тай жалғызы.
Қолында өгей аға қорлық көріп,
Қыздарға жетімдіктің батты сызы.

Айсұлу Нартайлаққа болған асық,
Үңгірде қосылысып мауқын басып.
Балғаның тірісінде Айсұлуды
Матайға бермек болған баталасып.

Ол күйеу Балқыбектің баласы еді,
Қортықтау, Барлы деген аласа еді.
Әкесі бай болса да, бала нашар,
Жынды ма, ынжық па деп талас еді.

Сондықтан Балға онан мал алмаған,
Аулына құдам деп те бара алмаған.
Бермеймін Айсұлуды деп жүргенде,
Тағдырдан қаза жетіп қала алмаған.

Сол Барлы Балға өлген соң ұрын келген,
Қыз оның сырттан байқап, түрін көрген.
Қасына күйеуінің бір күн жатпай,
Менсінбей тіпті қисық, қырын келген.

Ол күйеу қызға өкпелеп үйге барған,
Барған соң әкесіне кісі салған.
«Болса да аузы қисық, байдың ұлы»
Бақаның көп мал беріп қызын алған.

Бақа да, Балқыбек те Матай еді,
Бір суды өрлей-жайлап жата берді.
Тантық қыз Ханым деген ол алғаны,
Аузына келген сөзді шатар еді.

Балқыбек суы атанған сол атпенен,
Беріктас, Ұйтас, Томан – мол атпенен.
Шоқыда жалғыз қызыл Барлы туып,
Атанды Барлы қызыл ол атпенен.

Бағана Самсыны біз бастап едік,
Жай-күйін біраз айтып тастап едік.
Байқатып Айсұлуға асықтығын,
Онан соң не қылғанын ашпап едік.

Бір күні Самсы келді Барғанаға:
«Ағатай, – деді, – сөкпе, қарғама да.
Асық боп Айсұлуға өлер болдым,
Мені өлтір құлат-дағы жарға ғана.

Ұнатсаң егер тірі қалғанымды,
Орында малымды ал да арманымды.
Сізбенен ақыреттік дос боламын,
Алсаң да аямаймын бар малымды».

Тағы да Былқылдаққа айтты ойды,
Алдына асыл шапан, жамбы қойды.
«Періште алтын көрсе жолдан таяр»,
Қу нәпсі мал көрген соң жеңді бойды.

Өгейлік Барғананың ойын бұзды,
Көрдің бе, міне, осындай қара жүзді?
Шапан мен алдындағы жамбыны алып,
Үш күнде көндіремекші болды қызды.

Нартайлақ келді бір күн Ақтасына,
Үнгірдің уағдаласқан қақ басына.
Былаудай екі көзі өксіп жылап,
Айсұлу келіп тұрды қақ қасына.

Көрді де Нартайлақтың есі кетті,
«Сәулем-ау, мұнша жылап саған нетті?
Құшақтап, рахаттанып жатпақ едім,
Көз жасың жүрегімді елжіретті».

Қыз айтты: «Асық жарым, тында мұны,
Немене жетім қыздың көрген күні?
Қолында өгей аға қор қылғанша,
Алмады-ау ажал жетіп мен сорлыны!»

Бастады аға-жеңгем бір жұмысты,
Самсымен тамыр бол деп көрдей қысты.
Көзімді жаудыратып малға сатпақ,
Көрем деп ойлап па едім мұндай істі?

Көнбедім мен олардың ептеріне,
Түкірдім жүзіқара деп беттеріне.
Көндірем көнбесең де деп ақырып,
Барғана қамшы басты еттеріме.

Қоймады бір-ақ ұрып, көп сабады,
«Жетім қар» деп етімді жеп, сабады.
Самсыға Күнсұлуды күң қылам деп,
Барлығы сені ұзатам деп сабады.

Тай ағам бүйтпес еді-ау тірі болса,
Не әкем, не әжемнің бірі болса.
Дарига! Бұл өмірден өлім артық,
Жетімнің көрген күні осы болса!

Өгей үл Барғана ойлап қастық жағын,
Былқылдақ ұмытты Тайдың аруағын.
Ағам мен ата-анамды қабат алып,
Құдай да қайтып алды-ау берген бағын!»

Нартайлақ деді қызға: «Қалқатайым,
Мәнісін бұл сөзіңнің қылдым пайым.
Шынымен құдай қосқан жарым едің,
Сені алып алыс жерге, кел, қашайын».

Қыз айтты: «Күнсұлуға қоштасайын,
Айттым ғой күн болмақшы оның жайын.
Оны да, реті келсе, бірге алып қаш,
Бола алсақ ертең кешке мұнда дайын.

Тайлақжан, аз күн көрдім қызығынды,
Мұндайда тағдыр жазған сызығымды.
Босатпай егер кетсем ұзатылып,
Жіберем Күнсұлуға жүзігімді.

Сол жүзік тиісімен өз қолыңа,
Құрбанмын, кел де алып қаш, мен жолыңа.
Алты айлық құрсағымда балаң жатыр,
Тапсырар соны өзіңе күн болар ма?»

Қош десті бір сүйісіп амандасып,
Нартайлақ кете берді белден асып.
Ауылға қыз қайтарда солай қарай,
Былқылдақ келе жатыр жебей басып.

Келді де: «Қайда жүрсін, еркем, — деді, —
Бір адам дөннен асып селтендеді,
Жеңгеден қайынсіңлі сыр жасырмас,
Разымын, жөнін айтып берсең», — деді.

Қыз айтты: «Елестеген сайтан-дағы,
Күнде ойнап осы арадан қайтам-дағы.
Сен маған не пәлені салмай жүрсін,
Бір жала жаппақ болған айлаң-дағы».

Ол айтты: «Өкпелеме, еркем, маған,
Жүргем жоқ қылайын деп қастық саған.
Қатында ері айтқан соң ерік бола ма,
Бәрін де істеп жүрген Барғана аған.

Барғана сен кеткен соң өзі барып,
Қайнына Байқошқардан хабар салып,
Қалыңмал, ілу, жыртыс әкелмей-ақ,
Келінін кетсін депті жылдам алып.

Байқошқар – Барғананың нағашысы,
Дәулетті, заты Матай, ұста кісі.
Сөз салып сол арқылы Балқыбекке,
Құтылмақ қайтсе сенен бар жұмысы».

Айсұлу айтты ызалы күлкіменен:
«Барлығы қосылмайды менің денем.
Не басқа біреу алар, не жер алар,
Ол сырды жасырмаймын, жеңгем, сенен».

Барғана үйге келсе ұнатпайды,
Сұрланып жотығырсып сөз қатпайды.
Өмірін өксіп жатып ақылдасқан,
Сорлығы екі жетім таң атпайды.

Күн шықты, бесін өтіп, кеш те болды,
Екі қыз байлап қойған барар жолды.
Күндегі ойнайтұғын Ақтасына
Жөнелді айқастырып белден қолды.

Барғана жүгірген соң «ей, тоқталап»,
Былықылдақ: «Қой, барсын», – деп келді жанап.
Қамшылап бәрін үйге қуып тықты,
Қатынын қыздарменен қоса сабап.

Шығармай бірін тысқа қойды қамап,
Көзінен жетімдердің қан сорғалап...
Әлі тұр ащы дауыс құлағымда,
Сорлының жылағаны «Тай ағалап».

Жас дауыс жылағанмен қарлығы ма,
Ой жібер міне осындай зарлығы да.
Осымен бұл сөзіміз тұра тұрсын,
Келелік Балқыбек пен Барлығы да.

Байқошқар Балқыбекке кеше барған,
Барлығы жіберуге дайындаған.
Дарақы, тантық өскен Ханым қатын
«Оны алсаң, мен кетем» деп азап салған.

Жиылып ақсақалдар маңайдағы,
Сөз айтқан келісімді қай-қайдағы.
Дегеннен жесір кетті өлген артық,
Келгенмен бір қызметкер малай-дағы.

«Ей, Ханым! Сен тұрасың үлкен үйде,
Бір күннің келгеніне жанып-күйме.
Болғанда көсеу ұзын қол күймейді,
Керек қой бір қызметкер мұндай үйге.

Сол күні Барлы күйеу келіп жеткен,
Барғана тоқты сойып ырым еткен.
«Тойындай жетім қыздың» деген бар ғой,
Зарлатып ертеңіне алып кеткен.

Айсұлу кете барған көзі жайнап,
Осы ғой берді деген қолын байлап.
Тілеген жылап тілек Барғанадан:
«Былқылдақ апарсын, — деп ағатайлап, —

Жеңгемнің, қандай болам, көзі көрсін,
Жай-жапсар, көргенімді айтып берсін.
Мен кештім, тәңірі кешсе, қылығынды,
Ол байғұс аздан соң-ақ өлді дерсін».

Қасына Былқылдақты қосып берді,
Сол күні-ақ Балқыбекке жетіп келді.
Отауын оқшау тігіп бөлек қойды,
Той қылып бір күн үшін жисын ба елді!

Былқылдақ қызды қимай, екі ай өтті,
Көп жатты, қайтатұғын мезгіл жетті.
Отауға сонан бері бір жатпаған
Барлыға: «Бір сөзім бар, тында», — депті.

«Айтатын тілегім бар, күйеу, саған,
Осы түн отауға жат, берсең маған.
Барған соң қарындасым не болды деп,
Сұрайтын онда бар ғой бір қайнаған.

Сұраса, отауына жатты дейін,
Екеуі махаббатты татты дейін.
Күйеуің, қарындасың, құдаларың
Разы боп бәрі саған айтты дейін».

Барлы айтты қыбыжықтап басын қасып:
«Өзім де Айсұлуға едім асық.
Ұрсады мұнда жатсам Ханым маған,
Отырмын сонан қорқып қатты сасып».

Былқылдақ ол күйеудің сырын білді,
Білдірмей езу тартып іштей күлді.
«Ханымға айтатұғын арызым бар», —
Деді де жолдасынан хабар қылды.

«Ей, Ханым, тоты құстай біткен денен,
Бір тілек қабыл алшы, қалқам, менен.
Отауға бүгін кешке жат деп едім,
Именіп мына Барлы отыр сенен.

Орында, рұқсат бер де, тілегімді,
Ашылтып нұр құйғандай жүрегімді.
Осында жалғыз түні жатсын күйеу,
Білерсің кейін өзің күндегінді».

Ол айтты: «Көп оттамай кет үйіңе,
Тек берген теңдік бар ма жетіміңе?
Көзіне көк шыбынды үймелетіп,
Мұны күң, қолыңды әпкел, етуіме!»

Ай-үйге қарамай-ақ ол жүзіқара,
Барлыны сүйреледі бара сала:
«Ұмыттың ба, ақсақалдар не деп еді,
Бұл үйде отырмысың күңге бола!» —

Деді де жетіп барды Айсұлуға:
«Бай керек пе салдақы сендей қуға!»
Жұлқылап бүркеншігін, ішке тепті,
Ойнастан дайынсың деп ұл табуға.

Былқылдақ барып еді арашалап,
Қоймады Айсұлуды иттей талап.
Енесі, ауылдасы бәрі келіп,
Шығарды өзер үйден көптеп қамап.

Былқылдақ қайтпақ болды атын ерлеп,
Боктап жүр Ханым қатын бәрін жерлеп.
Айсұлу Былқылдақты шығарып сап,
Қоштасты құшақтасып бері кел деп.

«Жеңеше-ау, айтпап па едім бұрын саған,
Барлының түк керегі жоқ деп маған.
Мейірімсіз өгей ағам ұстап берді,
Ол түгіл құдай мені аямаған.

Тайды алды жан жақыным, жалғыз көзім,
Сол Тайдан жесір болып қалдың өзің.
Ұмытпасаң, ағам қонған тұғыры едің,
Аманат тапсыратын бар бір сөзім.

Тез тапсыр жүзігімді Күнсұлуға,
Ұялман енді саған сыр ашуға.
Жүзікті Нартайлаққа жылдам берсін,
Сол келсін меніменен қоштасуға.

Жеңеше-ау, жасырайын сенен несін,
Сәлем де Нартайлаққа, жылдам келсін.
Беретін бар бір асыл аманатым,
Үш күннен қалса мені өлді десін.

Сәлем де үш қайтара Барғанаға,
Тапсырдым аруақ пен аллаға да.
Әжемнен тумаса да әкем бірге,
Бармайды аузым оны қарғауға да...

Айта бар барсаң сәлем Самсыға да,
Самсыға сүймеген қыз жар шыға ма?
Шөгеріп шөкпес нарды мінемін деп,
Тастады-ау талай бүлік артына да.

Сәлем айт жалғыз бауырым Күнсұлуға,
Қор болып жетім қалған сұм сұлуға.
Құшақтап үш қайтара сүйер едім,
Еркім жоқ көремін деп ұмтылуға.

Барғана екеуіңнен бір тілегім –
Кетпесін ақыретте сізде кегім.
Беріндер Күнсұлуды сүйгеніне,
Самсыға қор болмасын жеткіншегім! »

Соны айтып талып кетіп бөгеледі,
Былқылдақ жылап елге жөнеледі.
Қыламыз енді әңгіме Нартайлақты,
Ол байғұс не қылады, не көреді.

Әрине, осы сөзден екі ай бұрын,
Ұқтыңыз Нартайлақтың кеткен түрін.
Самсы мен Барғанаға қор қылам деп,
Әкетпек балдызы мен асық нұрын.

Ол қайтып өз үйіне барып еді,
Қыз үшін екі ат ерттеп алып еді.
Құрдасын Бөбек деген қасына ертіп,
Күн бата Ақтасқа кеп қалып еді.

Сол түні отыр еді қызды тосып,
Артынан дыбыс естіп қалды шошып.
Екі атты қараңғыда келе жатыр,
Отырды жылқышы ма, жау ма десіп.

Жүгірді екеуі аттан түсе сала,
Ұстасты біреуімен Бөбек бала.
Қолында біреуінің қылышы бар,
Ұмтылды Нартайлаққа тура ғана.

Нартайлақ құр қолымен қылыш қақты,
Қызыл қан оң қолынан судай ақты.
Ұстатпай шыр айнала қашып жүріп,
Қылышпен тұла бойын шабақтапты.

Жүзі өткір қылышының, ұшы қайқы,
Әр жерін жаралапты ұйқыш-айқыш.
Қайран ер белдесе алмай қанға батты,
Қарусыз қапияда келген байғұс.

Бірталай арпалысты соныменен,
Басынан қан сорғалап жоныменен.
Ұстауға оң қолымен келмеген соң,
Солақай таспен атты қолыменен.

Қолына тигеннен соң тас қапыда,
Деді де, «ойбай, ұрды», мінді атына.
Бөбектей жолдасы да босанып ап,
Қарамай қашты екеуі алды-артына.

Нартайлақ атқа мінді кумақ болып,
Бөбек тұр қаласың деп қапыда өліп.
Есіл ер есі кетіп аттан түсті,
Жеңі де, қойны-қоншы қанға толып.

Батырды ыза қысты қапы қалып,
Кейіді келмедім деп қару алып.
Жарасын көйлек жыртып байласа да,
Қансырап таңға жақын қалды талып.

.....
Мінгесіп аш белінен ұстап алды.
Қолында үш жетегі, алдында ол,
Күн шыға азар жүріп үйге барды.

Келген соң Тайлақ батып қызыл қанға,
Ауылдың адамдары қалды таңға.
Қызды айтпай «жылқыға жау тиді» дейді,
Бөбектен не болды деп сұрағанда.

Нартайлақ сол жарадан екі ай жатты,
Батырға екі қайғы бірдей батты.
Білмейді дұшпанының кім екенін,
Қайғысы Айсұлудың одан қатты.

Ойға алып жазылған соң асық нұрды,
Сандалып Ақтасына қарай жүрді.
Алдынан бір ауылдың өтіп еді,
Тоқта деп бір бүркенген қыз жүгірді.

Батырдан қыз қарайды алмай көзін,
Нартайлақ шырамытты қыздың өзін.
Әперіп алтын жүзік қалтасынан,
Айтыпты Айсұлудың сәлем сөзін.

Таныды Күнсұлуды келбетінен,
Бір сүйді аттан түсіп оң бетінен.
Не қылсам Айсұлуға жолығам деп,
Жөнелді Балқыбекке сол бетімен.

Барғана қалмаушы еді күндіз малдан,
Сол күні сол ауылға Самсы барған.
Үйіне соны көріп қайтарында,
Тайлақ пен Күнсұлуды көзі шалған.

Алыстан Нартайлақты танымаған,
Түскенін, еңкейгенін байыптаған.
Ауылға келе сала Күнсұлудан
«Жолыққан жолаушың кім?» — деп сұраған.

Ол айткан: «Мен ешкімді көргенім жоқ,
Жолығып жолаушыға келгенім жоқ.
Жазықсыз жала жауып неге ақырдың,
Ешкімге ештеңемді бергенім жоқ».

«Сен бердің сол аттыға бірдемені,
Бауырына аттан түсіп басты сені.
Көргенді көзімменен танып тұрсың,
Шыныңды айт шатпақтамай әлденені!»

Қыз айтты: «Айтарым жоқ өлтірсең де,
Аузымнан қара қаным келтірсең де.
Көрдім деп көрмегенді айта алмаймын,
Аптығып ашуланып желпінсең де».

Ақырып Күнсұлуды ұстай алды,
«Айт-айт» деп әрі-бері азап салды.
«Көзінді шын айтпасаң шығарам», — деп,
Пышағын оң көзіне тура оқталды.

Қой-қойлап Самсы келді арашалап,
Жақындап Күнсұлуға жанасалап.
«Ағанның көрген ісін танба, қалқам,
Айта ғой, қарашығым» деп майдалап.

Барғана айтпадың деп тағы да ұрды,
Ұрғанға болмаған соң буындырды.
Булығып дем ала алмай өліп жатып,
Бірталай уақыттан соң жаны кірді.

Арсызға Барғанадай малы тәтті,
Жетімге Күнсұлудай жаны тәтті.
Амалсыз жылап тұрып сырын айтты,
Қайтсін-ай, қатты қинау жанға батты.

Тайлақты жасырмады көргендігін,
Жүзігін Айсұлудың бергендігін.
Үш күннен қалмай жетсін Нартайлақ деп,
Тағы айтты сәлемінің келгендігін.

Сәлемді есіткенде күйгендігін,
Бетінен балдызым деп сүйгендігін.
Не қылсам Айсұлуды аламын деп,
Сол жерден Балқыбекке жүргендігін.

Күнсүлу мұны айтқанда жылап тұрды,
Барғана жылама деп тағы да ұрды.
Бұл сұлу Самсыға айтты апасынан,
Осымен ойнап-күл деп тілек қылды.

Самсы айтты: «Тым жас қой бұл өзір маған,
Айтайын бір сырымды, достым, саған.
Кез келіп Айсұлудың Ақтасында
Мен едім Нартайлақты қылыштаған.

Үш күн деп маған уағда қылып едің,
Шыдамай ертеңінде-ақ жүріп едім.
Ойнасы Айсұлудың осы ғой деп,
Қылышпен тұла бойын тіліп едім.

Не қылсам өлтіруге асық едім,
Қылышты аямай-ақ басып едім.
Болған соң қаруы жоқ таспен ұрып,
Қалған соң қолым сынып қашып едім.

Тоғысай құлым едім қасымдағы,
Бұл сырдың маған сор ғой ашылмағы.
Білсе кек алмайды деп ойламаймын,
Қорқыныш, қатерім сол басымдағы.

«Ол енді, — Барғана айтты, — маған да жау,
Ойнас боп Айсұлуды бұзғаны анау.
Матайдан тағы барып алып кетпек,
Аулақта, өттең дүние, жолықпайды-ау!»

Самсы айтты: «Ескерелік жолын тосып,
Отырмын әрі ыза боп, әрі шошып.
Сездірмей еш адамға өлтірелік,
Жолықса онашада құдай қосып».

Екеуі Балқыбекке қадам басты,
Не қылса өлтірмек боп Тайлақ жасты.
Егерде ойлағаны бола қалса,
Айтпасқа ант етісіп уағдаласты.

Адамзат әрбір іске кез болады,
Біреуге жай, біреуге тез болады.
Бұлар да, Нартайлақ та бара тұрсын,
Айсұлу енді азырақ сөз болады.

Бір күн бар Балқыбекте Томан деген,
Күн сайын сөгіс естіп, таяқ жеген.
Отауда жалғыз жатқан Айсұлуды
Еш адам онан басқа елемеген.

Күзетші карашада әлгі Томан,
Біржола қой күзетпек міндет оған.
Отаудан жас баланың үні шығып,
Жүгіріп Томан кемпір келді соған.

От жағып үйді жарық еткен кемпір,
Бұл не деп Айсұлуға жеткен кемпір.
Қараса бір ұл тауып талып жатыр,
Кіндігін баланы орап кескен кемпір.

Жүгірсе сүйінші деп таяқ жейді,
Ол кемпір соны біліп үндемейді.
Баланы әбден жайғап болғаннан соң,
«Қалайсың, Айсұлужан, қалқам», — дейді.

Аздан соң есін жиды сорлы келін,
Байлады күлдірамен кемпір белін.
Бір қарап баласына, кемпірге бір,
Көзінің айтып болмас аққан селін.

Қандарын, жолдас, шелін тазалапты,
Көрпеге киізбенен орап сапты.
Көне ғой күн де болса көпті көрген,
Бәрін де әр нәрсенің сол жайғапты.

Күн шықты, сәске болды, ел де тұрды,
Жоқ еді ешкім білген мына сырды.
Баланың шырылдаған даусын естіп,
Отауға Ханым қатын келіп кірді.

Ұмтылды жас баланы көре сала,
«Өлтірем, ойнастан, — деп, — туған бала».
Қусырып Томан қолын арыз айтты,
Алдына көлденендеп тұра қала:

«Өлтірме бұл баланы тектен-текке,
Мұныңыз қисынбайды ашу-кекке.
Басшымыз сол кісі ғой, не дер екен,
Туғанын білдірейік Балқыбекке».

Томан мен Ханым қатын сонда барды,
Балқыбек мұны есітіп ойға қалды.
«Бетіме дұспандарым күнде басар,
Құрғырдың көзін жоғалт», — деп-ақ салды.

«Бай, сізге, — Томан айтты, — арызым бар:
Бұл бала тағдыр айдап туған шығар.
Нәресте жас баланың жазығы не,
Боласың қан жүктеуге неге құмар?»

Елу жыл күң қылғаның саған дайын,
Құлдық қып бәрін ұмытып бас ұрайын.
Бала құл, мен күң болсам — екеуміз сай,
Маған бер бұл баланы, асырайын».

«Алсаң ал» дегенді есітіп Ханым тұрып,
Деді: «Сен асырамайсың мұнда жүріп.
Бұл үйде, баланы алсаң, тұрғызбаймын,
Ауылдан көз көрмеске кет қаңғырып!»

«Шының ба, — деді Томан, — ойының ба,
Болады бала қалса қойынымда.
Балқыбек, енді маған бостандық бер,
Қалмасын менің хақым мойынында».

Балқыбек азат қылып бата берді,
Отауға Томан кемпір қайта жүрді.
Кетпегін баланы алып айтып еді,
Айсұлу мынаны айтып, мақұл көрді:

«Ей, шеше, сені құдай жарылғасын,
Мен енді ақыреттік қарындасың.
Қалған соң балам тірі арманым жоқ,
Не болса бола берсін менің басым».

Бұл бала — Нартайлақтың аманаты,
Атақты Бозша байдың жұрағаты.
Шешеке, сенен қатты тілегім сол,
Баланы соған тапсыр, келсе сәті».

Ол Томан сол ауылдан азық алды,
Емізік, бір сауыт сүт тағы да алды.
«Тапсырам, құдай қосса, Тайлаққа», — деп,
Қоштасып баланы алып кетіп қалды.

Аяндап Қандығатай байға келді,
Білетін бұрын өзін жайға келді.
Қантекең қойын өзі бағушы еді,
Қоралап кешкі малын жайлап еді.

Жолшыбай дірдек қағып тонды кемпір,
Кешке кеп сол ауылға қонды кемпір.
Өз жайын, бала жайын байға сөйлеп,
Үш күндей сол ауылда болды кемпір.

Болса да екі ағамның бірі жетім,
Бұл бала өзгелерден ірі жетім.
Тірідей ата-анадан айрылған соң,
Баланың аты болды Тіріжетім.

Сапанай – Қантекеңнің үлкен ұлы,
Үш қызыл тұмсығына қонған жылы,
Қатыны жесір қалған бір қыз тауып,
Қыз өлген Томан сонда келген күні.

Баланы сол емізген үш күн ұдай,
Кез қылған өлмесін деп оны құдай.
Сөйлелік, бұл тоқтасын, Айсұлуды,
Көрді ме тағы қорлық бұрынғыдай.

Тағы ұрған Ханым оны «жыладың, — деп, —
Ойлама енді мұнда тұрармын деп,
Боласың, Томан кетті, сен күзетші,
Қонақ үй бұл отауды қыламын», — деп.

Тепкілеп үйден шық деп шаштан алған,
Көсеумен шыдай алмай о да салған.
Ханымның ұрған көсеу басын жарып,
Жығылып сол соққыдан талып қалған.

Айсұлу енді ойлаған: «Тірі қоймас,
Қор қылар, не өлтірер — бәрі бір бәс.
Онан да өзімді-өзім өлтірейін,
Бұл өмір болмайды, — деп, — маған жолдас».

Желбауды бұғалықтап қойды жайлап,
«Нартайлақ, аман бол» деп үш айғайлап.
Баканды өрлеп шыққан алып тастап,
Мойнына бұғалықты салды байлап.

Есітіп айғайлаған сол дыбысты,
Жүргендер алыстағы жүгірісті.
Буынып өлген қатын, талған қатын,
Үстінен екеуінің келіп түсті.

Аздан соң Ханым есін жиып алды,
Балқыбек ақыл таппай көп сандалды.
Ел білсе, қашып кетті демек болып,
Қорымға жаназасыз көме салды.

Айсұлу бұл жалғаннан сөйтіп өткен,
Өгейлік, күндестікпен түпке жеткен.
Әйелдер ол кездегі мал есепті,
Кім сатса, қайда айдаса сонда кеткен.

Ол өлген бір көре алмай сүйген жарын,
Ішінен тарқата алмай мұң мен зарын.
«Елу, — деп, — ел құлағы» мақал бар ғой,
Естіген Қандығатай мұның бәрін.

Біз тағы сөз басталық Нартайлақтан,
Жолығар қайсысына сор мен бақтан.
Не қылсам Айсұлуға жолығам деп,
Бағана кетіп еді-ау Ақтас жақтан.

Жолшыбай бір қойшыдан жөн сұрасқан,
Қойшы айтқан: «өз жайынды айт әуел бастан».
Нартайлақ аты-жөнін түгел айтқан,
Бармағын Балқыбекке жасырмастан.

Қойшы айтқан: «бағың да бар, сорың да бар,
Кез болған керегіңе жоғың да бар.
Айсұлу дүниеден өтті, балам,
Бір ұлың сонан қалған қолымда бар».

Нартайлақ айтты: «сөзге көңілім сенді,
Аманат тұра тұрсын балам енді.
Оны да білесіз ғой, мұны білдің,
Сүйегін Айсұлудың қайда көмді?»

«Айтайын мен бір ақыл сен балаға,
Қаңғырма сүйек үшін құр далаға.
Үйтастың маңайында бір қорым бар,
Көміпті жаназасыз сол араға».

«Ата-ай! Сол молаға барам-дағы,
Бір көріп бетін ашып қалам-дағы.
Сізбенен қайта келіп ақылдасып,
Баламды Томанменен алам-дағы».

Соны айтып қамшы басып жүріп кетті,
Тапты да Айсұлуды, ашты бетті.
Бір сүйіп суық беттен қайта жауып,
Аулына Қандығатай түнде жетті.

Қойшыға бұл кеткен соң екеу кепті,
«Ауылы Балқыбектің қайда?» — депті.
Әлгі шал ауыл жөнін айтып беріп,
Қайтам деп амандасып сонда кетті.

Ол екеуі Барғана мен Самсы болар,
Тайлақтың жолын тосып жүрген болар.
Айсұлу қашып кетті дегенді естіп,
Нартайлақ әкетті-ау деп қайтқан олар.

Қантекең айтқаннан соң түсін, өңін,
Барам деп Балқыбекке кеткен жөнін.
Нартайлақ терең ойға түсіп кетті,
Білген соң Барғана мен Самсы екенін.

Япырау, неге келді олар мұнда?
Бермек пе Айсұлуды Самсы сұмға.
Күнсұлу айтып қойып кеткенімді,
Тықпақ па әлде өлтіріп мені құмға?

Нартайлақ бұл туралы көп ойлады,
Кейде ашу, кейде айламен еп ойлады.
Айсұлу өлді олардың салдарынан,
Кек алам, құдай қосса, деп ойлады.

Ол сүйтіп отырғанда ойға кетіп,
Кемпір де баланы алып келді жетіп.
«Мынау, — деп, — Айсұлудың аманаты»,
Сүйгізді бетін ашып иіскетіп.

Ол күні тыным алып сонда жатты,
Ел тұрып, ертеңіне таң тағы атты.
Жайланып тамақтанып болғаннан соң,
Нартайлақ Қантекеңе жауап қатты:

«Көлік пен кісі өкелем үйден барып,
Қайтамын Томан менен баламды алып,
Сүйегін Айсұлудың тастамаймын,
Қоямын жаназалап елге апарып».

Қантекең аз ойланып бас көтерді,
Бір дара ат, бір жолдас пен атан берді.
Дара атқа Томан мініп баланы алып,
Айсұлу моласына бері келді.

Атанға Айсұлуды артып алып,
Еліне жиылсын деп хабар салып,
Арулап, жаназалап болғаннан соң,
Басына Тазқызылдың қойды апарып.

Нартайлақ сол арада айтты көпке:
«Ей, халқым, сөйледі деп мені сөкпе!
Самсы ма, мұны өлтірген Барғана ма?
Матай ма, не болмаса мен тентек пе?»

Рас, Балға Балқыбекпен баталасқан,
Деген соң баласы ынжық қайта басқан.
Самсыға сатқанымә көнбедің деп,
Барғана берді обалға қарамастан.

Мен едім Айсұлудың сүйген жары,
Арманда кетті ішінде қайғы-зары.
Өлтірді Ханым қатын тепкісінде,
Самсы мен Барғананың қылғандары».

Ұйлықты қауым бұған жауап таппай,
Кеңесті ақсақалдар сөзді саптай.
Самсы мен Барғанаға хабар салды,
Берсін деп көпке жауап үйде жатпай.

Олар да келіп айтты білген дауын,
Тайлақтың бозбастық қып ойнақтауын.
Әр түрлі әрқайсысы жауап айтып,
Бұл сөзге қақ жарылды қара қауым.

«Жазалы Барғана ғой Самсыменен,
Қыстаған ойнас қыл деп қызды неген.
Қосылған өзі сүйіп Нартайлақты,
Демекті жазаласын жөн көрмеген.

Рас, казак кыз алмайды жеті атадан,
Мұны айтқан дінсіз кезде өткен адам.
Қосады немерені шарифатта
Ақтығы Нартайлақтың осы арадан.

Айсұлу күйеуіне көнбей кеткен,
Басы бос қыз есепті сол себептен.
Еркімен ер жеткен қыз байға тиер,
Ондайға жарамайды зорлық еткен.

Беріндер Күнсұлуды Нартайлаққа,
Разылығын керек бірақ сұрамаққа.
Самсы мен Барғана көп айып тартсын,
Барайық құнын сұрай Матай жаққа.

Біз оған күн қылсын деп бергеміз жоқ,
Не қылдың, не қойдың деп тергеміз жоқ.
Барлы мен, мұны өлтірген, Ханым қатын,
Қанды қол онан өзге көргеміз жоқ».

Барғана: «Разымын», — деп құлдық етті,
Самсы: «Мен көне алмаймын бұған, — депті, —
Нағашым казак жолын қайта бұзды,
Бұл елде тұрмаймын», — деп қашып кетті.

Барғана тоғыз-тоғыз айып берді,
Жасаулап Күнсұлуды алып келді.
Басқаға бір Самсыдан хабар айтып,
Той қылып тойғызыпты Тайлақ елді.

Қырық құрдас Самсы қашты жиып алып,
Жер іздеп жасырынар орын шалып.
Тазқызыл, Балғашоқы арасында,
Аласа Қызылжалға жатты барып.

Елеусіз елсіз су деп соған барған,
Күн көріп, ұрлық қылып жатып алған.
Бөтен жау жататұғын орын емес,
«Қызыл, — деп, — қырық қарақшы» сонан қалған.

Ел қонса Көксеңгір мен Шакпаққа кеп,
Самсы елді шыдатпаған мал ұрлап жеп.
Қаранай сағасында Қараша адыр
Атанған сол себепті «Тектұрмас» деп.

Матайдан ел жиылып күн сұраған,
Жасау мен қыздан қалған пұл сұраған.
«Қалыңмал, ілу, жыртыс алғамыз жоқ», —
Деп даулап, соның бәрін шын сұраған.

Жүгінген Қантекең мен Досқанаға,
Сұраған адам құнын бос қала ма?
Басы атан, ең аяғы сүт тайлақ деп,
Бұл құнды олар кескен жүз қараға.

Мал таңдап аламыз деп ел өштескен,
Сондықтан әлгі екі би қайта кескен.
Жартысы мал, жартысы жер болсын деп,
Байқошқар Балқыбектен Матай көшкен.

Бұл бітті, тағы келдік Самсы жаққа,
Ол кеткен айып бермей жамағатқа.
Тындаушы керек қылар соның жайын,
Ұрды-ау деп не бітімге, неше таққа.

Нартайлақ оны іздеген астыртындап,
Әркімнің Самсы жүрген малын ұрлап.
Елеусіз кісі тонап, ен малды алып,
Шыдатпай «Тектұрмастан» қарауылдап.

Бір күні жатқан жерін білген Тайлақ,
Қарумен дайындалған жолдас сайлап.
Соқтығып түн ішінде талқан қылып,
Самсының қол-аяғын алған байлап.

Тимеген қасындағы жолдасына,
Не қылсам қыламын деп бір басына.
Ет кесіп оң бетінен алақандай,
Сүйретіп алып шыққан қыр басына.

Бетіне көмір жағып күйе сепкен,
Қара бет қыламын деп үйе сепкен.
«Ақтаста мені аямай қылыштаған
Сен бе едің, шынынды айт», — деп басқа тепкен.

Самсы айтқан: «Рақым ет те күнәмді кеш,
Кешпесең көп қинамай басымды кес.

Жүргенше кара бет боп өлген артық,
Не өлтір, не кеш-тағы қолымды шеш».

Нартайлак көңілі толқып көп ойлады,
Кейде аяу, кейде ызамен кек ойлады.
«Тұрғанда әлі жетіп ашу кешпек —
Адамның ең асылы-ау», — деп ойлады.

Соны ойлап аяды да қолын шешті,
Шынымен екеуі де кештік десті.
«Қызғану Айсұлуды айып емес», —
Десті де дұшпандықты мүлде кесті.

«Бірбет» деп онан кейін атанған ол,
Сол аттан кейінгіге қалған бір жол.
Бұл күнде Әбден ауылы қыстап жүрген,
Самсының «Бірбет» деген мекені сол.

Томанды шеше қылған батыр Тайлак,
Бәйек боп қатты күткен әжетайлап.
Құнға алған Балқыбекте Томан өліп,
Күмбездеп мола соғып қойған жайлап.

Самсы өлген аз жылдан соң бала қалмай,
Айтылсын аяқ жағы шала қалмай.
Барғана — баласыз шал қой тоғытып,
Сүйегін, суға кетіп, қалды ала алмай.

Қараған ошақ салып, жарда шауып,
Денесін ала алмаған судан тауып.
Өткен соң бір талай жыл бір жиені
Таптым деп мола соққан жала жауып.

Тұқымы Үшбозшаның Нартайлақтан,
Қалған жоқ еркек бала өзге жақтан.
Күнсұлу Айдаркені тапқан жолы,
Баладан жазым болып қаза тапқан.

Оны да қойған Тайлақ Тазқызылға:
«Көремін анда жүріп әрбір жылда».
Айсұлу, Күнсұлумен елестейді,
Дегендей ишаратпен біздер мұнда.

Жүрегім көрген сайын кетер жанып,
Білгендей сол екеуін анық танып.
Қорамнан Шақпақтағы көрініп тұр,
Екі оба дәл екі емшек сияқтанып.

Ол оба бұрыннан да болған еді,
Хан Шыңғыс жайлап бұған қонған еді.
Шыңғыстың әскер басы нояндары
Жебенің Сүбетей мен қорғаны еді.

Нартайлақ оның жайын білуші еді,
Болам деп мен де ноян жүруші еді.
Сол жерге екі жарын қойғандығы
Батырдың орнын құрмет қылушы еді.

Туған жан бір өлмекке тағдыр еткен,
Елуде Нартайлаққа қаза жеткен.
Құр менен Қаранайдың құйғанында
Тайлақтың моласы бар жер боп кеткен.

Шын аты Айдаркенің болған Шақпақ,
Шақпақтан бұзып айтып деген Шақшақ.
Басына айдар қойып Айдарке деп,
Салты бар бір адамға екі ат тақпақ.

Қазақта, ойласаңыз, осындай көп,
Болады жалған аты шын атқа есеп.
Болған соң шашы сары бұзып айтып,
Аталған Тіріжетім – Сарыжетім деп.

Бұл жерден, Тайлақ өліп, ел кеткенде,
Айдарке Тіріжетім ержеткенде,
Бөлініп орта жүзден сол екеуі
Кетіпті кіші жүзге сол кеткенде.

Сол елде Шақпақ пенен Сарыжетім бар,
Айдарке, Шақшақ дейді ондағылар.
Оларды Тоқал арғын деп атайды,
Тұқымы Нартайлақтың, міне, осылар.

Оқыған осы өленді жана талап,
Мін тағар төрт тарабын бірдей қарап.

Сыртынан сырын ұқпай сыр береді-ау,
Отыр деп өтірікті жүндей сабап.

Шынды айттым, не өтірік қисындырып,
Өнеге, тәлім ал деп исіндіріп.
Сөккенмен өлген шалды түк өнбейді,
Айтқанмен сыбыр, өсек сырттап жүріп!

ЛӘЙЛІ– МӘЖНҮН

Біле ме сіздің қазақ ғашық жайын,
Ұқсаңыз, білгенімше сипаттайын.
Ғашықтық – махаббаттың ең күштісі,
Жүрекке қатты орнығар басқан сайын.

Әркімде ондай ғашық жаралмайды,
Шын асыл көп халыққа таралмайды.
Мәжнүннің Ләйліменен сыры қиын,
Еш адам байыбына бара алмайды.

Талай жан оның жайын ұға алмаған,
Ойсыздың жүрегіне жұға алмаған.
Тез оңар, әсіреқызыл болмаған соң,
Әр елге өлең болып шыға алмаған.

Бұрынғы бәйітшіні білемісің?
Мен айтсам, оның кім деп күлемісің.
Сабырбай, Жанак, Шөже, Кеншімбай деп,
Түк білмей онан өзге жүремісің.

Науаи, Сағди, Шәмси, Фзули бар,
Сайкали, Қожа Хафиз, Фердаусилар...
Бәйітші, елден асқан шешен болып,
Әлемге сөздің нұрын жайған солар.

Мәжнүннің Ләйліменен аз жұмысы,
Әне сол шын ғашықтың қылған ісі.
Бұлардың өпсәнәсін жазған адам –
Фзули Бағдади деген кісі.

Ондай ғып еш бәйітші жаза алмаған,
Нақысын шын келтіріп қаза алмаған.
Кітабын Фзулидің іздеп тауып,
Кез болды былтырғы жыл азар маған.

Мен оның келтіре алман мыңнан бірін,
Айтуға тіл жетпейді тәтті жырын.
Мәжнүннің атын білер, жайын білмес,
Қазаққа ұқтырайын біраз сырын.

* * *

Ғарапта бір бай болды дәулеті асқан,
Саудасы әр патсамен араласқан,
Құдайдан бір мирасқор бала сұрап,
Малының садақаға көбін шашқан.

Бай еді қайыры мол, бек қабағат,
Тіледі бала бер деп көп жамағат.
«Көп тілегі – көл» деген мақалдайын,
Болыпты бәйбішесі екіқабат.

Босанып есен-аман, бір ұл тапты,
Жан-жаққа сүйіншіге кісі шапты.
Жақсының тойға келген бәріне де,
Сый қылып ат мінгізіп, шапан жапты.

Қайыс деп ол баланың атын қойды,
Қуанып неше түрлі қылды тойды.
Қырық күндей кедейлерге тамақ беріп,
Мекеде талай түйе – құрбан сойды.

Келбеті бұл баланың өзгеден жат,
Бір көрсен, көргің келер неше қабат.
Бетінде бек сүйікті бір нұры бар,
Қыласың ықтиярсыз шын махаббат.

Балқытар жылы жүзі сүйегінді,
Бергендей аса мұқтаж тілегінді.
Неге жақсы көргенің мағұлым емес,
Арбап түр нұрлы жүзі жүрегінді.

Баланың қырқы толып өтіп еді,
Тойдың да тарқар кезі жетіп еді.
Шырқырап бала жылап қоя берді,
Қатындар тойға келген кетіп еді.

Көтерді уата алмай қолына алып,
Ойласты қалды ма деп науқас шалып.

Бар екен әлем асқан бір дәрігері,
Әкелді соны біреу жылдам барып.

«Баланың, — деді дәрігер, — дені таза,
Наукасын білмей қалсам, менде жаза.
Бір түрлі жүрегінде қайғысы бар,
Білмеймін не себептен болды наза.

Көтерсін бұл баланы даяшы қыз,
Сыртынан байқап отыр өздеріңіз.
Көшеде балалармен алдандырсын,
Болмаса біле алмадық мәнісін біз».

Баланы даяшы қыз алып жүрді,
Артынан ата-анасы қарап тұрды.
Көтерген бір баланы даяшыға
Құдайым әлгі қызды жолықтырды.

Көрген соң бірін-бірі жақындасты,
Баланы уатуға ақылдасты.
Қолында екеуінің екі бала,
Біріне-бірі қарсы бетін ашты.

Баласы оның-дағы жылайды екен,
Көтеріп уатқаны ұнайды екен.
Балалар жылағанын қоя қойды,
Себебі әр нәрсенің құдайда екен.

Үйіне даяшы қыз қайтып келді,
Қалайша уатқанын айтып келді.
Тағы да ертең түсте жылаған соң,
Қайысты қыз қолына қайтып берді.

Базарға даяшы қыз тағы барды,
Біреуді бала уатқан тауып алды.
Баланың бетін ашып көрсетсе де,
Шырқырап онан жаман ойбай салды.

Сол кезде кешегі қыз келді тағы,
Баласы зар қағып жүр қолындағы.
Қайысқа бетін ашып көрсетеді,
Жылауын қоя ма екен деді-дағы.

Жүрген соң бірін-бірі жақындасып,
Уанды екі бала мауқын басып.
Күн сайын сол арада жолықпаққа,
Екі қыз уағда қылды сөз байласып.

«Ата мен жөн сұрастық анамыздан,
Көтерген таныс болдық баламыздан.
Бала кім қолындағы?» — деп сұрады,
Қайысты көтерген қыз ана қыздан.

«Бұл бала бір төренің жалғызы еді,
Демесең айыбы әйел хан қызы еді.
Өзіммен осы бала туған бөле,
Төренің менің шешем балдызы еді.

Қырық күнге туғанына жаңа толды,
Шешесі сіздің тойда үш күн қонды.
Жылаған емес еді одан бұрын,
Келген соң тойдан қайтып былай болды.

Бұл қыздың сұрасаңыз аты Ләйлі,
Біз таптық жылағанға мұндай айла.
Далада күнде бүйтіп отырмалық,
Бір үйден күндіз кірер пәтер сайла».

Бір кемпір есітіп тұрды сөздің бәрін,
Шақырды «мұнда кел, — деп, — балаларым,
Балам жоқ, байым өлген, үйім иесіз,
Отырсаң қалай кіріп, ықтиярың.

Үйімде алағызып тұра алмаймын,
Мен байғұс үй қыдырып жүре алмаймын.
Күн сайын жас баланы бір иіскет,
Сендерден одан басқа түк алмаймын».

Қайысты кемпір алып сүйіп еді,
Тал бойы жас балаға иіп еді.
Жіберді сүт сорғалап емшегінен,
Баланың қолы барып тиіп еді.

Іс болды таңғаларлық мұның өзі,
Мінеки сондағы айтқан кемпір сөзі:

«Жан берген қара тасқа, құдайым-ай!
Жетеді құдіретіңе кімнің көзі!

Елуге кемпір едім жасым жеткен,
Сорлы едім бала көрмей зарлап өткен.
Тандыры құрып қалған тас желіннен
Сүт ақса мұнан бұрын қайда кеткен?

Сәлем айт бұл баланың анасына,
Болайын мен күтуші баласына.
Емшектен босағанша маған берсін,
Тапсырып бір алланың панасына.

Таптым ғой таппасам да Қайысты мен,
Қоймай ма мұны көрсе өзі де ден.
Көзімнен осы бала таса болса,
Маған жоқ бұл тіршілік, сөзіме сен.

Қайысты маған берсін, асырайын,
Жалынып аяғына бас ұрайын.
Пұшпағым қанамаған бір сорлы едім,
Сырымды енді қайтіп жасырайын.

Сөзімді ұмытпай айт бара сала,
Көрсетті құдіретін қак тағала.
Көзіме жас, кеудеме сүт толтырып,
Жібіткен тас емшегім осы бала.

Баладан мені айырып зарлатпасын,
Көзімнен қанды жасты парлатпасын.
Тағдырдың жазуына қарсы келіп,
Біреудің қанын жүктеп қарғатпасын.

Ләйліні көтерген қыз қайран қалып,
Құлағын осы сөзге тұрды салып.
«Мұны да бір емізіп беріңіз» деп,
Кемпірге жақын келді баланы алып.

Ләйліні кемпір қолға алған шақта,
Көңілі тағы емізіп байқамақта.
Емшектің сүті түгіл өзі құрып,
Қайтадан бұрынғыдай болды тақта.

Қайысқа және емізсе, сүті дайын,
Кетеді бұлақ болып сорған сайын.
Дегенде қыз емейін, дәнеме жоқ,
Қайран боп біле алмады мұның жайын.

Бұл кемпір ұрғашыдан туған зерек,
Кісі екен оқымысты жөні бөлек.
Екеуін бір емшектен емізбеске
Алланың бір хикметі болса керек.

Ойлады осылай деп кемпір ғаріп,
Тағдырды шеше алады кім басқарып.
Екі қыз көргенінің бәрін айтты,
Баланы үйді-үйіне алып барып.

Мұны есітіп ата-анасы ақылдасты,
Кемпірге бермек болды Қайыс жасты.
Кешегі біз сықылды бейшара екен,
Зарлатып қойғанымыз жарамас-ты.

Қайысты ата-анасы қасына алды,
Кемпірдің қақпасына қарай салды.
Зарлының зарлы жайын біледі екен,
Құдайға тапсырдым деп алып барды.

Қолынан әкеп берді өз баласын,
Бұлардың ақылына таңғаласың:
«Мал аяр деп ойлама, тартынбай айт,
Бәйбіше, сүт хақына қанша аласың?»

— Емеспін бас болмаса, дүниеге зар,
Бес жүз қой, осы күнде жүз түйем бар.
Қайысқа менің сүтім қарыз емес,
Сол малды қайта сіздер алыңыздар.

Жоқ еді бұрын менің мирасқорым,
Басымнан Қайысты алып кетті сорым.
Оллаһи, маған малдың керегі жоқ,
Ол малға ие болмақ сіздерге орын.

Сөзіме куә болсын қауымым да,
Білемін бұл сіздерге ауырын да.
Малменен енді менің жұмысым жоқ,
Болады Қайыс болса бауырымда.

Десе де мал алмаймыз, болмайды бір,
Қазыға есептетіп жазғызып жүр.
Қойыпты тамам малын Қайысқа арнап,
Ал енді Ләйлі жайын тында да отыр.

Жылады Ләйлі тағы ертең түсте,
Жолыққан ол бала да мұндай іске.
Кемпірге даяшы қыз алып келіп,
Уатты сол арада азар күшке.

Қайыстан бір тынбайды кетсе жылап,
Байқады анасы да әбден сынап.
Оны да сол үйге әкеп асыратты,
Әкесі, шешесімен қабат ұнап.

Ер жетті екі бала сонда тұрып,
Жасынан тату болды бірге жүріп.
Балалар тоғыз жасқа келгеннен соң,
Апарды үйлеріне киіндіріп.

Мектепке оқысын деп берді екеуін,
Молла да баласындай көрді екеуін.
Бірі бай, бірі төре жалғызы деп,
Қадірлеп ардақтайды ел де екеуін.

Барады екі уақыт сабағына,
Қайтады мезгілімен тамағына.
Бұларда махаббаттың нұры бар деп,
Қарайды жанның бәрі қабағына.

Отырса сабақ оқып өңкей бала,
Қайысқа Ләйлі келер тұра сала.
«Мына бір сабағынды ұмыттым» деп,
Өтірік бір оқуға жабар жала.

Сондайды сылтау қылып сөз қатады,
Іштегі ғашық неге тек жатады.
Хат жазса, мына жазу дұрыс па деп,
Біріне-бірі апарып сынаатады.

Теріс деп таласқансып шындасады,
Бірі оқып, кейде бірі тындасады.
Қапыда балалардың көзін алдап,
Сөйлесіп қабағымен ымдасады.

Тесіліп оңашада карасады,
Есінен, көп қараса, адасады.
Бір болса іші қандай, тысы да бір,
Сықылды егіз бала жарасады.

Кітабын ұмытқансып тастап кетіп,
Келеді іздеген боп қайта жетіп.
Көріспек, сөйлеспекпен бар ынтығы,
Нәрсені неше түрлі сылтау етіп.

«Ау», – дейді, «Қайыс», – десе Ләйлі келіп,
Жауапты Ләйлі үшін Қайыс беріп.
Жұмысы күні бойы – осындай іс,
Айтайын қайсы бірін түгел теріп.

Ғашықтық өсе берді барған сайын,
Бұлардың әркім білді осындайын.
Ләйліні жібермеді сабағына,
Шешесі естіген соң қыздың жайын.

«Он үшке жаңа келдің, балам, – деді, –
Сөзім бар айтатұғын саған, – деді. –
Біреуге жас басыңнан болдың ғашық,
Анықтап айтты біреу маған, – деді. –

Сабакқа жібермеймін енді сені,
Халқыма қарамастай қылдың мені.
Сен түгіл үлкендерге лайық емес,
Шығардың ойымда жоқ неменені?

Түсіп ең әлдекімнің алдауына,
Сабакқа себеп болды бармауыңа.
Егерде бұл мінезді тастамасаң,
Кісендеп, қолынды әкел, байлауыма».

«Әжеке-ау, ғашық деген қандай жұмыс,
Білмеймін мағынасын, айтшы дұрыс.
Оқуды ғашық деген оқығам жоқ,
Ұқтырып бұл сөзінді байқап ұрыс».

«Білмесең онан арман тіпті білме,
Білсең де білдірмеспін саған мүлде.

Сөзімнің ғашық деген мағынасы —
Еркекпен жас басыңнан ойнап-күлме».

Шошыды сонда Ләйлі есі шығып,
Айтқанын шешесінің әбден ұғып.
Мұнан да жерге кірген жақсы ғой деп,
Ұялып сырт айналып кетті бұғып:

«Ұядан жаңа шыққан қаз едім ғой,
Ұға алмай бағанадан наз едім ғой.
Сөз еді бұ не деген, сұбхан алла!
Ондайдан құдайға хақ, таза едім ғой.

Әжеке-ай, көп емеспін, жалғыз едім,
Болсам да жақсы-жаман хан қызы едім.
Қойғандай көзің көріп сөз айтасын,
Артымнан мені қашан андып едің?

Әжеке-ай, ашуланып, налып айттың,
Зарынды біржолата салып айттың.
Құдайдан сұрап алған жалғызыңа
Бұл сөзді қайтіп аузың барып айттың?»

«Қарағым, бұл сөзіңе мен не дейін,
Демеймін жалғыз сені кейітейін.
Әншейін үйде отырып ісінді қыл,
Сабакқа бармай-ақ қой мұнан кейін.

Серт қылдым енді сені шығармасқа,
Балам жоқ ермек қылар сенен басқа.
Емессің еркек бала молда болар,
Жетеді осы оқу да сендей жасқа».

Соны айтып шығармады қызын үйден,
Ләйліге осы жұмыс қатты тиген.
Қыз жиып күндіз алаң болса-дағы,
Түн болса ұйқы көрмей жанып-күйген.

Сабакқа қиын болды бармағаны,
Көрмекке Қайыс еді арнағаны.
Ләйлінің ғашық оты ішін өртеп,
Бір үйде жалғыз жатып зарлағаны:

Ай нұры да азаяр,
Айнала шеті толған соң.
Ақ жүзіңнен нұр таяр,
Арманда болып оңған соң.
Оңбасыңа амал жоқ,
Қызыл гүлің солған соң.
Махаббаттан жаман жоқ,
Бір айрылмақ болған соң.
Кешегі біздің күн қайда,
Күнде жайнап жүретін?
Ойлағанмен не пайда,
Медресе қалды кіретін.
Қас пен ғана қабақтан
Ымдағанды білетін.
Айла қылып сабақтан,
Қайыс жоқ ойнап-күлетін.
Өшірілмей түнде шам,
Өз үйім болды абақты.
Қайысты көріп отырсам,
Оқымай-ақ сабақты.
Ғашықтық оты алдыма
Жасымнан тартты табақты.
Жайнаған өмір қалды ма,
Қақтырмай-ақ қабақты.
Мен зарладым бұл жерде,
Қайысқа үнім жетер ме?
Жалынсам соққан желдерге
Сәлемімді алып кетер ме?
Біз сықылды зарлыға
Алласы рахым етер ме?
Көзім жетпес алдыма,
Осымен өмір өтер ме?
Қайысым, саған не қылдым,
Жан, жүрегім сенде тұр.
Сен не сездің, не білдің,
Сенің жаның менде тұр.
Менің жаным өзінде,
Менде құры кеуде тұр.
Екі көзім көзінде,
Бір көрейін деуде тұр.
Көзімді жұмып жатайын,
Түсші келіп ойыма.
Жанымды алшы, сатайын,
Тал шыбықтай бойыңа.

Көңіліме нұрын келгенде,
Кіргендейсің қойныма.
Тілегімді бергенде,
Тойдым қашан ойыңа.
Қосылмадым, қосылдым,
Айта алмайсың бекер деп.
Қосылуға шошындым,
Жалыным өртеп кетер деп.
Жанымды аяп қалмадым,
Өзіме залал етер деп.
Аузыңнан сүйіп алғамын,
Осыным да жетер деп.
Мен тартайын уайымды,
Мұнымды Қайыс білмесін.
Осы көрген жайымды,
Ол есітіп жүрмесін.
Қабағын шытып қамығып,
Қайғылы өмір сүрмесін.
Мен сорлыны сағынып,
Медресеге кірмесін.
Кіріп барса Ләйлі жоқ,
Қайысым қайтіп шыдасын.
Ләйлісіз жерде пайда жоқ,
Осыған не амал қыласың!
Суретімді сонда қыл,
Қүдіреті күшті құдасын.
Суретке бер және тіл,
Мен екен деп ұнасын.
Соған тұрса жұбанып,
Жалынға жанып жатайын.
Қайысым жүрсе қуанып,
Қайғысын мен-ақ татайын.
Ғашықтықтың дертіне
Күн сайын әрі батайын.
Жетпек болсам сертіме,
Ол үшін жанды сатайын.
Қиындық па, қызық па,
Білемісің сырымды.
Алла жазған сызық па,
Көремісің түрімді.
Бағасын ешкім біле алмас,
Рахатқа бермен мұнымды.
Жан переуат қыла алмас,
Осы көрген күнімді.

Мектепке ертең ерте Қайыс барды,
Жан-жаққа Ләйліні іздеп көзін салды.
Сабакқа келмегенін есіткен соң,
Ғашыққа шыдай алмай талып қалды.

Молда да, балалар да қайран қалып,
Үйіне науқас па деп қойды апарып.
Су бүркіп, гүлмен желпіп ата-анасы,
Отырды Қайыс есін жиып алып.

Айналды ата-анасы баладан кеп,
Ғаріптер зарланып жүр уайым жеп.
Табиққа жібергелі жатыр еді,
Баласы безек болды жіберме деп.

«Дәрігерге қаратпаймын жын қақса да,
Дертімді ойымдағы шын тапса да.
Құдайдан басқа менің дәрігерім жоқ,
Бұл дерттен жазылмайтын кім бақса да.

Байқайын серуендеп тауға шығып,
Сабакқа ішім пісті тым қыстығып.
Осыдан құдай ондап жазылмасам,
Сіздерден науқасымды қойман тығып».

Жалма-жан жабдық-сайман жиып жатыр,
Құрбысы, құлы қайда? Бәрін шақыр.
Елсізге шығып алып Қайыс жатты,
Бір сайға тігіп алып алтын шатыр.

Ләйлі деп зарланады ұзақ түнге,
Жүдеді қайғысы асып күннен күнге.
Ғашықтық ішін өртеп диуана боп,
Қор болып адамдыктан шықты мүлде.

Бір құлы әкесіне берді хабар,
Жиылды өңкей құрбы байбатшалар.
Ата-ана, елі-жұрты — бәрі барып,
Қайыстан «калайсың?» деп сұрады олар.

«Деменіз, халқым, мені құдайға шет,
Ата-анам, хақынды кеш, мархамат ет.

Дауасы науқасымның сіздер емес,
Аман бол, үмітінді үз, қасымнан кет.

Дертіме табылмайды сізден айла,
Кісендеп, жынды десен, мені байла».
Аузынан аһ дегенде жалын шығып,
Деді де талып кетті: «Ләйлі, Ләйлі!»

Ел білді науқасының не екендігін,
Байқады дерті қатты, бекемдігін.
Ләйліні сұрай барды жұрт жиналып,
Білген соң шыны ғашық екендігін.

«Болыпты Қайыс ғашық балаңызға,
Көз көрмей өтірікке нанамыз ба?
Жасында көріспесе жылаушы еді,
Ойлаңыз соны салып санаңызға.

Ләйліні жынды болды көрмеген соң,
Жаны бар кеудесінде өлмеген соң.
Құдайым іштен туа қылды ғашық,
Екеуі қабат өлер, бермеген соң».

Бұл сөзге әкесі айтты: «Көнбеймін, — деп, —
Өлсе де жалғыз қызым, өлмеймін, — деп. —
Бұл үшін, халқым, маған өкпелеме,
Қызымды бір жындыға бермеймін», — деп.

Ләйліні бермегенін Қайыс білді,
Өткізді жылауменен күндіз-түнді.
Сауыққа, ұйқы, тамақ бір қарамай,
Айрылып ақылынан болды жынды.

Жалындап ғашық оты өртеді ішін,
Сол қайғы ақылы мен алды күшін.
Ғарапша «мәжнүн» деген — жынды демек,
«Мәжнүн» деп ат қойылды соның үшін.

Бұл дертке ем ойлады жұрттың бәрі,
Бар екен бір қария адамдары.
Құшақтап «Байтолланы» тілек қылса,
Көңілінен шығар дейді ғашық жары.

Мәжнүнге елі-жұрты түгел барды,
Мекеге жүріңіз деп көп жалбарды.
Халқы мен ата-анасы зарласа да,
Олардың тілін алып бармай қалды.

Көнбеді «Байтоллаға» апармаққа,
Бұл хабар жайылыпты шартарапқа.
Баяғы асыраған сорлы кемпір,
Сол есітіп іздеп келді Мәжнүн жаққа.

«Көзіңнен айналайын, Қайысым-ай,
Қарлыққан сені жоқтап, дауысым-ай!
Жібіткен қара тасты, қарашығым,
Дүниенің көз жұмғанша ауысуы-ай!

Жатыр ем науқастанып есім жимай,
Кеудеме кетті есітіп қайғым сыймай.
Қарағым, тілегімді беремісің,
Көзімнің қоямысың жасын тыймай.

Мекеге тілімді алып барамысың,
Ананды көрнеу отқа саламысың?
Ләйлімен бірге өсірген қарызым бар,
Хақымды мойныңа алып қаламысың?»

Зарлады осылай деп кемпір ғаріп,
Сүйегін соның сөзі кетті жарып.
«Жылама, сорлы анам, — деп айтты Мәжнүн, —
Хақыңнан құтылайын Меке барып».

Мекеге алып барды ата-анасы,
Көзінен тыя алмайды аққан жасын.
Мәжнүннің зарлап айтқан сөзі мынау,
Құшақтап «Байтолланың» босағасын:

«Арғы атам — Адам Ата, хақ, пайғамбар,
Айрылып Хауа Анадан болыпты зар.
Дұғасын осы арада қабыл қылдың,
Бере көр тілегімді паруардігер!

Шығарма Ләйлі дертін жүрегімнен,
Айырма ғашық отын сүйегімнен.
Зарлатып өмірімде күйіп-жанғыз,
Өзімнің болды дейін тілегімнен.

Ләйлінің мен атасам құрметті атын,
Көңіліме қатты бекіт махаббатын.
Жолдасым – бейнет болсын, жауым – рахат,
Көп тартқыз ғашықтықтың михнатын.

Күн сайын рахатымды қашыра бер,
Дертімді жалындатып асыра бер.
Көп жүргіз, бейнет көргіз, жасымда алма,
Қайғының ең ауырын басыма бер!

Қорықпаймын жас күнімде өлемін деп,
Айтамын бір Ләйлі үшін көнемін деп.
Бір алла рахметіңмен уағда қылдың,
Пендеме, шын тілесе, беремін деп.

Жалғанда жануменен өткізе көр,
Тыныштық, рахатымды кеткізе көр.
Дүниеде қосылуға жазбасаң да,
Өлген соң мұратыма жеткізе көр! »

Мәжнүннің осы болды бар тілегі,
Ләйліден басқа да емес жан жүрегі.
Ел-жұрты, ата-анасы күдер үзді,
Бұл дерттен жоқ екен деп түзелмегі.

Қайтадан елге жүрді қадам басып,
Күн сайын жынды болды қайғысы асып.
«Аң болып айдалада жүремін» деп,
Айрылды халқыменен амандасып.

Жалынған қарамады сөздеріне,
Жабылса бой бермейді өздеріне.
«Ата-ана, елі-жұртым аман бол» деп,
Көрінбей кетті алыста көздеріне.

Қаңғырып шығып кетті елсіз жерге,
Кез болды осындай дерт қайран ерге.
Адамнан аң сықылды көрсе қашып,
Қосылды даладағы киіктерге.

Елсізде аңмен бірге қаңғырыпты,
Тау мен тас дауысына жаңғырықты.
Жартаспен жаңғырыққан жауаптасып,
Лебізі тиген жерді жандырыпты.

«Әй, жартас, мен айтқанды сен де айтасың,
Дертімді мазақ қылып ұлғайтасың.
Ләйлінің менен өзге ғашығы жоқ,
Ұқтыршы, сен Ләйлі деп кімді айтасың?»

Сенің де Ләйлі деген жарың бар ма,
Ішінде мен сықылды зарың бар ма?
Атама ғашығымның құрметті атын,
Ынсап қыл, рахым, ұят, арың бар ма?

Жандырма жанып тұрған жүрегімді,
Ерітпе атын айтып сүйегімді.
Ләйлінің атын жалғыз мен атайын,
Зарлатпа, бер жалынған тілегімді?

Сенің де жарың болса Ләйлі аттас,
Қайғылы сорлы болсаң өзім заттас,
Сен неге қанды жасты ағызбайсың,
Болып па ең ғашығыңның дертімен тас?

Көрмеймін көз жасыңның парлағанын,
Кеуденің біліп тұрмын жанбағанын.
Қайғылы бір ғаріпті мазақ қылып,
Жарай ма ғашықпын деп алдағаның?»

Соны айтып Мәжнүн жылап зарлағанда,
Көзінен қанды жасы парлағанда,
Ұшқан құс, жүгірген аң шыдай алмай,
Жиылып тұс-тұсынан аңдағанда.

Оларға мұңын айтса зарландырып,
Баршасы жабырқайды тындап тұрып.
Аңменен әбден үйір болып алып,
Шөп оттап, су ішеді бірге жүріп.

Ләйлі деп зар қағады күндіз-түні,
Жылайды аң шуылдап шыққанда үні.
Аңның да ақылы бар, хал, тілі бар,
Жалған деп ойламаңыз, сірә, мұны.

Сол кезде бір саятшы қақпан құрып,
Бір киік ілініпті оттап жүріп.
Көрген соң киікті ұстап алғандығын,
Шыдамай келді Мәжнүн зыр жүгіріп.

Жалынып саятшыға жетіп барды:
«Ағатай, мен де осындай едім зарлы».
Оқалы алтындаған тонын беріп,
Өзімдей ғаріп қой деп киікті алды.

Аңшыдан алды сатып киім беріп,
Мәжнүннің кетті киік соңына еріп.
Ұстаған бір көгершін және біреу
Жолықты қарсы алдынан кездей келіп.

Қолынан алтын жүзік берді-дағы,
Босатып қоя берді оны тағы.
Киік пен көгершінге бас ұрады,
Зарланып мұңын айтып ойындағы.

«Сендерге сыр айтуға ұяламын,
Адасқан ақылымнан диуанамын.
Залалсыз бір ғаріппін, менен қашпа,
Аңға ерсем, адамға ермей, уанамын», —

Дейді де екеуіне кетеді еріп,
Шөп жейді хайуанша бұ да теріп.
Мәжнүннің сырын біліп аң қашпайды,
Құдайым оларға да ақыл беріп.

Сонымен жүре тұрсын елсіз сайда,
Баяғы зарлап жатқан Ләйлі қайда?
Азғана сол туралы сөз айталық,
Ол байғұс жатыр екен қандай жәйда.

Мәжнүннің ғашығымен күйіп-жанып,
Көрмейді ұйқы, тамақ мейірі қанып.
Бір түні ай жарықта тысқа шығып,
Білдірмей еш адамға жүр зарланып.

Сөйлесті аспандағы айды көріп:
«Жүресің жердің жүзін сен тексеріп.
Бір түнде дүниені шарқ ұрасың,
Мәжнүннен қуантсаңшы хабар беріп.

Қайда жүр, тірі жүр ме, не қылып жүр,
Ішімді ғашық оты жандырып тұр.
Болсаң да сен де мендей күнге ғашық,
Нұрымен жарқырайсың, жанбайсың күр.

Күн ғашық саған-дағы салды нұрын,
Бар ма еді өзінде нұр онан бұрын.
От салды жүрегіме менің Мәжнүн,
Аузымнан шықты жалын, көрдің түрін».

Мұнан соң барды аяндап тоғай жаққа,
Жеміс пен ағаш еккен бау-шарбаққа.
Түндегі жылы желдің лебізімен
Сөйлесті жасыл гүл мен жапыраққа:

«Жылы жел, ғашығымның лебіндейсің,
Сен мені не білесің, не білмейсің.
Желменен сыбырласқан жапырақтар,
Шын ғашық болсаң неге егілмейсің?

Түн болса дымқыл шықпен буланасың,
Өтірік ғашықпын деп қуланасың.
Қан ағыз ғашық болсаң жас орнына,
Егіліп жыламайсың, суланасың.

Жел, сен де ғашықпын деп дау қыласың,
Кей-кейде көзден жаңбыр жауғызасың.
Жасылдың жерге біткен бәрі жарың,
Көңілінді әркімге бір ауғызасың.

Кейде сен жапырақты ұн қыласың,
Аямай қызыл гүлді сындырасың.
Соғасың кейде жұмсақ, кейде қатты,
Құбылып кімнің көңілін тындырасың».

Сөйлесті онан кейін жұлдыздармен,
«Жаным-ай, көрдің бе, — деп, — Мәжнүнді сен.
Жарымды жаным сүйген бір көре алмай,
Сұрайын бір хабарын көрінгеннен.

Ей, жұлдыз, түнде тудың, күндіз батып,
Қасынды кімге ымдайсың қимылдатып.
Ғаріппін мен де өзіндей тұтқындағы,
Зарлаймын күні бойы үйде жатып.

Қаптайсың түн болғанда көктің жүзін,
Сорлымын қатты тартқан қайғы сызын.
Сендерге дүниеде таса жер жоқ,
Мәжнүннің тым болмаса көрсетші ізін! »

Бір жұлдыз ағып еді жерге таман,
Дегендей қуанады жарың аман.
Жүріпті жұлдыз аққан жаққа қарай,
Жобасын көрсетті-ау деп осы маған.

Алдында бір адам түр қарандаған,
Сескеніп Ләйлі жақын бара алмаған.
Досым ба, дұспаным ба, кім біледі,
Байқамай жарамас деп арандаған.

Ол келген Мәжнүн екен Ләйліні іздеп:
«Ғашығым, ойлап па едің көреміз деп».
Ләйлі айтты: «аманатынды ал, қарағым,
Мұнан соң тірі көрмен, күдер үз», — деп.

Ойлады қызға жақын барайын деп,
Құшақтап бір сүйгізіп қарайын деп.
Көрем бе, мұнан кейін көрмеймін бе,
Сақтаулы аманатымды алайын деп.

Барады, жақындаса, жанып-күйіп,
Денеге болар емес дене тиіп.
Екеуі шыдай алмай талып кетті,
Аузынан алған екен бірер сүйіп.

Көрдін бе шын ғашықтың анық жайын,
Іштегі от дәуірлейді барған сайын.
Бұл жерде екі ғашық жата тұрсын,
Батырдан Науфал деген сөз бастайын.

* * *

Ғарапта бір батыр бар Науфал атты,
Ұстаған шарифаттың жолын қатты.
Қайдағы қайғысы көп ғаріпті іздеп,
Соларға қылады екен мархаматты.

Жалғыз-ақ шарифатты мықты ұстайды,
Өлсе де оған қарсы іс қылмайды.
Шықпайды адалдықтан қылдай тайып,
Алса да басын кесіп, бұрылмайды.

Мұңлы үшін жанын отқа салады екен,
Қасына әскер ертіп алады екен.

Бір жерде зорлық көрген жан бар десе,
Ерінбей әдейі іздеп барады екен.

Мәжнүннің ата-анасы жүрді зарлап,
Ізденіп ем таба алмай елді шарлап.
Науфалға кемпір бастап алып барды,
Кісідей суға кеткен талды қармап:

«Ей, батыр, атың шыққан жер-жиһанға,
Қайдағы болысушы ең ғаріп жанға.
Ісі хақ, шарифатқа түзу болса,
Таяныш болушы едің жығылғанға.

Ғадалат, рахым қонған жүрегіңе,
Нү біткен тумай тұрып сүйегіңе.
Кем-кетік бейшараның әкесіндей
Жеткізбей қоймаушы едің тілегіңе.

Зарланып келіп тұрмыз алдыңызға,
Бір балам ғашық еді хан қызына.
Қайғыдан қаңғып кетті диуана боп,
«Жынды» деп бермей қойды жалғызыма.

Екеуі ғашық болды туа сала,
Көрмесе жылайтұғын болды бала.
Халқымнан сұрасаң да, сөзім рас,
Осындай күйге салды хақ тағала.

Қаңғырып айдалаға кетті балам,
Өмірі қорлықпенен өтті балам.
Осыған құдай үшін мархамат қыл,
Сарғайып өлер халға жетті балам».

Орнынан Науфал сонда атып тұрды:
«Батырлар, қайдасың? — деп бір ақырды, —
Жаны үшін жаным құрбан баландық», — деп,
Әскерін ертіп алып Науфал жүрді.

«Жалғыз-ақ болсын, — дейді, — сөзің рас,
Жаралған сондай іске бұл ғаріп бас.
Жолына шарифаттың ісім түзу,
Құдайым болса жәрдем, ол құтылмас».

Мәжнүнге кешікпей-ақ жетіп барды,
«Жарынды әперем» деп ертіп алды.
Қырамын, қыз бермесе, тұқымын деп,
Ләйлінің әкесіне хабар салды.

О-дағы намыс қылды қызын бермей,
Елшіні қайырыпты сөзге көнбей.
Әскерін жиып алып қарсы шықты,
Ләйліні бермеймін деп өзім өлмей.

Соғысып, екі әскер араласты,
Қыз үшін бірін-бірі жараласты.
Қайтпаған жаннан беті өмірінде,
Науфалдың батырлары қайта қашты.

Науфалдың жатқан үйі алтын шатыр,
Сәждеге басын қойып Мәжнүн жатыр.
Бір дүбір естіген соң Науфал шықса,
Алдына келді қашып өңкей батыр:

«Тақсыр-ай! Қашпаушы едік жаудан ығып,
Жеңіп ек жау әскерін жерге тығып.
Шыдатпай, бет қаратпай қайта қуды,
Ғажайып алдымыздан бір өрт шығып.

Білмедік қайдан шықты осы жалын,
Мұндай іс болған емес бұрын мәлім.
Сопыдан кереметті сұраңызшы,
Сол кісі біле ме екен мұның халін? »

Сопы айтты: «Мәжнүн жатыр хақтан тілеп,
«Әскерін ғашығымның қор қылма» деп.
Анық-ақ бұл керемет содан болды,
Сұраңыз нанбасаңыз өзін әкеп».

Ол айтты: «Тілегенім рас хақтан,
Бұл әскер келді ғой деп жарым жақтан».
Мәжнүнге Науфал сонда жалыныпты:
«Қарағым, дұға қылма, енді сақтан.

Жатырмын қырылысып жарың үшін,
Ойлаймын жеңейін деп арым үшін.

Осының бәрі жалғыз сенің камың,
Аянып тұрғаным жоқ жаным үшін», —

Деді де өзі бастап Науфал барды,
Қойдайын қасқыр тиген қырып салды.
Ұрғызбай аңдып жүріп жолдасына,
Тірідей қыз әкесін ұстап алды:

«Бермедің қызды неге сұрағанда,
Зар қылып елі-жұртың жылағанда.
Біреудің жалғызының қанын жүктеп,
Тимей ме қызың байға бұ заманда?»

«Ей, батыр, дәтімді айтқыз, сөзім тында,
Бермедім намыс ойлап мен басында.
Амалсыз ойнасына қыз берді деп,
Дұспаным табалайтын тұр қасымда.

Қаңғырып кетті Қайыс онан кейін,
Жындыға қыз берем деп мен не дейін.
Жанада біреу келіп құда түсті,
Халқымнан сұраңыз, мен үндемейін.

Ләйліні айттырды деп Ебнсалам,
Қалайша жалған айтып тірі қалам.
Әперсең, кісі хақын әпересің,
Өзің біл не қылсаң да енді, балам».

Науфалдың қаны қашты көзі жайнап,
Бармағын ыза болып алды шайнап.
«Сен маған кісі хақын әперме, — деп,
Бір жағынан Мәжнүн тұр ағатайлап. —

Алмаймын әперсең де кісі хақын,
Бар еді Ләйліге бір жазған хатым.
Сенімді жолдасыңнан соны жеткіз,
Сізге жоқ онан өзге аманатым».

Жеткізбек болды Науфал аманатты,
Осындай көрдің бе шын бекзатты.
Шақырып Зәйт деген бір жолдасын,
Тапсырды қызға бер деп осы хатты.

Құтылды қыз әкесі шынын айтып,
Қайтеміз босқа бекер сөзді ұзайтып.
Құдайдың қоспаған бір ісі екен деп,
Еліне Науфал батыр кетті қайтып.

Зарланып қалды Мәжнүн онан жаман,
Басына қайта түсті ақырзаман.
Далада тағы қаңғып жүре тұрсын,
Келелік Ләйлі деген қызға таман.

* * *

Бағана екі ғашық қалған талып,
Отырған Ләйлі есін жиып алып.
Мәжнүнді талып жатқан тұрды күтіп,
Бетіне торғын шәлін жаба салып.

Тұра алмай ғашық жары қалды есі ауып,
Ләйліні даяшы қыз алған тауып.
Мәжнүнді көрмегенсіп жүре берді,
Өсекке қалармын деп қылып қауіп.

Аздан соң тұрды Мәжнүн есін жиып,
Әрі-бері шәлді иіскеп жатты сүйіп.
Онан соң Науфал тауып алып кеткен,
Жарынды әперем деп жанды қиып.

Ләйлі қыз үйде отырып күйіп-жанды,
Айналды бір көбелек жаққан шамды.
Шам менен көбелекке мұңын айтып,
Өткізді кірпік қақпай ұзақ таңды:

«Көбелек, сен де мендей шамға ғашық,
Боласың қайтіп ғашық менен асып.
Күйсең де өлмесеңші мен сықылды,
Өлесің екі айналмай мұнша сасып.

Қарамай шыдасаншы жанғанына,
Білген соң жетпесінді арманына,
Тартсаншы неше жылдай жар күйігін,
Разы ма жарың өле қалғанына?

Шам, сен де лапылдайсың жанған болып,
Көңілінде қайғылы дерт арман болып.

Байлаулы қол-аяғың, басың кара,
Жылайсың көкке назар салған болып.

Жалындап сен жанасың жалғыз түнде,
Тұрасың жанбай аман ұзақ күнде.
Жанамын күндіз-түні мен қайғыдан,
Рахаттан күдерімді үздім мүлде.

Көзімнен, міне, ағып тұр қанды жасым,
Ғашықтың қайғылы оты — ішкен асым.
Көзіңнің қаны түгіл жасы да жоқ,
Жанғансың түні бойы май жұтасың.

Досың — май, дұспаның — жел, тез өлесің,
Жанғанға шыдай алмай жөнелесің.
Сүйікті досым — бейнет, жауым — рахат,
Қалайша енді маған теңелесің».

Соны айтып отыр еді жаққан шамға,
Ұқсады біреу бір хат ұсынғанға.
Қараса — ғашығының жазған хаты,
Отырды азар шыдап оқығанда.

Хатты алып Зәйт екен келген кіріп,
Ысылған мұндай іске талай жүріп.
Мәжнүннің жазып берген сөзі мынау,
Айта алсам дәл өзіндей қисындырып:

«Ғашығым, жанға өлшеген Ләйлі жаным,
Белгілі бір сен үшін зарлағаным.
Егерде өзің сүйіп тиген болсаң,
Қайырлы, құтты болсын жар тапқаның.

Мен-дағы сен қуансаң, қуанамын,
Күн көрген көлеңкенде дуанамын.
Қарағым, жарлымысың, зарлымысың,
Анықтап сырынды айтсаң, уанамын.

Алдаған сөзім емес, байқайын деп,
Жарыннан көңілінді шайқайын деп.
Қосылған өзің сүйіп жарың болса,
Ойладым разылығымды айтайын деп.

Ойымнан махаббатың кетпейді бір,
Сен сүйсең бөтен жарды, ол неге тұр.
Жүрегім әлі өзімнің жарым дейді,
Хат жаздым сандалақтап сонымен құр.

Бір хат жаз осы хатты апарғаннан,
Алғанша хабарынды жүрегім қан.
Шынынды айт, құдай үшін алаң қылма,
Құрбаның болсын енді бұл шыбын жан.

Жылдам бер не де болса хабарынды,
Топырақ баспай тұрып ажарымды.
Сен кетсең өзге жарға, тез өлемін,
Білмедім онан басқа табарымды».

Бар сөзін хатындағы оқып біліп,
Қағаз бен қалам алды Ләйлі тұрып.
Қайтадан ғашығына жауап жазды,
Көзінің қанды жасын сия қылып:

«Бұл сөзге таңғаламын нанғаныңа,
Жеткізер кімді жалған арманына.
Қарағым, қайтіп аузың барып айттың
Өзгеге сені тастап бармағыма.

Орайым бар ма менің сенен кетер,
Ондайға алаң болмай жүрсең нетер.
Әкемнің беремін деп айтқаны рас,
Әуре боп болмас іске жүр ғой бекер.

Ойладым есіткенде өлейін деп,
Сен үшін қу жанымды берейін деп.
Тоқтаттым өзімді-өзім қайта ойланып,
Құдайым шыны жазса, көрейін деп.

Жаратқан алла мені бір сен үшін,
Жаралған жар едің ғой сен мен үшін.
Барам деп өзге адамға ойламаймын,
Көңілім бір құдайға сенген үшін.

Кім қылды бала күнде саған ғашық,
Уандым сені көрсем мауқым басып.

Қарағым, соны ойламай неге жаздың,
Алланың тағдырына қарсыласың.

Қарағым, мен — сенікі, сен — менікі,
Орайсыз құры үміт қой өзгенікі.
Алланың бекіткені бұзыла ма,
Бұра ма құдай ісін пенденікі?

Тағдырда не жазылды, көрейік те,
Көңілді бір аллаға берейік те.
Көз бұрмай, көңіл бұрмай, мінез бұрмай,
Шын ғашық бетімізбен өлейік те.

Өзге ойды, разы емеспін, көп ойласаң,
Кешікпей жолығып кет, мені ойласаң.
Көзінді көріскенде жеткізейін,
Бұл сөзді шын емес қой деп ойласаң».

Ол хатты Зәйіт кетті тағы да алып,
Кешікпей, аялдамай қайта салып.
Адасып ақылынан жатқан жерде,
Мәжнүнге Ләйлі хатын берді апарып.

Ол кезде жатыр еді есі кірмей,
Қолына берді хатты Зәйіт білмей.
Алды да қалтасына сала салды,
Зәйітті адам бар деп көзіне ілмей.

Жатқанын есі кетіп сонда білді,
Қасында айықсын деп күтіп тұрды.
«Ғашығың қатты науқас, шақырды» деп,
Зәйітке біреу келіп хабар қылды.

Тұра алмай Зәйіт кетті, Мәжнүн қалып,
Жерінен түрегелді жатқан талып.
Есіне алған хаты сонда түсіп,
Оқыпты қалтасынан жұлып алып.

Білген соң хатын оқып көңілі тынды,
Сөзінен таба алмады ешбір мінді.
Ләйлінің жайын енді сөз қылайық,
Токтатып қоя тұрып Мәжнүнді.

Ләйлі жүр Мәжнүн үшін жанамын деп,
Айттырған Ебнсалам аламын деп.
Бір күні атасына берді хабар
Қол ұстай бүгін кешке барамын деп.

Той қылып шақырыпты талай елді,
Қанша сый тартуменен күйеу келді.
Бір қатын Ебнсалам байбатшаға
Ләйліні кеш батқан соң әкеп берді.

Төсекке күйеу жатты, Ләйлі жатпай,
«Қарағым, неге отырсың сөз де қатпай?
Шеш-тағы киімінді қойныма кір,
Ұялып отырмысың маған батпай».

Ойлады бір айла айтып қарайын деп:
«Қасыңа ынтық едім барайын деп,
Бір пері жас күнімнен андушы еді,
Келіп тұр жақындасам алайын деп».

Төсектен күйеу басын жұлып алды,
«Қайда тұр ол пері», — деп көзін салды.
Айтса да алдайын деп Ләйлі өтірік,
Бір пері түсі суық келіп қалды.

Мұрны көк, төменгі ерні жер тірейді,
Дауысы жауған күндей күркірейді.
«Ләйлінің құдай қосқан жары емессің,
Қанеки, маңайынан жүрші!» — дейді.

«Ешқашан бұған жақын келме, — дейді, —
Өзін де жүзі түгіл көрме, — дейді. —
Біреудің ғашық жарын аламын деп,
Қорлықпен азап көріп өлме, — дейді. —

Ләйліден, өлтірмеймін, аулақ жүрсен,
Өлесің қолын ұстап, жүзін көрсен.
Мың жаның болса-дағы сені қойман,
Осындай іс көрдім деп хабар берсен».

Ант етті Ебнсалам: «айтпаймын, — деп, —
Сертімнен бір айтқан соң қайтпаймын, — деп, —
Алланың қоспағанын аламын деп,
Мойныма кісі хақын артпаймын», — деп.

Деді де «уағдаңнан жүрме тайып»,
Сол пері болып кетті көзден ғайып.
Болса да іштен құса Ебнсалам
Бұл сырын жанға айтпады елге жайып.

Ол-дағы батыр еді ер жүректі,
Жүрегін ғашық оты елжіретті.
Ләйлінің жүзін көрмей тұра ала ма,
Аяғы басқан сайын кейін кетті.

Періден қорықпаса да уағдасы бар,
Тая ма айтқанынан қайраттылар.
Сарғайып запырандай солды жүзі,
Болса да денесі тас қайдан шыдар.

Келсе де Ләйліменен бір жатпайды,
Қолынан, жүзін көріп, дәм татпайды.
Жазылмас дертті болды қайран батыр,
Адамды шын ғашықтық шыдатпайды.

Жүрегін ғашық оты кетті шарпып,
Күн сайын жүдей берді қайғысы артып.
Жақындап өлер халге болды дертті,
Есіл ер ала алмады бойын тартып.

Наукасы барған сайын кетті дендеп,
Дерт емес жазыларлық дәрігер емдеп.
Өлімге таянғанын білгеннен соң,
Ләйліні шақырыпты жақын кел деп:

«Мен саған жар емеспін, жақыныңмын,
Қайғымен қапыда өткен пақырыңмын.
Именбей енді менің қасыма кел,
Барында қоштасайын ақылымның.

Мәжнүнге ғашығынды білмеуші едім,
Ортаңа, оны білсем, кірмеуші едім.
Ол саған ғашықтығын білсем-дағы,
Сен оған ғашық қой деп жүрмеуші едім.

Көрсетті тағдыр маған жасырынды,
Ашты ғой пері келіп бар сырынды.
Көңілімді сені алмасқа бекіткенмін,
Ойлама жалғаншы деп пақырынды.

Періден ойлап едім қашпайын деп,
Өлермін өзер болса, саспайын деп.
Білген соң өзімді-өзім тоқтатқамын,
Ғашықтың сырын елге шашпайын деп.

Сорлы едім бір айтқан соң мойын бұрмас,
Өлім мен уағда бұзған – бәрі бір бәс.
Мәжнүнге сәлемімді айт, көре қалсан,
Құрбы едім бір жыл туған түйдей құрдас.

Мәжнүнге жазып қойған бар бір хатым,
Тілегім – соны тапсыр – аманатым.
Артымнан дұға қылсын хақын кешіп,
Ұмытпасын, Ебнсалам – менің атым.

Сен де кеш әдепсіздік істерімді,
Көре алман енді қайтып түстерінді.
Тағдырда қосқан болса, көрісерсіз,
Күйдірме қайғы ойлап іштерінді.

Мінеки қайғы ойлаған мен не болдым,
Гүл едім жайнап тұрған, бүгін солдым.
Деуші едім жердің жүзін аралармын,
Жалғанның бір қызығын көрмей өлдім.

Сізді айтса, бізді де айтар кейінгілер,
Қояды кімді жұтпай бұл қара жер.
Алланың жазғанына ризамын,
Атақсыз, атсыз өлер кей пенделер.

Сіздер де сөз боларсыз артқыларға,
Жаны ашыр, жаны бардың ғашық жарға.
Аузынан кешу алып кетер едім,
Мәжнүнді көрмей өлдім, амал бар ма?

Мен-дағы жеті атадан едім жалғыз,
Қарағым, жазам болса, естен қалғыз.
Қалыңға бергенімнің бәрін кештім,
Малымды әкеңе айтып жиып алғыз.

Ұзамай маған ажал келер әлі-ақ,
Қылғамын әлдеқашан сені талақ,
Сендерге менің қылар бөгетім жоқ,
Мені ойлап өз жарыңнан болма салақ.

Мәжнүнге айт, дүниеге қойсын сенбей,
Жүреді неге түзде саған келмей.
Жарына жаны барда бір жолықсын,
Болмасын қайдан білді о да мендей.

Айттым ғой, адаспасам, білгенімді,
Сіздердің көрмей өттім күлгенінді.
Дүние-ай, көрер ме екем ақыретте,
Мәжнүнмен құшақтасып жүргенінді».

Есіркеп Ләйлі тұрып жақын келді,
Жүрегі тазасына көңілі сенді.
«Мен кештім, сіздер де кеш», — деді-дағы,
Шаһадат иман айтып жөнелді енді.

Тағдырда солай жазған паруардігер,
Бұл сырды өзге білмес, Ләйлі білер.
Ләйлінің үйден шыққан үнін естіп,
Жүгірді тыста тұрған күзетшілер.

Өткенін Ебнсалам халқы білді,
Бірталай, есіткен соң, жұрт жиылды.
Шығарып жаназасын таза арулап,
Қабірін бек айбаттап күмбез қылды.

Ләйлінің ойындағы ғашық жары,
Ойлайды байы өлді деп жұрттың бәрі.
Өлгенін Ебнсалам сылтау қылып,
Ішінен шықты тысқа қайғы-зары.

Мәжнүнді неге ұмытсын өлгенінше,
Зарлайды соны жоқтап өз көңілінше.
Отыр деп байын жоқтап халық ойлайды,
Жасырмай жылаған соң жұрт көзінше.

* * *

Шаһарға бір күн Мәжнүн келді қаңғып,
Ойы бар бір жолықпақ Ләйліні андып.
Бір шалды біреу ұрып жетелеп жүр,
Кісендеп текпілейді бетін шаң ғып.

Жүгіріп Мәжнүн келді «ағатайлап»,
«Ғаріпті неге ұрасың қолын байлап.
Сорлының өлде қандай жазасы бар,
Ұқтырып айтыңызшы маған жайлап».

«Әкемді осы өлтірді таспен ұрып,
Кетіпті ұрған тасы миға кіріп.
Осыдан кегінді ал деп қазы берді,
Жазасын тартқызамын өстіп жүріп.

Мұнымды шарифатқа сыйғызамын,
Жетелеп елден қайыр жиғызамын.
Өлтірсем, қинасам да ерік өзімде,
Көнбесе қазір мойнын қиғызамын».

«Жүктедің, сорлы-ау, неге адам қанын,
Есіркеп, шықпай қалды азар жаным.
Бар еді бұл адамда қандай кегің,
Әкесін өлтіргенің не қылғаның?»

«Ұрып ем ашу қысып таспен атып,
Басына жіберген тас кетті батып.
Қатеден мұндай күйге душар болдым,
Қайтесің мен сорлыны былшылдатып».

«Бұл шалды не қыласың, мені-ақ айда,
Кісендеп аяғым мен қолым байла.
Бейнетті мұның үшін маған тартқыз,
Бар дейсін қайыр сұрап, айтшы, қайда?»

Босатты өзін беріп әлгі шалды,
Кісенді аяғына өзі салды.
Мәжнүнді шал орнына нокталап ап,
Жетелеп әр қақпаға алып барды.

«Ләйлі» деп зар қағады тынбай жылап,
Жүреді кешке жақын қайыр сұрап.
Отырған терезеде Ләйлі көріп,
Жығылды есі кетіп тамнан құлап.

Дүрс етіп жерге түсті Ләйлі барып,
Таныды оны Мәжнүн көзі шалып.
Өлгелі әншейінде жүрген сорлы
Көрген соң құлағанын қалды талып.

Тырып етпей жатып алды есін жимай,
Кісі түр жетелеген оны қимай.
Аузынан «аһ» дегенде жалын шықты,
Қалың дерт жүректегі ішке сыймай.

Кісенді аяғынан шешіп алды,
Ноқтаны сыпыра алмай кесіп алды.
Жындыны қайтемін деп кетті тастап,
Сорлының өлмегенде несі қалды.

Бірқатар сол арада жатты талып,
Аздан соң екеуі есін жиып алып,
Онаша, қараңғы түн, еш адам жоқ,
Ғаріптер мұндасады жақын барып.

«Қарағым, — деді Ләйлі, — қарызынды ал,
Құшақтап, қойыныма қолынды сал.
Жолықпақ күнде мұндай табылмайды,
Бір татқыз тым болмаса тіліңмен бал.

Мәжнүн-ау! Ғашық болсаң сөзіңе жет,
Дертіме осы арада бір дәрмен ет.
Тіліңнен сорғыз-дағы бір құшақтат,
Әйтпесе өз қолыңнан өлтіріп кет.

Өлемін қосыла алмай қалсам-дағы,
Ұмытпаймын ақыретке барсам-дағы.
Болады сен сау қалсаң, мен өлейін,
Құшақтап шыдай алмай жансам-дағы».

Жақындап келді тілін берейін деп,
Сорғызып мауқын басып көрейін деп.
Аузына аузы барып тиген кезде,
Өртеніп бара жатыр өлейін деп.

Ұмтылды құшақтайын жансам да деп,
Бұл жерде жанып өліп қалсам да деп.
Айқасып аш белінен жабысады,
Өлемін ақыр қайда барсам да деп.

Лапылдап шыдатпады күйіп-жанып,
Қолдарын кейін кетті жазып алып.
Қараса біреу жақын келіп қапты,
Сырт беріп жүре берді Ләйлі қалып.

Мәжнүннен бір қалмайды әлгі жаяу,
Шаһардан шыққан кезде келді таяу.
Кідірмей әлдекім деп кетіп еді,
Сыбырлап «тоқтаңыз» деп айтты баяу.

Токтады көрейін деп мұның түрін,
Білерлік адам ба деп Ләйлі сырын.
Қараса өні сұрлау, жап-жас жігіт,
Ұмытпаса, көрген емес мұнан бұрын.

Қасына келіп тұрды сәлем беріп:
«Байқадым құшақтасқан сізді көріп.
Қойныңнан қосылғанда от шыққан соң,
Келіп ем білейін деп артыңа еріп.

Білуші ем ғашықтықтың мен де халін,
Жасыңнан сенің жайың бізге мәлім.
Әдейі айырмаққа барып едім,
Болушы ең мен болмасам күл мен жалын.

Білемін өлім емес саған бұйым,
Жаныңды аямайсың жалғыз тиын.
Бейнетке шыдай алмай өлді десе,
Болмай ма бәрінен де осы қиын.

Жолықсаң құшақтама, құр жүзін көр,
Іштегі жалын шықсын, сөйлесе бер.
Жалғанда қосылуға жазған болса,
Табады өзі-ақ ебін паруардігер.

Жалынға сен шыдасан, қыз шыдамас,
Өлтірсең өзің өртеп, тіпті ұнамас.
Еркектен қайда көрсең әйел нәзік,
Қаңғырған соны көріп мен бір қу бас.

Бар еді менің де бір сүйген жарым,
Көрмесем құрушы еді ынтызарым.
Шыдамай ғашықтыққа өліп кетті,
Көп айтсам қозғалады іште зарым.

Мен сенен ақылды емен, жол көргемін,
Қайғыны өз әлімше мол көргемін.
Ғашығым дүниеден өткеннен соң,
Біле алмай қайтерімді сенделгемін.

Деменіз әдебі жоқ неткен таптық,
Айтамын жанбасын деп ерте қамтып,
Тең емес бақайыңа біз бүйткенде,
Сіздердің ғашықтығың жүз есе артық.

Сорлының сен де мендей біреуісін,
Ләйлінің ғашық болған күйеуісін,
Беремін тым болмаса хабар алып,
Сен менің кім екенім білемісін?

Білмесең – Зәйіт еді менің атым,
Аз емес басымдағы михнатым.
Бір қызға Зейнеп деген ғашық болып,
Күн сайын асып еді махаббатым.

Қыз өлді, мен артында тірі қалдым,
Зарланып моласына күнде бардым.
Өлгенше жолдас болып жүрейін деп,
Артыңнан әдейі іздеп жаяу салдым.

Мен сенің баяғыдан досың едім,
Хат тасып хабарыңды қосып едім.
Ол кезде ақылыңның жоқ кезі еді,
Азғана айықсын деп тосып едім.

Зейнептен сонда хабар алып едім,
Деген соң қатты науқас барып едім.
Мен сорлы шыдай алмай жөнелгенде,
Жия алмай сен есінді қалып едің».

Мәжнүнге жолдас болды қоса зарлап,
Екеуі екі қызға жылайды арнап.
Бармаған тау, баспаған жер қоймайды,
Шарқ ұрып дүниені жүрді шарлап.

Бір күні Зәйіт айтты Мәжнүнге кеп,
Бір ақыл көңіліме түсіп түр деп.
Ләйліге ебін тауып жолығайық,
Барайық, сен соқыр боп, мен жетелеп.

Мәжнүнді соқыр қылды көзін тартып,
Жетелеп, кейде арқалап, мойнына артып.
Қолына талдан жуан таяқ беріп,
Шаһардың көшесінде жүр сандалып.

Ләйлі де өлер болды зарлай-зарлай,
Шыдасын о да қайтіп күйіп-жанбай.
Қасына бір қыз ертіп тысқа шықты,
Жатуға күні бойы шыдай алмай.

Жоқтайды Ләйлі жылап ғашық жарын,
Қараңыз терең оймен қылғандарын.
Бұлтқа аспандағы мұңын айтып,
Болады шығармақшы іштен зарын:

«Қайғырдың, кара бұлт, мұнша неге,
Келдің бе разы болмай дүниеге.
Мәжнүнді көре алмаған мен сықылды,
Жүрмісің ғашық болып бірдемеге.

Қарайып, камығасың тым құрыстап,
Күркіреп уһілейсің дертің ұстап.
Көңілің — от, көзіңнен жас жаудырасың
Сағынған ғашық жарын маған ұқсап.

Кей-кейде шатырлайсың қаһарланып,
Көрсетіп қайратынды тым мақтанып.
Аузыңнан отты жалын, оқ шығады,
Қайтесің, біз жазасыз кетсек жанып.

Ғаріпке жараса ма осындай жол,
Ешкімге, ғашық болсаң, залалсыз бол.
Қыласың бірде ашу, бірде рахым,
Төменсің сен де менен, айтқаным сол.

Сен неге күннің көзін жасырасың,
Қайғысын қайғылының асырасың.
Нұрымен ғашығының тұрса жайнап,
Сұрланып жердің өнін қашырасың.

Рахымсыз неткен жаман сенің ниетін,
Көрмесе жер мұңаяр күннің бетін.
Күн жерге, жердегі шөп күнге ғашық,
Дерті зор, улы жүрек болар шетін.

Қызыл гүл бүзылмай ма күн көрмесе?
Жарынан жарқыраған нүр көрмесе?
Рахым ет, көз жасыңнан су беріп кет,
Қайғыдан курап өлер дым көрмесе.

Көкорай көлеңкеден күңгірт тартты,
Көрдің бе, жер жабырқап қайғысы артты.
Құйып кет көз жасыңды сорғалатып,
Бұршақпен шөп қиратып жаума қатты.

Торламай, айығып кет жер мен күнді,
Мұнайтпа күнді бермей, о да мұнды.
Қызыл гүл — мен сықылды ол бір зарлы,
Көре алмай күйіп жүрген Мәжнүнді».

Түр еді көкке қарап Ләйлі зарлап,
Жақындап екі жаяу келді барлап.
Бұл келген бағанағы Зәйіт екен,
Мәжнүнді соқыр қылып жүрген алдап.

«Ағам, — деп, — көзі шыққан» айта салып,
Жетелеп бір соқырды қасына алып.
Әркімнен көшедегі қайыр сұрап,
Ләйлінің маңайына тұрды барып.

Соқырға қайыр берді жиылған көп,
Айламен Зәйіт тапты осындай еп.
Ләйліге жақын келді әлгі соқыр,
«Қарағым, маркабатың болмай ма?» — деп.

Екенін мұның Мәжнүн Ләйлі білді,
Көзі шын шықты ма деп қайғы қылды.
Қалтадан пешеттеген бір хат алып,
Соқырға садақа деп соны берді.

«Санап ап ашып көріп адам жоқта,
Ішінде ақшасы бар, аз ба, көп пе.
Қайырды көрінеу берген мақтау болар,
Пайғамбар жасырын бер деген жоқ па?»

Берген соң сол қағазды алды соқыр,
Ашпай-ақ қалтасына салды соқыр.
Алса да садақасын кетіп қалмай,
Сол жерде табан аумай қалды соқыр.

Ғашығын көре тұра кетсін қайтіп,
Зәйіт тұр алдандырып сөзді ұзайтып.
Өзгелер кет десе де тіл алмайды,
Ләйліге кетемін деп мұңымды айтып:

«Жоқтаймын бұл көз емес, шын көзімді,
Кім ұғып, кім ұқпайды бұл сөзімді.
Бакытым жоқ, дертім қатты бір сорлымын,
Саламын жанған отқа күнде өзімді.

Бұл көзім жоқ болса да бардай көзім,
Жоғалған шыны ғашық жардай көзім.
Қайғыдан босанарлық уақытым жоқ,
Көміліп топыраққа қалмай көзім.

Көрсем де дүниені көргенім жоқ,
Көңілімді өзге жанға бергенім жоқ.
Жалғанның рахатынан мүлде бездім,
Шықпай тұр құры жаным, өлгенім жоқ.

Көзім тұр, дуа қылсаң, көрейін деп,
Көңілім тұр күйе бермей өлейін деп.
Қайғыдан қашып өлген ерлік емес,
Бейнетке жүрегім тұр көнейін деп.

Қалқам-ау! Өлейін бе, өлмеймін бе?
Ем сұрай мұнан кейін келейін бе?
Көзімнің дауасының ақысы үшін,
Жанымды осы арада берейін бе?

Ғаріппін, жылап туған өзімді көр,
Шатасқан диуана боп сөзімді көр.
Дертіме бұ жалғанда дауа бар ма?
Соқыр деп жиренбесең, көзімді көр».

Көтерді көлеңкелеп орамалды,
Ішінен сезді Ләйлі бұл амалды.
Көзіне құдай үшін қарайын деп,
Білген соң жақын барды ол амалды.

Деді де көрсетеді міне көзім,
Қараңыз айла қылып айтқан сөзін:
«Соқырмын, түзу тұрмай жығыламын,
Беліңнен ұстат, — дейді, — мықтап өзің».

Амалмен аш белінен алды оралып,
Жығылды шыдай алмай Ләйлі талып.
Іштегі ғашықтықтың қызуы өтіп,
Ләйлінің бара жатыр үсті жанып.

Жүгірді көрген жандар тұра сала,
Соқырды Зөйт кетті сүйреп ала.
Ләйліні өз үйіне алып барды,
Әр жері көйлегінің күйген шала.

Ақылын жиып алды біраз тұрып,
Бұған да айла тапты ойлап жүріп:
«Салулы қалтамдағы сіріңкені
Жандырды-ау әлгі соқыр кактырынып...»

Бір жерін денесінің жалын шарпып,
Күн сайын іштегі дерт барады артып.
Жүре алмай бұрынғыдай түрегеліп,
Біржола жатып алды төсек тартып.

Мәжнүнді оңашаға алып кетті,
Ләйліден айрылдым деп налып кетті.
Жарының садақа деп берген хатын
Аулақта қалтасынан алып көрді.

Бір жүзік, екі бөлек салған хаты,
Біреуі Ебнсалам аманаты,
Біреуін өз қолымен Ләйлі жазған,
Қоштасып ғашығына айтқан дәті.

Бұл өлең қызық емес көрер көзге,
Сырты мұз, іші жалын, мағынасы өзге.
Жамағат құлақ салмай, ойынды сал,
Ләйлінің хатындағы мынау сөзге:

«Қарағым! Екі хаттың бірі аманат,
Өзіңе сәлем айтты неше қабат.
Іші дерт, уағдасы берік, бір сорлы екен,
Байғұстың қатесін кеш, қыл мархамат.

Өзімнің екінші хат – жазған хатым,
Қоштасқан біржолата мінажатым.
Көзіңнен айналайын, жылай көрме,
Мен кетсем, қалды өзінде махаббатым.

Қарағым, жерім қиын, келе алмайсың,
Бір келіп тілегімді бере алмайсың.
Бұрынғы көп сөзінің бірі деме,
Мұнан соң дүниеде көре алмайсың.

Демеуші ем, қалқам, сені күйгізейін,
Деуші едім күнде саған сүйгізейін.
Денеңе денем тисе жана бердім,
Өлген соң құшақтатып тигізейін.

Ғашыққа сендей шыдап жүре алмадым,
Қойныңа, арманым сол, кіре алмадым.
Қайтейін атым әйел, денем нәзік,
Еркектей қайрат қылып тұра алмадым.

Сен жеңдің, мен жеңілдім, бұрын өттім,
Жолыңа шыбын жанды құрбан еттім.
Қолына сағынғанда қарасын деп,
Белгіге жүзігімді беріп кеттім.

Артыңнан түнеугіде біреу кетті,
Шаһардан шыға бере саған жетті.
Сол барған, енді ойласам, Зәйіт екен,
Шошыма мен Зәйітпін десе нетті.

Сол жерде-ақ аманатың бермес пе едім,
Құшақтап жатып сені өлмес пе едім.
Не өліп, не қосылып сол арада
Тағдырда не жазылса көрмес пе едім?!

Өкініп өткен іске алмас пайда
Зәйіттей іздесең де жолдас қайда?
Жүзімді тірі күнде бір көріп қал,
Бір айла табар Зәйіт осындайда.

Баптанар жай ойланып заман емес,
Кешіксең, мен боламын аман емес.
Зәйіттің сенен гөрі есі дұрыс,
Зейнепке қосылам деп алаң емес.

Зәйітке сәлемімді айт, айла тапсын,
Бір амал жолығуға қылып бақсын.
Шошимын жүрегімнің соғысынан,
Көре алмай, аялдасаң, қалар-ақсын.

Аман бол, жолықпасаң, мұнан былай,
Бейісте қосылуға жазсын құдай!
Ішімді іштен туа елжіретіп,
Еріткен жүрегімді, ғашығым-ай!

Мен үшін Мәжнүн болды-ау Қайыс атың,
Өзгеден бөлек еді махаббатың.
Көзі – нұр, көңілі майда, қарашығым!
Ішінді күйдірмесін жазған хатым.

Мен үшін кезіп кеттің айдалаға,
Білмедім кеткенінді қай далаға.
Қарағым, ақыретте табысайық,
Бұл өмір енді қайтып айнала ма?

Қарағым, аманатың кетті менде,
Сақтап кел қарызымды бұзбай сен де.
Еншалла, кейінгіге жыр болармыз,
Есіркер, дұға қылар туған пенде.

Қарағым, басқа жарға көзін салма,
Жалғанда опа бар деп қапы қалма.
Біреуге аманатым беріп кетіп,
Бейісте қосыла алмай сонда ұялма.

Жалғанда білгеннен соң тұрмасымды
Жолыңа қылдым құрбан бір басымды.
Әншейін үлгі болсын деп айтамын,
Білемін жанға мойын бұрмасынды.

Мен үшін тентіредің, Меке бардың,
Құдайдан ауыр науқас сұрап алдың.
Әншейін шала ғашық жаманша өлмей,
Белгі боп кейінгіге мирас қалдың.

Кім қылар біздің қылған ісімізді,
Жаратқан өзгеден жат ішімізді.
Ғашықтың әулиесі деп-ақ айтар,
Артқылар көрмесе де түсімізді.

Келіп жүр өлсем-дағы күмбезіме,
Көрінер мен кеткен соң кім көзіңе?
Өлген жоқ, мен өлсем де, махаббатым,
Кетіп тұр амандасып күнде өзіме.

Кеш, калкам! Әйел едім, нашар едім,
Мауқынды тірі болсам басар едім.
Зарланып қабіріме келіп тұрсаң,
Қойнымды өлім келсе ашар едім.

Құдая, қосылмадым бұ жалғанда,
Болады мен сықылды кім арманда.
Қақ жарып қабірімді жібергейсің
Басыма келіп Мәжнүн зарлағанда.

Қарағым! Мен өлді деп қайғы жеме,
Білемісің жан өлмейді, өлер дене.
Келгенде амандаса бейітіме,
Сөзінді айт тірідегі, өлді деме.

Құр денем білмесе де жаным білсін,
Жанына өлгендердің мәлім қылсын.
Сен де өліп, жаным жанға қосылғанша,
Сағынбай дауысыңды сезіп жүрсін.

Қарағым, жаза берсем, жандыармын,
Дертінді ауырлатып қалдыармын.
Жылама, құдай қосса, қияметте
Құшақтап құмарынды қандыармын».

Мәжнүнге қиын тиді хатты оқыған,
Отырды шыға жаздап құр шыбын жан.
Көзінен жас орнына қан сорғалап,
Қағаздың беті болды қып-қызыл қан.

Қараңыз ғашығына ауған нетін,
Махаббат билеген жан қандай шетін.
Егіліп етпетінен жата қалды,
Бетіне басып алып хаттың бетін.

Кеттің деп неге тастап мені қиып,
Алады анда-санда хаттан сүйіп.
Мәжнүнді Зәйт келіп құшақтайды,
Көзінің о да ала алмай жасын тыйып.

Ол-дағы ақылынан кетті адасып,
Жүрегін ескі дергі қайта басып,
Болса да жаны темір шыдата ма,
Қоштасып жазылған хат амандасып.

Көтерді есін жиып Зәйт басын,
Жек көрді хат сөзінің мағынасын.
Мәжнүнді уатуға сөз айтады:
«Ғашығың тірі, неге зарланасың?

Хатында бір жолық деп айтқан жоқ па,
Бастама жаман ырым, әзір тоқта.
Онан да жолығуға қам қылайық,
Ұмтылма күні бұрын құрулы оққа.

Бос оймен не қыласың босқа еңіреп,
Кеттің деп неге тастап зарладың кеп.
Өлмеген оны өлді деп өзің өлсең,
О да айтса не дер едің тастадың деп.

Хатынан тірі екені байқалады,
Оның да көңілі өзіндей шайқалады.
Сендерде ғашық оты азғана ма,
Қалайша өлмеймін деп айта алады?

Нана тұр құдай үшін бұл сөзіме,
Белгілі менің жайым болды өзіңе.
Кеудемде жаным болса бір қосайын,
Жарынды көрсетемін бір көзіңе.

Әуелі мен келейін онда барып,
Онан соң барамыз ғой қайта салып.
Жолықпақ уағдамен жер дайындап,
Құмарды бір басалық онаша алып».

Соны айтып Зәйт кетті шаһар жаққа,
Ләйліге тірі болса жолықпаққа.
Үміттің қауіп пенен арасында
Теңселіп Мәжнүн отыр сандалақта:

«Тірі ме, өлі ме екен, көремін бе,
Жолығып аманатын беремін бе?
Келгенше қайта хабар шыдай алмай,
Ләйліні бір көре алмай өлемін бе?»

Ойлашы осы кезде Мәжнүн қандай?
Жанып тұр тұла бойын өрт алғандай.
Қолымен басын сүйеп сүп-сүр болып,
Өзінің барлығын да байқай алмай.

Жоғалар дем алысы мүлде сарқып,
Мандайын «уһ» дегенде жалын шарпып.
Өзегі үзілгенше өксігенде,
Лебізін ала алмайды қайта тартып.

Мөлдіреп екі көзі көкке қарап,
Білмеймін қай тілекті қылды талап.
«Ләйлі» деп әлі келсе бір айтады,
Бетінде қанды жасы тұр сорғалап.

Кей-кейде тірілгендей, өліп кетіп,
Көтерер қайта басын қалт-құлт етіп.
Суретін келістіріп айта алмадым,
Қолымды жылы жүрек дірілдетіп.

Көңіліне түсірдім бе шын келбетін,
Мұндайды келістірмек тіпті шетін.
Оқыса бір художник бұл сөзімді,
Бұлжытпай салар еді-ау дәл суретін.

Жігіттер, кімді аяйсың мұны аямай,
Шыдайды ол ғаріпті кім аямай?
Жүрегім, махаббатым тоқтатпайды,
Жазайын десем-дағы тым аямай.

Біржола өлсе, әйтеуір, жұмыс бітті,
Бұл Мәжнүн екі өлімнің бірін күтті.
Зәйіт кеп бір хабарын бергенінше,
Болар ма мұнан қиын уақыт тіпті?

Болсаң да шыдар ма едің қандай батыр,
Осындай күйде болды Мәжнүн пақыр.
Өлі емес, тірі емес боп отырғанда
Бір адам шаһар жақтан келе жатыр.

Бір тұрып, бір отырды келгенінше,
Хабарын не де болса бергенінше.
Қайғыдан өмірінде бір босамай,
Қайран жас қаңғып өтті-ау өлгенінше!

Зәйіт те жай басады, ентелемей,
Не тірі, не болмаса өлді демей.
Мәжнүнге түсі суық көрінеді,
Намасын алып келген періштедей.

«Ей, Зәйіт, қандай хабар алып келдің,
Сұрланып, қаның қашып нағып келдің.
Шынын айт, азар болса өлген шығар,
Тірі деп болмай іздеп барып келдің.

Жолдасым, көргенінді бұрып айтпа,
Мені аяп ет-жүрегің жылып айтпа.
Жүзінде ғашығымның өлімі тұр,
Күрбымсың, маған айла қылып айтпа!»

«Ғашығың, — деді, — аман, маған нансаң,
Жалған деп амалым не нанбай қалсаң?
Күні ертең жолығуға сөз байладым,
Бақшада жолығасың, кешке барсаң.

Біз барып отырмақпыз көп зиратқа,
Бақша бар оған жақын шаһар жақта.
Ымыртта Ләйлі келмек бақшасына,
Сол жерде уағда қылды жолықпаққа».

Нандырды не қылса да жылы сөзбен,
Ғашығы тірілгендей күдер үзген.
Отырды таң атқанша азар шыдап,
Қан ағып жас орнына екі көзден.

Бейнетті рахат десіп ғашық жарға,
Тегінде, шыны да сол байқағанға.
Зейнеппен жүргендегі жайын айтып,
Ермек қып Зәйіт отыр ұзақ таңға.

Бұл Мәжнүн тұра тұрсын танды күтіп,
Кетпелік Ләйліні де тіпті ұмытып.
Бағана төсек тартып жатты деп екі,
Салмақты болып дерті қайғы жұтып.

Ол Ләйлі күннен күнге нашарланды,
Ұйқы жоқ, тыныштық жоқ, астан қалды.
Бір сұмдық денесінен сезді-дағы,
Шақырып ата-анасын қасына алды:

«Ата-анам, бір сөзім бар сіздерге айтар,
Өмірін ажалдының кім ұзайтар?
Кетейін амандасып сырымды ашып,
Жалғаннан уақыт жетті енді қайтар.

Жыбырлап сорлы жүрек қайта соқты,
Болмаңыз іздеп әуре кеткен жоқты.
Мәжнүнге туа сала ғашық едім,
Мінекей болдым соған айтқан тоқты.

Жасымда-ақ шыдамаппын оны көрмей,
Қойдыңдар көре тұра мені бермей.
Бұл сізді табалаған сөзім емес,
Тағдыр сол, қалған шығар жөні келмей.

Енді мен сыр айтуға ұялмаймын,
Айтпауға жүрегімді тыя алмаймын.
Тіріден өлі кісі ұяла ма?
Әйтеуір дүниеде тұра алмаймын.

Жастықпен болғамын жоқ жүре ғашық,
Кетпедім тым болмаса мауқым басып.
Шыдамай бір құшақтап сүйемін деп,
Өртенді өне бойым дертім асып.

Күйеуге бермей және қоймадыңдар,
Той қылып, жұртты жиып ойнадыңдар.
Сен бердің, тәңірім бермей сақтап қалды,
Алды деп Ебнсалам ойладыңдар.

Хаты бар малын сізге берген қаттап,
Сырының сонда жазған бәрін даттап.
Өзімді жүзім түгіл бір көре алмай,
Сонан да қалып еді құдай сақтап.

Мәжнүннің жанында бар жазған хаты,
Шықты құр алды деген жаман аты.
Сарғайып құсаменен өліп кетті,
Оның да менде болып махаббаты.

Мәжнүнге жас күнімнен бас ұрушы ем,
Ұйқымды бір сол үшін қашырушы ем.
Өлгенін Ебнсалам сылтау етіп,
Дертімді онан бұрын жасырушы ем.

Ата-анам, мен өлемін, сен қаласың,
Айрылып жалғыз қыздан сандаласың.
Өлімге таянғанда талып кетсем,
Бетімнен сүйемін деп қамданасың.

Бетімнен, етімнен де сүймеңіздер,
Біреудің ғашығына тимеңіздер.
Денемнің өлсем-дағы оты сөнбес,
Жалынды сүйемін деп күймеңіздер.

Десеңіз жанға өлшеген жалғыз балам,
Кешіндер қарызынды, ата-анам!
Тілегім, өлерімде сүйме мені,
Мәжнүннен басқа жанға тәнім арам.

Қиянат қылмаңыздар Мәжнүн жасқа,
Мен үшін қаңғырды ғой тау мен тасқа.
Баршасын дүниенің қылды талақ,
Жалғанның несін алды менен басқа!

Өлген соң қабіріме Мәжнүн келер,
Маңымнан аулақ кетсін онда өзгелер.
Жетпей ме тірілікте бермегенің,
Денемді тым болмаса оңаша бер.

Басымда зарланғанда Мәжнүн келіп,
Шыға тұр қабірімді оған беріп.
Күйеуің қызыңменен қосылғанда,
Тұрғаның ұят болар көзің көріп.

Ол кірер қабірімді ашып қойыныма,
Айқасып салар қолын мойыныма.
Болса да ол киімшең, мен жалаңаш,
Ұнай ма қарағаның ойыныма.

Лақатты кендеу қазғыз сол сыярлық,
Қылмасын екеуімізге қабір тарлық.
Мәжнүнмен бір бейітте қосылуға
Құдайдан, еншалла, болар жарлық.

Бұлжымай осы сөзім келер анық,
Болса да сізге күмән, маған қанық.
Қабірге кіріп өлсе, қозғамаңыз,
Сыртынан жаназа оқып қайтсын халық.

Мәжнүнге хат жазғамын мұнан бұрын,
Қоштасқан сол хатта бар барша сырым.
Көрсеніз, үш қайтара сәлемімді айт,
Аласарт жастығымды енді ақырын».

Әкесі уағда берді: «Үнадым, — деп, —
Қарағым, айтқаныңды қыламын» деп.
«Қош, — деді, иман айтып көзін жұмды, —
Сөйлеуге бағанадан шыдадым», — деп.

Болғанын бір сұмдықтың көзі көрді,
Ойбайлап ата-анасы жылай берді.
«Мәжнүн!» деп жан шығарда үш айтты да,
Жалғаннан Ләйлі сүйтіп жөнелді енді.

Немене айтып-айтпай, дүние шолақ,
Адамның осы жүрген бәрі қонақ.
Еріткен тас жүректі қайран Ләйлі,
Алды-арты өмірінің болды сол-ақ.

Есіркеп елі-жұрты көп жылады,
Ләйлі үшін қатты уайым жеп жылады.
Мәжнүнге сұрағанда бермей қалған
Обалы әкесіне деп жылады.

Арулап ертең түсте жаназалап,
Қабірге алып жүрді солай қарап.
Ішіне бір күмбездің қойды-дағы,
Сандықтап мәрмәр таспен қойды қалап.

Сіздерден білген сөзді аянбалық,
Бұл бітті, Мәжнүнге аяңдалық.
Бақшада жолығам деп күтіп еді,
Біз енді соның жайын баяндалық.

Отырды танды күтіп талай заман,
Күн шығып, жақындады түске таман.
Айналып әңгімеге отырғанда,
Бұзылды Мәжнүн өңі тіпті жаман.

Қадалды сұп-сұр болып көкке қарап,
Зәйіт жүр не болды деп жанасалап.
«Ләйлінің жаны келіп шақырып тұр,
Қасында бірталай жан жүр анталап.

Зәйіт-ау, Ләйлі саған кез келді ме,
Шынымен мені тастап жөнелді ме?
Ләйлінің өткеніне көзім жетті,
Дұрыс айт, кеше өлді ме, жаңа өлді ме? »

«Қарағым, — деді Зәйіт, — кеше кеткен,
Кезімде өткен екен жана жеткен.
Болған соң өбден қойып айтайын деп,
Мен сізден жасырып ем со себептен.

Кеше айтсам кешікпейсің, тез барасың,
Ләйліні өліп жатқан бас саласың.
Құшақтап өліп кетер деп ойладым,
Өлімге онсыз-дағы қасқарасың».

«Зәйіт-ау! Енді отырмыз кімге айналып,
Мен тірі жүре алам ба онан қалып?
Жүр-жүрлеп жаны келіп шақырып тұр,
Қабірін тура көрсет тез апарып».

Токтамай соны айтты да кетіп қалды,
Ләйлінің бейітіне жетіп барды.
Түлкі алған қыран бүркіт сықылданып,
Құшақтап қу моланы жатып алды:

«Қарағым! Неге кеттің ала кетпей,
Қор болып мұратыма қалдым жетпей.
Сен үшін тыным алмай үш жыл жандым,
Артыңа тастап кеттің рахым етпей!

Қарағым! Мен өлген соң, неге өлмедің,
Білесің, бір сен үшін не көрмедім.
Жаныңнан жанымды артық көргенім жоқ,
Тартайын бейнетінді деп өлмедім.

Сөзіңе не де болса көнбес пе едім,
Жанымды сұрасаң да бермес пе едім?
Көзімше ең болмаса өлсең етті,
Құшақтап жатып сені өлмес пе едім!

Ғашығым, неге кеттің мені тастап,
Шақырып алып келді жаның бастап.
Қабірдің астында сен, үстінде мен,
Қосылмай өлейін мен мола жастап!

Қалқам-ай! Қайта тұрып, жүремісің,
Қабірге мені де ала кіремісің?

«Өлген соң тигізейін денемді», – деп,
Хатыңда жазғаныңды білемісің?

Өлсең де келгенім жоқ қашайын деп,
Мауқымды келіп тұрмын басайын деп.
Хатыңда алдамасаң, тағы айтқансың,
«Сен келсең, қойынымды ашайын», – деп.

Сен кеттің, тірі қалдым, ұлғайды арман,
Айрылып сорлы болдым ғашық жардан.
Айтқаның қате болып көріп пе еді,
Өлген соң бола ма енді сөзің жалған.

Тіліңнен сорғыз дедің, бермедім бе,
Жеріңе уағдаласқан келмедім бе.
Қарызым мойыныңда кеткен жоқ па,
Жүзінді шыныменен көрмедім бе?

Деме сен «өліп қалдым, сен менен қаш»,
Айтқаның рас болса, қабірінді аш!
Жаталық бір орында құшақтасып,
Болсақ та мен киімшен, сен жалаңаш».

Жіберді сол қабірді тәңірім жарып,
Ләйліні құшақтады Мәжнүн барып.
Қайтадан қалыбына түсті сандық,
Қосылды осылайша екі ғаріп.

Қабірдің Зәйіт-тағы басында еді,
Кете алмай жолдасының қасында еді.
Жалғаннан сөйтіп өтті Ләйлі, Мәжнүн,
Сол жылы дәл он алты жасында еді.

Сыртынан жаназа оқып халқы кетті,
Бұл өлім талай жанды еңіретті.
Аямай ажал шіркін кімді алмайды,
Ол түгіл пайғамбарға қаза жетті.

Зәйіт пен Ләйлі, Мәжнүн ата-анасы
Зарлаумен сонда тұрып өтті жасы.
Мәжнүнді асыраған сорлы кемпір,
Оның да сол арада бітті жасы.

Жігіттер, ендігі сөз — менің сөзім,
 Мәжнүннен аз-ақ кейін көрген күнім.
 Мен ондай қызға ғашық болмасам да,
 Ғаріппін дерті қалың, шын осыным.

Іздеген ғашық болып бес нәрсем бар,
 Берейін атын атап, ұқсаңыздар:
 Махаббат, ғаделет пен таза жүрек,
 Бостандық, терең ғылым, міне, осылар.

Жарамас сөз ұғуға сыртқы құлақ,
 Іштегі құлағыңмен тында, шырақ!
 Бұлар жоқ дүниеде деп ойлама,
 Қазақта ол бесеуі болмас бірақ.

Ол қайдан табылсын деп ойыңа алма,
 Елде жоқ нәрсе ғой деп айта салма.
 Ақылға мүмкін істің бәрі «мәужіт»,
 Өлгенше ізденіп бақ, қапы қалма.

Махаббат бұрын өлді, мен тірімін,
 Көп иттің жұлып жүрген жемтігімін.
 Баста бақ, қолда дәулет болса-дағы,
 Осы елдің өз ойымша кемтігімін.

Ақ жүрек, ғаделетке қолым жетпей,
 Қу жаным қуарып жүр өліп кетпей.
 Ішінде көп арамның жүргенімше,
 Құдайым тез алса екен тентіретпей!

Дегенім «қол жетпейді» ақым емес,
 Жорысаң сөзімді олай, мақұл емес.
 Таппадым таза жүрек, арманым сол,
 Адалға елі-жұртым жақын емес.

Қазақта қайдан болсын терең ғылым,
 Түбі арам айла қуған өңкей жылым.
 Іздеген бес ісімнің бірін таппай,
 Не болды қайғы болмай көрген күнім?

Өзім де тап баспаймын ғаделетке,
 Ұрғызбай кетейін деп көп жендетке.

Сонымен өз бойымды арамдадым,
Айтарлық емің бар ма мұндай дертке?

Құбылдым, күйқылжыдым, шатып бақтым,
Бір мезгіл білмегенсіп жатып бақтым.
Шыдатпай шымбайыма батырған соң,
Ол атса, мен де оларды атып бақтым.

Жынданды бәрі бірдей барған сайын,
Тереңге кете берді салған сайын.
Көңілім дүниеден суи берді,
Халқымнан күдер үзіп қалған сайын.

Алған жоқ ешкім жеңіп өзімді өлі,
Кеткен соң не қылайын елдің сәні.
Махаббат, жылы жүрек, ақ пейіл жоқ,
Құрысын мені бүйтіп «хан» қойғаны.

Мәжнүннен менің дертім болды қалай?
Басымда бар емес пе қайғым талай?
Мал емес, мансап емес іздегенім,
Жазылмас жара берген құдайым-ай!

Бостандық – бойымдағы бір арманда,
Өзімді-өзім билеп жүре алғанда.
Еріксіз не сүйдіріп, не күйдірмей,
Қоя ма қазақ тыныш бұ жалғанда?

Не кулық, не сұмдықпен жұмысым жоқ,
Алдаған айла қылып бір ісім жоқ.
Арсызбен араны ашық арпалысып,
Жалғанда тақатым жоқ, тынысым жоқ.

Басында Мәжнүн болды барға ғашық,
Жолында бір Ләйлінің жанталасып.
Мен сорлы жоққа ғашық болып өттім,
Менікі кеткен жоқ па онан да асып?

Қазақта ғаделетті ғалым бар ма?
Бұл күнде момын жемтік залымдарға.
Мұным не, жоққа ғашық болған емей,
Мәжнүнше зарламасқа халім бар ма?

Болса да сыртым бүтін, ішім түтін,
Үзеді тірі жаннан кім үмітін.
Өлі деп есеп қылсаң болар мені,
Деуші едім туысқанға ерте күтін.

Мұнымды ескермеді бірде-бірі,
Қояды естиді де оны құры.
Талайдан сөзім анау, өзім мынау,
Жүрер деп ойлайды екен қанша тірі.

Ақ жүрек таба алмадым елді шарлап,
Халқым деп жабырқадым күнде зарлап.
Ләйлінің қабіріне барғандаймын,
Табамын мен де қабір бір күн қармап.

Дертімді асырмаңыз, бөгеніздер,
Мақтайды өзін-өзі деменіздер!
Оны айтсаң, сүйегімді кеміргенің,
Жемтікті иттен қалған жеменіздер.

Оның же, кімің жесең жемтігімді,
Тоймасаң толтыра бер кемтігінді.
Адамға адам еті халал емес,
Өзің біл ойламасаң ең түбінді.

Қуансаң етім саған бұйырғанға,
Қасқырша табандап тарт сыдырғанда.
Мені жеп тірілікте тоймасаң да,
Тоярсың көзіңе құм құйылғанда.

Тағы жұт қарыныңды томпайтпасам,
Болмассың біржолата шоңқайтпасам.
Қыл көпір, тас таразы құрылғанда,
Аузым жоқ әзір менің, сонда айтпасам!

ҚОДАРДЫҢ ӨЛІМІ

Ой қозғайды оңаша таудың басы,
Өткеннің ойға түсіп тамашасы.
Қолтығына қабағын түйіп қарап,
Әне түр Қодар өлген күз-жартасы.

Тастан тайып өлген жоқ, күздан құлап,
Оны өлтірген ағайын қарындасы.
Ел бұзатын ерсі істі өршітпеске
Дарға асып, таспен атқан өз ағасы.

Ол Қодар барымташы ердің басы,
Жыртылмасын деп жүрген ел жағасы.
Ар сүймейтін бір істі қылғаннан соң,
Аямаған Олжайдың кәрі-жасы.

Ойласаң, бұл істің көп мағынасы,
Не қылған ескі жақсы, соны ойлашы.
«Алтынды ер атқа тисе, отқа жақ» деп,
Өз бауырын өлтірген ел данасы.

Не күндестік, немесе кек қуған жоқ,
Ел бұзбауға ойлаған бұл айласы.
Осы күнгі «жақсының» бірталайы —
Ұры, қары, қу, сұмның жан жолдасы.

Қазақ қайтіп ел болар, қарағым-ау?
Бұл ұзамай құриды, сөздің расы.
Некалайдың иісі осы елде тұр,
Ондыра ма сәулесіз өңкей масы.

* * *

Арғы атамыз Олжайдан үш ұл болар,
Айдос, Қайдос, Жігітек, міне, осылар.
Қайдостың бір баласы Борсақ деген,
Соның бір тұқымы еді батыр Қодар.

Бар еді сол кісінің бір жақсы ұлы,
Қаза жетіп өліпті сол бір жылы.
Жесір қалған келінін Қодар алып,
Қылмайтын істі қылған құдай құлы.

Жасырмай айта берсем, сөздің шыны —
Құдайға ерегісіп қылды мұны.
«Баламды алсаң, мен де алдым келінімді,
Қане, ата ғой деп қылдым, — дейді, — осыны».

Осы сөз жайылыпты елге тарап,
Кемітіп, мін қыларлық іске жарап.

Тобықтыны билейтін Қүнекеннің
Бетіне басты осыны төре Барақ.

Әділ деп ел мақтаған Құнанбайды,
Көзінше жан әдепсіз іс қылмайды.
Ұрлық, зорлық, зұлымдық – бәрін тыйып,
Арам деп атқызбаған насыбайды.

Ол кезде орыс онша кіріскен жоқ,
Қазақтың еркі өзінің қолында боп.
Тамам жақсы жиылып Құндыздыда,
Арғын, Найман бас қосып жасапты топ.

Қүнекең Барақпенен жасы құрбы,
Қатты тату, қалжындап ойнап жүрді.
Насыбайын атамын деп төре Барақ
Шақшасын тықылдатып үстелге ұрды.

Мұнысын Қүнекемнің көзі шалды:
«Ей, төре, неге атасың? – деп-ақ салды, –
Әрі арам, әрі ысырап, бір былғаныш,
Бұл құрғырда қалайша сертің қалды?»

Мінеки сондағы айтқан Барақ сөзі
(Ойнайтын оңаша емес, көптің көзі):
«Мұны көрсен, қойдым, – деп отқа салды, –
Көрмейсің өз келінін алса да өзі».

Қүнекең білмеуші еді Қодар жайын,
Ойланып, аң-таң қалды қылмай пайым.
Аулақта сұрап еді, Барақ айтты:
«Мұны қылған жат емес, өз Олжайың».

Еліне келе сала сұрастырды,
Әркім-ақ айтып берді анық сырды.
Олжайдың бас адамын жиып алып,
Осы Хан өзенінде кеңес құрды.

Қайдос, сірә, көп жүрмей жасында өткен,
Үлкен ұлы Бөкенші ерте ержеткен.
Сондықтан Қайдос аты аталмайды,
Ол тапты Бөкенші деп атап кеткен.

Сүйіндік – басты адамы Бөкеншінің,
Кажы айтты: «Мына жұмыс бізге бір сын.
Ел бұзарлық іс қылды естілмеген,
Мұнысына не айтасыз інііздің?»

Сүйекен айтты сонда: «Ей, көп халық!
Мынау іс бола берер бетке салық.
Кейінгіге жұқтырмай кеселдерін,
Екеуінің көзін де жоғалталық».

Жөн көріп осы сөзге бәрі ұнасты,
Ешкімге білдірмеске баталасты.
Қодарды алдап ұстап әкелуге
Жұмсады Олжайдағы құрбыласты.

Ол жүрген өз келінін алып кашып,
Жастар барып қосылды араласып.
«Молладан пәтуа сұрап ел жіберді», –
Дегенге нанды Қодар кара басып.

«Семейге кеткеніне бес күн болды, –
Деді олар, – келетұғын мезгіл толды».
Соны айтып алдандырып отырғанда,
Асығып ат терлетіп біреу келді.

Караса, Керей жорға Жұмабай ол,
Күнекеннің атшысы, айласы мол.
«Бес-ақ күнде әкелдім пәтуа, – дейді, –
Сүйіншімді аламын – жұмысым сол.

Мен барған соң молдалар көп кенесті,
Аяғында мәнісін әбден шешті.
Құрым іліп би үйін жеті айналса,
Оған неке киюға мүмкін десті.

Бізге қисық болса да істің басы,
Дұрыс көрді Семейдің ғұламасы.
Бетімізге енді ешкім баспайды деп,
Қуанып жүр Олжайдың көрі-жасы.

Тез әкел деп қуанды Құнанбай да,
Деп отыр шарифатшыл Барақ қайда...»

Үйретінді сөзді айтып тамылжытты,
Айлакештің керегі осындайда.

Өтірік шариғатты айтты жайлап,
Қуанып Қодар ер де оттай жайнап.
«Сүйіншім» деп қанжарын алдап алып,
Келген соң Қодекенді алды байлап.

Сүйекен Қүнекеңе айтты сонда:
«Мұндайда не жаза бар тура жолда?
Қылайық шариғаттың бұйырғанын,
Өзгеміз емеспіз ғой сіздей молда».

Қажы айтты: «Бұлар сөйтіп қаза таппақ —
Жиылып осы қауым таспен атпақ.
Зинақордың жолы осы шариғатта,
Жаназасыз солайша шіріп жатпақ».

Екі антқа жаны ашысын кім елжіреп,
Беттеріне түкірді бәрі де кеп.
Борсақтың басты адамы батыр Қиял
Болмады «таспен атпай, дарға асам, — деп. —

Екеуін өлтірмеймін құр қинамай,
Бейнетті көрсетемін бұған талай».
Екі атанға арыспен арқан артып,
Жүрді жиын жылқы айдар шатқа қарай.

Анау жартасқа апарды елден таса,
Терең күз Хан өзенге қойған аша.
Қатын сонда Қиялға жалыныпты:
«Қодарды бір сүйгіз, — деп, — тым болмаса».

Ауызға «сөйлеме» деп қойып қалды,
Екеуінің мойнына арқан салды.
Арысқа артып атанды тұрғызғанда,
Жиырылып, бір созылып көп қиналды.

Жаны ашып кім қылады бұған жәрдем,
Қиналғаны ұнайды онан да арман.
Қу ағаштай сіресіп қалған кезде,
Өлді ғой деп босатып алды дардан.

Катын өлді, ол бір қу сүйекке есеп,
Байқаса, ышқынады, Қодарға кеп.
Бір-екі жас құрбысы жүгіріпті,
«Бір кісіге екі өлім болмайды» деп.

Тайлакбай сол кезінде жастау бала,
Жақсыларға сөз айтты тұра сала:
«Қүнекем мен Сүйекем, мынаны өлтір,
Бөбең болсын демесең шын масқара».

Қодардың есі кірді көзі жайнап,
Жалынды тұрған көпке ағатайлап.
Алып шығып, жартастан домалатты,
Қол-аяғын артына мықтап байлап.

Барып ойға түскен соң таспен атты,
Көпке шейін тыпырлап тулап жатты.
Әбден өліп болған соң отын әкеп,
Екеуінің сүйегін отқа жақты.

МАЗМҰНЫ

Өлеңдер

Жастық туралы	6
Кәрілік туралы	9
Жастарға	11
«Жаз келер, қысты күнгі қысым өтіп...»	21
Арман	22
«Жиырма үш жасымда...»	23
Ашу мен ынсап	26
Шаруа мен ысырап	31
Анық пен танық	33
Махаббат пен құмарлық	35
Дүние мен өмір	36
Мақтау мен сөгіс	39
Міндеу мен күндеу	40
Өзіме	41
«Көкіректе толған шер, көңіл қаяу... »	42
Бай мен кедей	43
Абай марқұм өткен соң өзіме айтқан жырларым	45
«Қазақтың жаманы болмас...»	49
«Көкорайға қонғанда...»	49
«Амандаса келісіп...»	49
«Бағылан етін балқытып...»	50
«Мен бір – тілсіз көлікпін...»	50
«Мен кеттім де, сен қалдың...»	50
«Жоқ болса ақың өзімде...»	50
«Біреудің мінін кешірсең...»	51
«Мен өтермін, кетермін...»	52
Өмір	52
«Үш-ақ түрлі өмір бар – бәрі де мас...»	53
Мал жимақ	53
Насихат	54
Сәнқойлар	55
«Бір салмойын сал келер...»	56
Ызақорлар	57
Еріншек	58
Құмарлық	60
Қалжыңшыл қылжақбас	62
«Сөз сынап, өлең өлшемек...»	63
Ажалсыз әскер	64
«Өлімнің хақ екенін көрсең де...»	65
«Шаранамен туып едің...»	66
«Достыңыз зор, дұспаның қор...»	66
Насихат	67
Бояулы суыр	69
Қаншыр мен бөдене	71

Ақылшы торғай :.....	73
Талап пен ақыл	75
«Кәрілік – шал деген бір, ат қылғандай...»	76
«Ей, көп халық, көп халық...»	77
«Мен қорқамын, қорқамын...»	77
Мұңды шал	78
Ақындарға	80
«Жасымнан жетік білдім түрік тілін...»	81
«Адамның ең жақсысы...»	81
«Мен жатырмын онаша...»	83
«Қазақ» газеті мен «Айқап» журналына сөз жазушыларға	83
«Жапанда жалғыз жаттым елден безіп...»	86
«Адамнан артық жандық жаралмаған...»	86
«Тумақ, өлмек – тағдырдың шын қазасы...»	87
«Ақыл деген өлшеусіз бір жарық нұр...»	88
«Наушеруан аңда жүріп киік атқан...»	89
«Ескіден қалған сөз теріп...»	90
«Өлім шыққан ауылға...»	91
«Ойбайлап шабу мақұл ма?»	92
«Кәрілік – құтылмайтын бір қазған ор...»	93
Шын бақ қайсы? Күншіл кім?	94
«Айна қойдым алдыма...»	94
Қазақ	95
Насихат	96
Қош!	97
Шошыма, ойым, шошыма!	99
«Кейбіреу безді дейді елден мені...»	99
Адам немене?	101
Серігім жалғыз Әупіш қасымдағы	103
«Анадан алғаш туғанымда...»	105
«Бұл ән...»	107
«Қай жолдассың, айтшы, сен?»	109
Көңіл	111
Тау басындағы ой...	112
«Күннен неге түсіп тұр мұнша жарық...»	113
«Қараңғы мен жарықты жүрміз өлшеп...»	113
«Шымды жерде көресіз қара топырақ...»	114
«Ей, жастар, қалай дейсің бұл дүние?»	114
«Бұл кездегі діндердің бәрі нашар...»	115
«Бейіс, дозақ молда айтқан сияқты емес...»	115
«Ұждандыны мақтайды тамам адам...»	116
«Тура жолда қайғы тұрмас...»	117
Адамшылық	120
«Қаламым – қарындасым – жан жолдасым!»	120
«Таң» журналына жаңа әнмен байғазы	121
«Молдалар өзгелерді көпір дейді...»	123
«Таң» журналына тағы бір әнмен байғазы	124
«Адамның еркі қайда», – деп ақылдан сұрағаным	125

Ақылдың жауабы	127
«Аңшылық әуелінде қандай тәтті...»	128
Қорқыттың сарыны	128
Тіршілік, жан туралы	131
«Кетті—келді...»	138
«Аурусыз жанға айла жоқ...»	139
«Мал да аяулы...»	139
Иманым	139
«Шошыма, достым, сөзімнен...»	141
«Шын асықтың әрбірі...»	142
«Әлемді түгел мен көріп...»	144
«Күндегі таныс күн мен түн...»	145
«Шыннан өзге құдай жоқ...»	145
«Анық асық — әулие...»	146
«Тәңіріні іздеп бір мұңғыл...»	147
«Бейісте бар сұлу жар...»	148
«Өртейін деп отқа көмдім...»	149
«Жар көрмеген надандар...»	149
«Сіқыр сөзбен арбасаң...»	150
«Өмір сырын көздесең...»	150
«Жүректен аққан қанымнан...»	151
«Ақылдан бойға сыр тарап...»	152
«Ғылымсыз адам — айуан...»	153
«Қобызым неге сарнайды?»	154
«Зұлымдық қылып елді жеп...»	155
«Әбден толып жарық ай...»	156
«Қырық жылдан өтіп жасым...»	157
«Ақыл құсы адаспай аспандаса...»	160
«Тауық неге шақырар сағат сайын?»	161
Дін	163
Тәңірі мен жан	164
Адамдық борышын	167
«Ойдан шығарылған бар түрлі әндерім...»	167
Қош, жұртым!	169
«Мен кетемін, келеді тағы өмірге мендей ...»	169
...ға жауап	170
Жайлаудың баласымен айтысқан өлеңі	171
Жұмбақтар	175
Жұмбақтардың шешуі	177

Поэмалар

Қалқаман — Мамыр	180
Еңлік — Кебек	191
Нартайлақ пен Айсұлу	211
Ләйлі — Мәжнүн	235
Қодардың өлімі	286

Художественное издание

Шакарим

ҚАЗАҚ АЙНАСЫ

Стихи и поэмы

(на казахском языке)

Бас редакторы *Ә. Пірманов*

Редакторы *Қ. Луқпанұлы*

Көркемдеуші редакторы *Д. Нұрышева*

Техникалық редакторы *М. Оразбекова*

Корректоры *Ә. Кенжалина*

ИБ № 229

Теруге 22. 09. 2003 берілді. Басуға 15.12. 2003 қол қойылды. Пішімі 84×108¹/₃₂.

Офсеттік басылыс. Шартты баспа табағы 15,54. Есептік баспа табағы 14,81.

Таралымы 3000 дана . Тапсырыс №140.

«Атамұра» баспасы, 480091, Алматы қаласы, Абылай хан даңғылы, 75.

Қазақстан Республикасы «Атамұра» корпорациясының Полиграфия
комбинаты, 480002, Алматы қаласы, М. Мақатаев көшесі, 41.